

ERDÉLYI MAGYARSÁG

I. ÉVFOLYAM
1990. FEBRUÁR

Ember-
csempészek

"Közénk
öntötték
őket, mint a
kígyókat a
kosárból"

Tökés
László
versei

1

Kezd megszokottá válni a hajdanvolt lapok ujjáéledése. Az is, hogy a kényszerűségből nyugaton alapított újságok-folyóiratok keresik a magyarországi megjelenítés lehetőségét. A hazai sajtókínálat szinte naponta változik. Mostantól azzal is, hogy a hazai és a külföldi olvasó kézbeveheti az *Erdélyi Magyarorságot*.

Olyan új lapot indítunk, amelynek megvolt az előképe: a Braziliában és az USA-ban szerkesztett Erdélyi Magyarorság. Az az időszaki tájékoztató, amely a múlt év decemberében *Hazatérés* címmel búcsúzott olvasóitól. Felelősségérzettel!

A lapkiadó Erdélyi Világszövetség józanul ítélte meg, hogy a megváltozott politikai, nemzetközi viszonyok új-

ra Budapestet avatták a magyar nemzeti gondolat és a cselekvés természetes központjává.

Nyilvánvaló, hogy ez a józan fölismerés készítette az Erdélyi Világszövetséget, hogy átadja kiadónknak a címhasználat jogát. Egy lap tehát hazatér. Igaz, "csak" a magyar nemzet államába és egyelőre nem annak a 2,5 milliós magyar nemzetrészenek a szülőföldjére, amire a cím utal. *Egy lap úgy tér haza, hogy korábban soha nem lebetett itthon.* Ez is számontartandó tanulsága az újabkori magyar történelemnek.

Amikor lapunk beköszöntőjére felkészültünk, nem kis szorongással vettük kézbe a régi Erdélyi Magyarorság számait. Szerettük volna megítélni az időszaki kiadvány szerepét s helyét az "emigrációs" sajtó sokszínű palettáján. A ránk szabott feladat azonban majdnem megoldhatatlan, hiszen a tegnapi még csak félmult. A mérlegeléshez hiányzik a távlat. Mégis érdeklődéssel, megilletődéssel olvastuk a sárguló lapszámokat. A megilletődöttség az ügybuzgalomnak szólt, amellyel hosszú években át képviselte az időszaki tájékoztató az erdélyi

kért perelt. A legtöbbször a többi lappal és szervezettel, az Amerikai Magyar Szövetséggel, az Emberjogi Alapítvánnyal, az MBK-val, nyugat-európai magyar szervezetekkel egy táborban. Más-kor súlyos vitát is vállalva.

Illesse bát köszönet mindazokat, akik éveken, évtizedeken át kimondták az itthon kimondhatatlant: azokat, akik tisztességgel szolgálták, s szolgálják a nemzet ügyét. Azok előtt tisztelgünk, akik olyan időszakban szóltak Erdélyért, s az ottani magyarságért, amikor Veres Péterrel szólva, Magyarországon Erdélyről álmodni sem volt tanácsos.

Az időszaki tájékoztató a *Hazatérés* című írással búcsúzott olvasóitól. Az általunk szerkesztett Erdélyi Ma-

A szégyen évtizedei

gyarorság érdekeit. Példádo következetességgel és erkölcsi emelkedettséggel.

De a lapszámokat forgatva elhatalmasodott bennünk a szégyenérzet is. Azért, mert idehaza lehetetlen volt egy olyan lap megjelenítése, amely az önrendelkezési elv tudatosítását és ébrentartását nyíltan vállalhatta volna a magyar nemzet államában – a nemzet érdekében. Az elbúcsúzott időszaki kiadvány ezt tette s ezzel történelmi küldetést teljesített. Azzal is persze, hogy az önmaguk képviselőitől megfosztott erdélyi magyaro-

gyarorság ezzel a – *Szégyen évtizedei* című – beköszöntővel igyekszik érzékeltetni teendőink sokaságát. A végcél is, amely a magyarság számára aligha lehet más, mint olyan demokratikus politikai viszonyok kiküzdése, amely az önrendelkezési elv alapján – az egymással mellérendelési viszonyba kerülő erdélyi nemzetrészek, népcsoportok számára – megteremti az öngazgatás lehetőségét. Amikor ez megtörténik, a lap csak akkor térhet valójában haza: Erdélybe, a szülőföldjünkön élő magyarok szolgálatára.

Zsögödi Nagy Imre: Nyíró József portréja

Erdélyi Magyarság

I. évfolyam, 1. szám

1990. február

Független politikai és művelődési szemle

Megjelenik: 1990-ben negyedévenként

1991-től havonta

Főszerkesztő: **Köteles Pál**

Főszerkesztő-helyettes: **Ács Zoltán**

Szerkesztőség: H-1012 Budapest,

Kuny Domonkos u. 4/C

Telefon: 175-0089

Kiadja a Magyar Világ Kiadó Kft.

Felelős kiadó: **Halász György**

A kiadó címe: H-1068 Budapest,

Benczúr u. 15.

Telefon: 122-5616

Telefax: 122 24 21

Telex: (22) 3317

Szedést végezte Ciceró kft

Az aláírt vagy névvel ellátott cikkek nem

feltétlenül azonosak a szerkesztőség

véleményével, azokért mindenkor a

szerző felelős.

Kéziratokat nem örzünk meg és nem

küldünk vissza!

HU ISSN 0865-6819

Zalai Nyomda Zalaegerszeg 90 487 0

F. v.: Galla József igazgató

Magyarországon terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,

a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és

Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest XIII., Lohai utca

10/A 1800 – közvetlenül vagy postautalványon,

valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi

jelzőszámra. Külföldön történő előfizetése: csakken

vagy pénzesutalványon a Magyar Világ Kiadó Kft.

címén (1068 Budapest, Benczúr u. 15.) vagy a

képviselőteken.

Előfizetési díj: egy példány ára: 6 USA-dollár (illetve

ennek megfelelő más valuta).

Előfizetési díj 1990-re:

15 USA-dollár légiteljesítéssel együtt.

KÉPVISELETEK:

vezérképviselet: USA, KANADA, Magyar Hírek c/o

Leslie J. Dus. P. O. Box 26244 Cleveland, Ohio

44126

Telefon: (216) 779-9797

Alábbi képviselőteink címe után – Brazília kivételével

– nemzeti valutában közöljük az előfizetési díjat

(n = normál, l = légiteljesítés)

AUSZTRIA: Österreichische Länder Bank

Aktiengesellschaft, Wien, Konto-Nr.: 243-190-188/01

(250 Schilling-n)

BRAZÍLIA: Livraria D. Landy Ltda, Rua 7 de Abril 252,

s/50 (Cep 01044) Sao Paulo

DÁNIA: Jozsef Fekete, Albertslundvej 73. 2626

Vallensbaek (135 Korona-n; 200 Korona-l)

NAGY-BRITANNIA: Elmar Publications, Pannonia

House 540 Banbury Rd. Oxford OX28EG (11 GBP-n;

17 GBP-l)

NSZK: Lajos L. Rozmán, Hintertm Bahnhof 28. A

Postfach 42 11, 8500 Nürnberg 1. (38 Dam-n; 56

Dam-l)

OLASZORSZÁG: Maria Toth Pittaluga, Melibodes 41.

09046 Flumini (CA) (28 000 ITL-n; 39 000 ITL-l)

Más országokban az Erdélyi Magyarság előfizethető a

Kultúra Külkereskedelmi Vállalata partnereinél is:

AUSZTRÁLIA: GLOBE BOOK CO., 702 George St.

Sydney NSW 2000

BELGIUM: "DU MONDE ENTIER" S. A. Rue de Midi

162, B-1000 Bruxelles

FINNORSZÁG: AKATEMINEN KIRJAKAUPPA,

Keskuskatu 2, SF 00100 Helsinki 10

FRANCIAORSZÁG: SOCIÉTÉ BALATON 12, Rue de la

Grange-Betelière 75008 Paris France – Hongrie

ASSOCIATION 8, Rue de Montyon 75008 Paris

HOLLANDIA: FAXON EUROPE Postbus 197, 1000 AD

Amsterdam

IZRAEL: HADASH 62160 TEL-AVIV, P. O. B. 26116.

Ness Ziona u. 4. GONDOS Sándor P. O. Box 441515,

31333 Haifa LEPAC LTD. 15. Rambam Str. P. O. Box

1138 Tel-Aviv

JUGOSZLÁVIA: FORUM Vojvode Misice broj. 1.

21000 Novi Sad

NORVÉGIA: A/S NARVESENS LITTERATUR

TJENESTGE P. O. B. 6125 Etterstad Oslo 6.

SVÁJC: MAGDA SZERDAY Telchweg 16, 4442

Münchenstein

SVÉDORSZÁG: ESSELTE TIDSKRIFTS CENTRALEN P.

O. B. 639. 101128 Stockholm

TARTALOMJEGYZÉK

- A szegény évtizedei
- Üdvözlét az olvasónak 2

VALÓSÁG

- Zika Klára: Erdélyből Erdélybe 4
- Körösi P. József: A szokés 6
- Halász Péter: Az álmuk még magyar.
A moldvai csángókról 10
- Lipcsey Ildikó: Erdély iskolái 12
- Pálffy G. István: Nemzeti intézmény vagy politikai
boszorkánykonyha? A magyar televízióról 14

MÉRLEG

- Pomogáts Béla: Az "emigráció" a megmaradásért 16
- Csoóri Sándor: Lélemben erős nemzetért 17
- Balázs István: A Reménység tava 18
- Tenke Sándor: A református egyház és magyarság 19
- Beke György: Magiszterek és professzorok 20
- Kósa Csaba: Skólák a magasban 21
- Balassa Iván: Százéves a Magyar Néprajzi Társaság 22
- Páskándi Géza: Az ünneprontó 23
- A nyelvcserre előtt, nyelvcserre után 26

ÉGTÁJAK

- Ács Zoltán: Helyünk Európában 27
- Jalta romjai 29
- Endrődi Szabó Ernő: Erdély – Európa ügye 30
- Itt élned s haldnod kell! 31

SZÉPMÍVESSÉG

- Megmaradni 32
- Tamási Áron: Az erdélyi magyar irodalom körül 32
- Reményik Sándor: Ahogy lehet 33
- Nyirő József: Isten igájában 34
- Áprily Lajos: Tetőn 35
- Farkas Árpád: Apáink arcán 35
- Kányádi Sándor: Sors(s)-vers 35
- Tőkés László: Ifjúkori írások 36
- Szócs Géza: Kérdések a XXVI. század költőjéhez 37

VISSZAPILLANTÓ

- Amikor a magyar kormány még ragaszkodott Erdélyhez 38
- Magyar áldás a román nacionalizmusra 40
- Fábry Zoltán: Csak még egyszer 42
- Enyedi Sándor: Remények és csalódások 43

VITA

- Szaniszló József: A román nacionalizmus gyökerei 45
- Menni vagy meghalni? 46
- Beke Mihály András: Nyílt levél a SZER
román szerkesztőjének 47
- Erdély holnapja 49

FIGYELŐ

- Mátyás B. Ferenc: Fogadjunk halott zsokéra? 50
- Székelyhidi Ágoston: Kisebbség és teljesség 51
- Robotos Imre: Jönnek a magyarok 52
- Dunaszerdahely '89 53

KÖNYVEK ERDÉLYRŐL 54

LAPZÁRTA

- Köteles Pál: A másság esélyei 61

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

Üdvözlét az Olvasónak

Trianonnal olyan új drámai szakasza kezdődött a magyar nemzet történelmének, amelyhez fogható alig volt évezrednél is hosszabb európai létünk alatt. A közép-európai térségre áhító szerzési vágy, a győztes nagyhatalmak politikai terveinek kiszolgálójaként is, szédülte azt az államszerkezetet, amely a politikai stabilizáción túl az európai fejlődésnek is egyik fontos garanciája volt. Amikor a történelmi Magyarország áldozatul esett a Kis-Antant vízióknak, megszűnt Erdély számára a többé-kevésbé autonóm berendezkedés gyakorlata és még inkább annak lehetősége, hogy a régió svájci mintájú átrendeződésével megteremtődjék saját föderációja: az, amiért megkésettén ugyan, de mégis küszködött a magyar progresszió.

Trianonban nemcsak terület vesztett el, de a diktátumnak *áldozatul esett az erdélyi szellem is*: a tolerancia gyakorlata és a kompromisszumkészség. Tragikusnak bizonyult, hogy a Kárpátok karéjában lakó népektől, nemzetektől megtagadták az önrendelkezés lehetőségét. A győztesek azért tiltakoztak egy népszavazás ellen, mert érezték: *a népakarat soha nem fogja szentesíteni a területrablást*, a nemzettest megcsonkítását. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy nem csupán a szavazásra jogosult magyarok és németek elleneztek – ez utóbbiak vezetőiket is megtagadva

– Erdély Romániához csatolását. Az is érzékelhető volt, hogy a román értelmiség és polgárság tetemes hányada, a román szociáldemokraták többsége, továbbá a román tömegeknek egy nehezen kiszámítható része is ellene volt az elszakadásnak. Részben társadalmi-gazdasági okok miatt nyilvánult meg a csatlakozással szemben tanúsított ellenérzés, másrészt az erdélyi románok egy része – anélkül, hogy megtagadta volna Kárpátokon túli testvéreit – az együttlakó erdélyiek szolidaritását vélte a legfontosabbnak. Az Erdély elcsatolásával kapcsolatos tartózkodást az is táplálta, hogy az őshonos románság vezetőinek nagy részében mélyen gyökerezett az autonómia utáni nosztalgia. Ez a politikumba átforduló érzelmek magyarázza, hogy a *gyulafehérvári határozatban még egyértelmű volt az autonómia-igény*.

Az erdélyi magyarság számára akkor még úgy tűnt, hogy a drámai változások ellenére is megőrizheti nemzeti mivoltát, hogy nem próbálják végleg lebárdolni a magyar nemzetörzs egészéről. A nemzeti tragédiájából épp csak föleszmélve máris tervezni kezdte önnön megmaradását. Az autonómia értékei megint a közhasznúság fogalmkörébe kerültek. Hétköznapi kérdésé vált, miként erősíthetők meghatározókká azok a hagyományok, amelyek a régiót úgy avatnák többé-kevésbé önálló arculatúvá, hogy eközben nem az elzárkózás, hanem az európai fejlődéshez való integrálódás váljék jellemzővé. A jövőtervezésnek meríthettek a múlt tapasztalataiból és tanulságaiból is. Ehhez a jövőálmódáshoz kínálok zott szövetségesül a pillanatnyi hasznon túllátó román értelmiségnek egy felelősen gondolkodó hányada.

Az erdélyi magyarságnak ezt a próbálkozását azonban maga alá teperte az idő: a türelmetlen nagyromán nacionalista politika, amelynek már Erdély megszerzése előtt is dédelgetett álma volt az egynyel-

vű Nagyrománia megteremtése – bármilyen áron. Közös történelmünk nagy vesztesége, hogy az erdélyi román politikusok és gondolkodók az idő múlásával mind inkább háttérbe szorultak. Helyüket az erdélyi közéletben azok foglalták el, akik a dáko-román szellem megszállottaként hozzáálltak a román kultúrzonák kialakításához. Létrehozták az új határ mentén a román telepesfalvakat és olyan földreformot rendeltek el, amely nem a szociális gondok orvoslására volt hivatott, hanem a nagyromán álmok megvalósulásához jelentette a fundamentumot. Az erdélyi magyarság évezredes szálláshelyeire földadománnyal, nagy fizetéssel, ingyen házzal-lakással csábították-terelték a Kárpátokon túlról a románok százezreit, később millióit. És alig száradt meg a tinta a trianoni békediktátumon, megkezdődött a magyar iskolák bezárása, a felsőoktatás megszüntetése, az egyházi iskolák sanyargatása. A rájuk szakadt megpróbáltatások közepette az erdélyi magyarok hamar megértették: megkondult a lélekharang fölöttük. Saját szülőföldjükön megpróbálják kibebárázni alacsonyítani őket. Az intoleráns intézkedések naponta szedték áldozataikat azon a földön, ahol éppenséggel a *tolerancia volt korábban a jellemző gyakorlat*.

Ebben a lélekpróbáló időben újra kellett leltározni a múltat. Számba kellett venni az óhatatlan faji háttérű konfliktusok mellett az erdélyi együttélés maradandó eredményeit. Egyebek mellett azt, hogy a magyar Erdélyben a románok szabadon gyarapodhattak erkölcsökben s szellemiekben egyaránt. A magyarság erkölcsi-politikai tőkének értékállandságát jelentette, hogy századokon át az állam, a magyar egyházak és a magyar főurak maradandót cselekedtek a román kultúra megteremtéséért és fölvirágzásáért. Számontartandó volt, hogy *Rákóczi György* fejedelem a szláv helyett a román "parancsolta" az istentisztelet nyelvét az erdélyi román ortodox templomokban, századokkal azt megelőzően, hogy ugyanerre sor került volna túl a Kárpátokon is. Erdélyben készült az első román egyházi énekeskönyv, ott fordították románra a Bibliát, ott honosult meg a román ABC latin változata...

A magyarság az erdélyi közös múltat számontartva tervezte saját Trianon utáni jövőjét. Ha szorongva is, de megtehetette. Hiszen a két világháború között még birtokában volt saját gazdasági lehetőségeinek. Élvezte a magyar egyházak lelki támaszát és a politikai pártok és szerveződések védelmét. Olyan tényleges érdekvédelem bátyái között tervezte a jövőt, amely még alkalmas volt a nagyromán nacionalista tervek kivédésére. És ne feledjük, mert nem mellékes: ellenállhatott azért is, mert érezte és élvezte a különböző politikai beállítottságú magyar kormányok sokirányú védelmét.

Ez a két pillér – az erdélyi érdekvédelmi szervezetek hatékonysága s a magyar kormányok támogatása – jelentette az ottani magyarok számára a szabadulás esélyét a babiloni fogságból. A reményt tápláló új meg új lehetőség tartotta készenléti állapotban a holnaptervezést.

A sokfajta álom közül mindenekelőtt az látszott a megvalósulásra legalkalmasabbnak, amely Erdély föderalizálódásával, az autonómián túlmutató önállóságban vélte megtalálhatónak a megnyugtató megoldást. Tegyük mindjárt hozzá, hogy a régi-új államjogi helyzet stabilitásának az lett volna a garanciája, ha a nemzetközi biztosítékokon túl, az európai hatalmak elismerték volna Magyarország és Románia különleges érdekelttségét a térséggel kapcsolatban. Egy ilyen megoldás nemcsak a csatabárd elásását jelentette volna a két kormány között, de egyúttal lehetőséget nyújthatott volna a hátsó gondolatot nélkülöző együttműködésre is.

Egy ilyen rendezés lehetőségét nemcsak elvileg, de valóságosan kínálta a második világháborút követő politikai helyzet. Csakhogy az ésszerűség fölött újra győzött a nagyhatalmi érdekekkel összefonódó, az azonnali haszonra tekintő szűklátókörűség. Kiábrándultan kell megállapítani, hogy az erdélyi magyarság új vezetőinek egy része is Erdély Romániához tartozását támogatta. Finoman szólva, engedékenyek voltak ebben a kérdésben annak ellenére, hogy a két világhá-

ború közötti két évtized eléggé bebizonyította, hogy Románia kormányai képtelenek bizonyultak Erdély igazgatására. Feledték nemcsak a magyar nemzeti érdekeket, de azt is, hogy Erdély lakossága világos tanújelét adta annak, hogy elutasítja a misztikus nacionalista, az európai szellemtől idegen kormányzási módszereket. Amikor Erdély sorsa újra eldöntendő volt, az ésszerűség mit sem nyomott a latban: *a nagybatalmak egy új justizmordot követtek el.* 1947-ben megismétlődött a trianoni dráma: és ezzel az erdélyi magyarság sorsa évtizedekre megpecsételődött. Alig néhány hónappal a szerződés aláírása után megkezdődött a magyar oktatás visszafejlesztése, az érdekvédelmi szervezetek elsorvasztása, a magyar egyházak megfenyítése. Kis idő múltán pedig olyanok kezdtek szólni az erdélyi magyarság nevében, akik teljes mértékben híjával voltak a felelősségérzetnek. Az ötvenes évek derekától már csak azoknak a helytartóknak a szava nyomott a latba, akik – bukaresti pórázon rángattatva – egykedvűen vették tudomásul, hogy a hivatalos román szóhasználat immár nem magyaroknak, hanem csak magyarul beszélő románoknak tekinti az erdélyi magyarságot.

A kisebbségi sors lélekölő nyomorúságában az erdélyi magyarság immár senkinek a védelmére nem számíthatott. A magyar pártállam ugyanis megfeledezett legelembb kötelességéről is. A békeszerződést követő négy évtizeden át a budapesti vezetés a cinkosság bűnébe esett. Az erdélyi magyarságot, ugyanúgy, mint a külső magyarság többi csoportját, lényegében kitagadta a nemzetből. Ezzel az erdélyi magyarság egyszerre került a nagyromán nacionalizmus, a Bukarestet kiszolgáló erdélyi magyar helytartók és a magyar kormány cinkosságától működtetett történelmi zuzda iszonyú kalapácsai alá.

Hazudnánk magunknak, ha az erdélyi magyarság tragédiáját mindössze a nagyromán nacionalizmus céltudatos, a politikai orientációktól függetlenedő erőfeszítésének tulajdonítanánk. Ha erre a végkövetkezésre jutnánk, önmagunkat csapnánk be, s rossz útra tévednénk megoldást kereső erőfeszítéseink közepette. Holott *tisztánlá-*

tásra, elfogulatlanságra és pontosan végiggondolt céltudatosságra van szükség ahhoz, hogy az erdélyi magyarság és a véle együttlakó népcsoportok számára olyan nemzetközileg ellenőrzött megoldást teremtsünk, amely mindenekelőtt az erdélyi toleranciát avatja politikai gyakorlattá.

A méltányos rendezést csak az biztosíthatja, ha érvényesülhet az önrendelkezési jog, s ha ennek következményeként lehetőség lesz arra, hogy az ott élő népek mindegyike megteremthesse saját intézményrendszerét!

A századvég kétségkívül igéri annak lehetőségét, hogy Erdély szerves fejlődését szem előtt tartva elkezdődjék népei történelmének legújabb szakasza. Nem ok nélkül véljük úgy, hogy Erdély a nem túl távoli jövőben megtalálja önálló szerepét az új európai fejlődés korszerű szerkezetében.

Ha számon tartjuk az európai fejlődés új irányát, akkor *Erdély visszakerülhet* Kelet-Európából oda, ahová ezer éven át tartozott: *Közép-Európába.* Újra részesévé válhat az európai fejlődésnek. Ez pedig nemcsak a magyarság érdeke. Vágya és álma az erdélyi románok egy részének s a maradék német-ségnek is.

Ilyen gondokkal küszködve indítjuk útjára lapunkat. Azzal a reménységgel is, hogy a múlt tanulságait számontartva, a jelent szigorúan leltározva, részünk lehet s lesz olyan elképzelések kimunkálásában, amelyek az erdélyiek számára újra megteremtik az Európához tartozás lehetőségét.

A szolgálat, amelyre vállalkozunk, hitünk szerint ezért nem egyszerűen erdélyi és magyar, hanem európai.

A Szerkesztőség

Erdélyből Erdélybe

– Már megint mész? Bármi megtörténhet. Szükséged van az állandó izgalomra, fáradtságra? Ilyen és ehhez hasonló kérdések előzik meg minden erdélyi utamat. – Nekem ez belső szükséglet – válaszolom újra meg újra. – Amíg engednek, mennem kell! Hogy miért csinálom? Elsősorban hitből, a szeretet parancsának engedelmeskedve, másrészt most rajtam a sor. Megpróbálok törleszteni valamit mindabból, amit hosszú éveken át kaptam: példát magyarságból, összetartozásból, a nemzeti hagyományok őrzéséből. Nem véletlen, hogy Kodály és Bartók is a székelyeknél keresték a "tisztá forrást".

"Minden magyar felelős minden magyarért!" Szabó Dezső cselekvésre szólító mondatát gyermekkoromtól tanultam otthon. Ma sokan tűzik zászlajukra. A mások szenvedéseiből szenzációhajhász történeteket gyártó harsogók is, akiknek meglovagolni való divatos téma lett az erdélyi pokol. Mellettük hogyan is juthatnának szóhoz azok a névtelen hűségeselek, a "háti-zsákosok", akik évtizedek óta viszik a szellemi és lelki, az utóbbi időben a testi táplálékot, gyógyszert s belülről ismerik az erdélyi életet. Óh, de jó hallani odaát, hogy sokszor nem is tudják, ki tette le a verandára, a templom sarkába a reggel megtalált csomagot. – Azt hiszed, hogy ez a megoldás? Csupán egy csepp a tengerben – hallom az okoskodókat, a kényelmeseket. Igen, tudom. És rajtam kívül még sokan tudják ezt.

De ha mindenki csak annyit tenne, amennyit megtehet... Ne becsüljük le a futótűzként terjedő apró hétköznapi csodákat, melyek újraébresztik a reményt: tudnak róluk, nem felejtették el őket. Óh, ez a méltatlanul szépnek, jónak tartott anyaország! De sok csalódást okozott már elszakított árva testvéreinek! Hiszen a többség szinte semmit sem tud róluk! Vagy teljesen elfelejtette őket, vagy amikor úgy hozta a történelem, bölcsködött felettük. De hát mit várhatunk a nemzeti tudatától, önbizalmától megfosztott, erkölcsi és etikai tartását veszített Magyarországtól? Először itt kellene visszatérni az emberi élet alapértékeihez, megtanulni és főleg gyakorolni az összmagyarsá-

gért érzett felelősséget, egymás megbecsülését. Addig az Erdélyből érkezők a révbe jutás helyett továbbra is panaszkodhatnak a költővel: "...szerzenézett, s nem lelé honját a bazában!"

Pedig a fordulat óriási! Még néhány évvel ezelőtt nacionalizmusnak számított az elszakított magyarságról beszélni. A falurombolás híre megmozdított valamit – a közömbös nyugati világot is. Jöttek az újságíró kollégák, minél több borzalmat, öngyilkost és meggyilkoltat akartak. Soroltatták a székely falvak neveit, legyen minél mellbevágóbb a pusztulásra ítétek névsora. Nem volt elég nekik a valóság. A falurombolás ördögi terve felrázta a világot. Ez is valami, hiszen arról úgyszem vettek tudomást, hogy hosszú évek óta rombolják a magyar városokat, eltüntetik sajátos arculatukat.

A lelket, szellemet megnyomorító félelem egy-egy rövid látogatásnál is érzékelhető. Amikor az autóból kiszállva azt érzi az ember, hogy a tömbházak ablakaiból lesik, nézik, merre indul el a csomagokkal. Már majd leszakad a karja, de még mindig az ellenkező irányba halad, hogy nagy kerülővel eljusson céljához. A sötét lépcsőházban még gyorsabban ver a szív. Az ajtó csak résnyire nyílik. Az ismerős arcon az örömet tönkretévő rettegés: nem látott-e meg valaki?

Végre leülhetünk, ám megszólal a csengő, a háziak gyorsan eltüntetik a csomagokat, s a látogatót, az egyik lakótárs nézett be, majd az üres szoba láttán távozott.

*

A Magyarországról érkező barát különleges szolgálatot teljesít: tőle tudják meg a Székelyföldön, mi újság az erdélyi városokban és fordítva. Mivel alig van benzin, a vonat és a buszközlekedés pedig nagyon nehézkes, egyre ritkábban keresztek fel egymást a barátok. A helyi újságok mindent elhallgatnak. Telefonban, postában nem bízhatnak. Szükség van ránk, mint hírívőkre is.

*

Eszembe jutnak a felejthetetlen vakációk és szilveszterek, a végigbeszélgetett éjszakák. Számolni kezdek: négy-öt éve már, hogy lassan megszűntek, Iszonyú hosszú időnek tűnik. Éppen ezek a baráti közösségek, a szívélyes, nyitott emberi kapcsolatok, és az utánözhatatlan vendégszeretet vonzottak

mágnesként erre a gyönyörű vidékre. Most a temetőben beszéljük meg a fontos dolgokat, vagy az utcán, állandóan figyelve, nincs-e valaki a nyomunkban.

*

A falurombolási programról csak az érintettektől kaphatok megbízható információt. Legutóbb *Apáczai Csere János* és *Benedek Elek* szülőfaluját kerestem fel. Apácán található az egyetlen festett magyar kopjafás temető, s különben is, illik tisztelni a Hollandiát járt jeles pedagógus és nevelő emléke előtt. A dombokon fekvő temetőből az egész községre rálátni. Masszív lakóházak, hatalmas gazdasági épületekkel, iskolával. – Itt nem lenne elég a buldózer – mondják keserű mosollyal a helybeliek – ezt a nagy községet templomával, rengeteg épületével csak lebombázní lehet.

Kisbacon "jelentéktelen porfészek", még vasútállomása sincs. Fejlesztetni nem érdemes, olvadjon fel a nagy kohóban – szolt az ítélet. Kisbacon valóban nem tartozik a nagy települések közé, de szellemi központtá varázsolta a népe felémelkedéséért haláláig harcoló *Benedek Elek*. Az emlékház és a körülötte lévő hatalmas park egyre csöndesebb. Hol vannak már az egymást követő turistacsoportok? "Reszkette fekszünk és kelünk, nem tudjuk, mikor jönnek a buldózerek – hallom a helyiektől. – Nem akarunk másutt élni, az öreget el nem tudják mozdítani innen. A férfiak azt mondják, pusztuljanak ők is az ősi fészekkel."

Apáca és Kisbacon – hála Istennek – még érintetlen, s az első hullámban felsorolt *Farkaslaka* és *Korond* is. – Ha ilyen nagy a felhajtás – gondolták – más eszközökhöz folyamodunk. Önként fogják majd elhagyni a falvakat, ha nem lesz orvos, iskola, üzlet, no meg villany. A kis falvak elsorvasztásához Magyarországon is jól értettek. Odaát ez azért súlyosabb, mert a falvak ősi rendet, szokásokat őrző magyar közösségei szűnnek meg.

*

Mindenki félti a gyerekeit. A városokban játszani sem merik egyedül leengedni őket. Az iskolában napirenden vannak a verekedések (iszonyú ez a fanatikus gyűlölködés!). És egyáltalán mi legyen a gyerekekkel? Eddig csak a diplomások reszkettek attól, hová helyezik

őket. Az idén már az érettségizők nagy része is kézhez kapta a megfellebbezhetetlen kihelyezési parancsot. Mit csinál egyedül egy 18 éves lány a Regátban? Persze a fiúnak sem sokkal könnyebb. Ezért a sok szökés. Mégis, a legutóbbi utamon is azzal búcsúztak: *"Inkább abban segítetek, hogy ne kelljen elhagynunk a szülőföldünket!"* Egyébként sem kerekedhet fel két és fél milli ember! A többség, hála az égnek, nem is akar. Persze, mindenkinél lelkiismereti joga a döntés. Sem ők, de legfőképpen mi nem ítélezhetünk felettük! A lelkészekkel viszont, akik azt mondják: az a székellyföldi vagy erdélyi pap, aki elhagyja a gyülekezetét, nem érdemli meg, hogy Magyarországon parókiát kapjon, ha csak nem törnek az életére – teljesen egyetértetek. Így is lelkeszhiánnyal küzdenek. Erdélyben a viharos történelem során mint mindig, most is, a templomok a megtartó menedékei a közösségeknek, a magyar anyanyelvnek.

*

A parókián most is felderülő mosollyal fogad a régóta ismert lelkész. Nem panaszait zúdítja rám. – Ha egy kicsit előbb jön – mondja –, akkor láthatta volna a hittanosaimat. Hatvan gyermekem van az idén. Azzal pedig előző látogatásomkor büszkélkedett, hogy 140 fiatal konfirmált az elmúlt tavasszal. A feleségével névsort vezetnek azokról, akik a gyülekezetben és a nagy szórványban a legrászorultabbak, pontos feljegyzéseket, kinek

mire van a legsürgősebb szüksége. Mindig ugyanazt az útravalót kapom: mondjam meg otthon, mennyire várnak minket, a barátot, a testvért. Ne hagyjuk magukra őket!

Megszóal a harang, tódul a nép a templomba, öregek s fiatalok egyaránt. Feltűnik nekik az idegen, kedves szóval hívogatnak...

Egy másik ősi település színmagyar lakosságából már alig maradt hírmondó. A gyönyörű református erődtemplom fiatal lelkésze fizetést sem kap: egyháza vezetői teljesen magára hagyták. De ő marad. Inkább alkalmi munkákat vállal, felesége ingázik. Pedig félnek, hiszen Erdélyben hagyománya van a pogromoknak. Megtörténhet, hogy éjszaka rájuk törnek (másutt is ezt beszélük). Mégis ki akar tartani, amíg csak lehet.

Néhány kilométerrel arrébb már rendes út sem vezet az evangélikus műemléktemplomhoz. A faluban most is békésen él együtt magyar és román. Az új gyülekezeti terem kalákában épül. A fiatal lelkész tele van tervekkel. A felesége a helybéli hagyományokat kutatja a falubeliek örömére. – *Igaz, hogy ez a falu is rajta van a listán?* – kérdezem az energikus fiatal papot. – Igen, – válaszolja –, de nekünk a mát kell jó lelkiismerettel megoldani. *Lutberrel* vallom: "Ha tudod, hogy holnap meghalsz, még ma ültess el egy diófát!" Az őrhelyen kell állni akkor is, ha dörög az ég – folytatja. – Ne gondoljuk, hogy csak most vannak ilyen nehéz idők. Elődeink éppen ilyen nagy kérdések előtt álltak, mint mi most, mégsem adták fel!"

Z. K.

A szökés

Két éve foglalkozom a gondolat- tal, hogy a határon átszököm. Útle- velet akkor sem kaptam, amikor or- vosi papírokkal bizonyítottam, hogy magyarországi gyógykezelésre szorulok. Nem sikerült, így más nem maradt, mint a szökés.

Van nekünk egy házunk vidé- ken. Ott próbálkoztam először, de ott, abban a faluban szinte minden- ki besúgó, azok mind meg vannak félemlítve, isznak is. A sváb már összetartóbb egy kicsit. Ezért pró- bálkoztam a hűgómék falujában, N- ben. Ott a környéken svábok lak- nak, és ott mindenki készülődött már. Németországban már várták őket a rokonok, azok mindent megfizettek. Nekik megérte.

Csak zárójelben mondom el, hogy voltak olyan terveim is, hogy csak úgy, blindre, neki megyek a határnak... Aztán visszariadtam et- től.

Elutaztam hát N-be, ebbe a kis határmenti községbe. Megkerestük sógorommal a közvetítőt, aki meg- mondta a tarifát. Huszonötezer lejt kért. Később, amikor már nem győztem várni a soromat, mert min- dig kihagytak az éppen soron lévő csoportokból, megdupláztam az összeget. Ez idő alatt a hűgómék házában laktam, teljesen elkülönít- ve. Az egyik szobában voltam – nem bezárva, hanem – elkülönít- ve. Onnan nem mozdultam ki, ne lásson senki. Odahozták be az ebé- det, amíg ott voltam, senkivel nem találkoztam. Így várakoztam június- tól szeptemberig. Első kísérletünk nem sikerült, augusztus végén sem sikerült. Útközben, a határ közelé- ben, egy erdőszélen durrdefektet

kaptunk. Visszafordultunk, nagy bi- zonytalanságban, az éjszaka kellős közepén. Hátha nem sikerült, nem sikerült. Azt jelenti, hogy nincs sze- rencsém. De aztán arra is gondol- tam, hogy majd lesz, majd lesz. Re- ménykedtem tovább. Arra is gon- doltam, hogy a huszonötezeret egy- szer már megdupláztam, most már hová duplázzam. Nem lehet. Nem lehet. Nem volt türelmem tovább várakozni. Vagy megcsinálják na- gyon gyorsan vagy nem. Hát sok- szor majdnem kitortem a szobafog- ságból.

Már nem igen hittem a sikerben, de aztán szeptember közepén, egyik nap újra megígérték, hogy este tizenegy órára jönnek, de nem jöttek.

Holdvilág volt, megfigyeltem, és le- het, hogy akkor ez játszott közre. Nem jöttek. Másnap már lefekvés- hez készülődtünk, amikor vacsora után beállított a csempész. Rohan- va. Ittas volt. Azonnal készüljek – mondta –, mert indulunk. Nem voltam felkészülve. Azelőtt napra igen, erre nem. Pizsamában voltam, és én ott a sötétben – mert ugye villanyt ne gyűjtsunk, minden apró- ságra kellett vigyázni. Senki nem tudta a faluból, hogy én ott tartóz- kodom, bujkáltam egész idő alatt – ott a sötétben gyorsan felöltözök. Kimentünk az első kisutcáig. Ott állt egy autó. Benne meg egy tiszt civilben. Valószínű, hogy tiszt lehe- tett, mert románul beszélt, hadar- va, egy kis bajszos, alacsony em- ber. Hátral ült, kiszállt. Köszönt ró- mánul, én is neki, sőt még le is ke- zeltünk, talán. A közvetítő elkérte a pénzt. A pénz ki volt számolva, öt

tízezres kötegbe gumizva. Megbíz- tak bennem, nem számolták meg. De hát én azt ötvenszer átnyaltam, úgyhogy az biztos megvolt. Odaad- tam neki, ő meg megmutatta tisz- nek. Mindez a kocsi- b, a sötét- ben. A tiszt megtapogatta, megfor- gatta. Akkor a közvetítő beült a vo- lánhoz. A tiszt akart vezetni, de ez nem engedte, pedig ittas volt. En- gem hátra ültettek. A kisutcából ki a főútra, és azon végig ki a falu szé- lére. Elérkeztünk a sorompóig. Két katona állt mellette. Nem szállt ki a tiszt, csak kiszólt, azok rögtön tisz- telegtek neki. Beszélgettek egy ke- veset. A tiszt kérdezte, hogy ki járt mostanság a vonalon. A kiskatona mondta, hogy ki, de egy órája már. Erre azt mondja a tiszt, hogy ezek a fiúk, mármint mi a kocsi- b, jön- nek velem, hazakísérnek. *Ma conduc acasa* – mondta és még ciga- rettéval is megkínálta a katonákat. Egészen barátságos beszélgetés volt, a közvetítő is jól ismerték, ami azt jelenti, hogy sűrűn forog- hatott azon a vonalon. Velem nem foglalkoztak. Én ott hátul, de nem lehúzódva, ültem. Oda se figyel- tem, ne lássák az arcom, gondol- tam. Ki tudja mi lesz még itt?! A so- rompón átengedtek, és beértünk abba a kisfaluba, ami N. után kö- vetkezik. Egy kis határfalu, ahová az első háború után, határvédelem- re románokat telepítettek. Soha nem jártam azelőtt abban a falu- ban. Kimegyünk ennek a falunak a szélére, és itt már rámentünk a mezőre. Út se volt. Semmi. Előttünk egy nagy erdő a távolban. Az erdő már csak vagy száz méterre lehe- tett, amikor odarohan két kiskato- na és: *Stai! Stai!* – kiabálják. Ugye, lámpa nélkül mentünk, össze- vis- sza. Megfordult ő már ott vagy százszor, de mégis: nem látta merre megyünk, meg hát volt is a fejében. Két katona fegyverrel. Puskával. Ott állnak térdig érő kabátban, terep- színű ruhában, mint valami hegyi- vadászok. Elénk ugrottak. A tiszt szólt, hogy álljunk meg. Megáll- tunk. Nagyon gyorsan kiugrott az autóból. Nagyon gyorsan. Itt már nem integetett, nem ablakon ke- resztül beszélt, hanem kiugrott. Odébb mentek az autótól, ment a két kiskatona is, és ott vagy öt per- cig beszélgettek, egyezkedtek. En- gem akkor már nem érdekelt, nem figyeltem, mit beszélgetnek. Akkor már félttem. Gondoltam: mit ugrál ez itt? Mi van?! Nehogy valami baj legyen, vagy mi. Pedig csak azt be- szélhették, hogy minden irányban rendben van minden.

Visszaült a kocsiba, és azt mondta, hogy menjünk tovább, le egészen az erdőig. Az erdőnél megálltunk, kiszállt a közvetítő, felnyitotta a kocsit motorházát, mintha valamit piszkálna. Az éjszaka kellős közepén, egy erdőszélen, a tők sötétben. Nekem is mondták, én is gyorsan kiugrottam. A tiszt szölt, hogy menjek gyorsan utána. Az erdő szélén volt egy egészen keskeny út, ott még szaladtunk vagy harminc métert. Én szaladtam mögötte. Egy kis árokban derékszöget írt le a határvonal. Nagyon érdekes volt. Mintha egy csücske lett volna az országnak. Nagyon kellett ügyelni, hogy az ember hova lép, mert akár vissza is tévedhetett Romániába. Itt kezdődött megint egy kis erdőszáv, mellette egy újabb kis árok, és ott a homokkal leszórt senkiföldje, a semleges rész, aztán pedig egy sűrű-sűrű erdő. Az volt Magyarország.

Amikor a kis árokba leértünk, a tiszt megfogta a kezem, a hátához kellett állnom, csak mögötte mehettem megint. Nem kellett a lábnyomába lépnem, nem, de csak szorosán mögötte haladhattam. Gondolom, hogy rögtön utánunk ezeket a nyomokat eltakarították. Mint egy kis csatornában, ilyen félméteres keskeny sávban kellett lépdelni mögötte. Ő, ott, akkor elmondta románul, elhadarta, hogy merre menjek. Adott két támpontot: a fényt, amit majd felfedezek, mondta. Ott találok egy disznópásztorhoz tartozó tanyát, egy kanászt, aki egy erős reflektort tart az udvaron, az világítja be a környéket, és meghallom majd a rőfögést is. A hang irányát adta még meg. Engem a hang irányított, a rőfögés. Abba az irányba mentem. Na, de hát előtte elköszöntünk, lekezeltünk. Talán még jó utat is kívánt. Megköszöntem neki, és elindultam.

Nagyon érdekes figura volt ez a civil tiszt, ahogy én ezt ott a sötétben megfigyeltem, megjegyeztem. Moldvai vagy oltyán. Kis bajuszos, hadaró beszédű, ideges ember volt. Állandóan cigarettázott, remegett a keze közben. Ezért halálbüntetés járna, gondolom, ha elkapják. Vagy ki tudja?!

Az embercsempész mindig ezzel dolgozott. Az biztos. Más nem volt. A határnál pedig, akikkel összejárt, az ő emberei voltak. De ő csak a kinti katonákkal játszott össze, azokkal, akik a sötétben váratlanul elének ugrottak. A közvetlen határmentiekkel nem. Ezért kellett futni, hogy azokat elkerüljük. Azok

se voltak beavatva, akik a faluszélén a sorompónál megállították a kocsit. Nekik a tiszt úgy adta le, hogy mi ketten, a közvetítő, meg én, megyünk hozzá, a szállására. Nem voltak beavatva. Az biztos.

Elköszöntünk. Elváltunk. Ő viszaszaladt. A közvetítő megvárta az autónál. Hallottam, ahogy a kocsit beindítja. Én pedig átmentem ezen a kis sávon, akkor már Magyarországon voltam, és akkor kezdődtek a gondok.

Egy erdő szélén voltam, sötét volt, alig volt egy kis holdvilág. A tiszt nekem azt mondta, hogy menjek az erdő szélén. Én viszont be mentem az erdőbe, mert gondoltam, olyan kicsi az a sáv, egy román át is lőhet. Nem lehet tudni. Így aztán begabalyodtam az erdőbe. Kóvályogtam. Sűrű, fiatal erdő volt, nagyon sűrű. Bőrkabát volt rajtam, azt összekarcoltam, botladoztam. Az idegesség, az izgalom... Mert ugye most már Magyarországon vagyok, de azt sem tudom, merre kell mennem. Azt se tudtam, hogy magyar katonával kell-e találkoznom vagy sem. Attól is félttem, hogy most majd mindjárt kezdődik a magyarokkal: állj! ki vagy?! Vagy mit tudom én. Rám fognak megint egy fegyvert, akkor mi lesz?! Nem tudtam, hogy ők már nem védik a határt.

Fél óráig, háromnegyed óráig ott bolyongtam, és akkor meghallottam a disznókat, aztán megláttam a fényt. Eljutottam a disznókig. Nagy kutyái voltak a kondásnak, nem tudtam közelíteni, ugattak. Nem volt ott ház, nem volt ez egy tanya,

ahogy a román mondta. A kondás egy barakkban lakott. A határ mindössze száz, százötven méterre tőle, viszont annyira kacskaringós, hogy fényes nappal is el lehetett ott tévedni. Mesélte később a fiú, a disznópásztor, hogy többször is járt ideát..., átjárt..., csak úgy átsétált, amikor olyanok voltak a viszonyok, amikor még nem volt így elmérgesedve. Nappal lehet látni a románokat meg a temetőt. A kis román telepese falunak a temetőjét.

Amikor kijött a kanász az ugatásra, én csak annyit kérdeztem a disznópásztortól, hogy Magyarországon vagyok-e. Még akkor se voltam teljesen biztos benne. Mondta: igen, jöjjön. Elmondta később, hogy nap mint nap jönnek, jövőnk. Volt, amikor egy éjszaka nyolcan-tizen is ugyanazon a szakaszon. Úgy, hogy ő már megszokta – szerintem meg is bízták – hogy mind odajönnek. A románok is mindig ezt az irányt adják meg ezek szerint mindenkinek, mert mind oda jönnek.

Leültetett, kínálgatott. Pálinkával és cigarettával. Nem ittam, én sohasem iszok, de talán, azt hiszem, rágyújtottam. Nem kellett volna. Mondta, hogy nyugodtan üljek, majd ő értesíti a nem tudom kiket. Akkor éjszaka, azon a szakaszon én egyedül jöttem át. Csodálkozott ez az ember: mások nyolcan meg tízen, maga meg itt egyedül. Ebből adódtak aztán a kellemetlenségek, mert, ha valaki egyedül átjön, az gyanús. Kémnek hittek. Ha négyen jönnek, és négyféleképpen beszélnek vagy egyformán beszélnek, akkor már a belügyes a képet össze-

rakja. De így, egy ember egyet mond. Mondhat ezt is, azt is, amíg ki nem forgatják.

A disznópásztor bement a közeli kis faluba és onnan beszólt telefonon a községbe. Visszajött olyan negyed óra múlva és azt mondta: üljön nyugodtan, majd jönnek. Rá egy fél órára megérkezett egy autó, egy önkéntes rendőr, egy öreg nyugdíjas, aki magával vitt a községbe, a lakására. Kérdezte, hogy honnan jöttem? Mondtam. Kávével kínált, kiállított egy jegyzőkönyvet vagy valami hasonlót rólam, és ő már papíron adott tovább a katonáknak. Az önkéntes a lakásáról telefonált a határőrsre. Egy katonai dzsippel jött értem két fiatal srác, két magyar határőr. Meglepett az öltöztetük. Elbeszélgettünk, közben ők élelmet vásároltak, tojást főleg, meg kenyeret. Csak annyit kérdeztek: honnan jöttem, ki vagyok, igazolványt se kértek. Politizáltunk, beszélgettünk. Ezek a srácok rögtön bevitték a községbe, ahol a határőrségnek van egy laktanyája. Ott átvett egy százados. Talán százados. Nem tudom. Ez is csak annyit kérdezett, ki vagyok, mi vagyok. Újra felvettek két-három adatot. Elkérte a személyi igazolványt, viccelődött velem. Viccelődött. A tévét is néztem a klubteremben. Végig egyedül voltam. Az egész körzetben nem jött át senki akkor. Ez is nagy dolog. Ritka dolog. Közben az idő jól eltelt. Már tizenegy, tizenkét óra körül volt, éjszaka. Ami engem meglepett: azon az éjszakán egyetlen személyért, értem, két autót mozgattak. Mert itt elüldögélhettem volna reggelig, de nem vártak

tovább. Ismerték a menetrendet: ha éjfélig nem jön senki, akkor már később se jön. Ez a százados vagy milyen rangú, újra telefonált. Eltelt vagy negyvenöt perc és értem jött egy hátul elkülönített, ketrecfel-szerelt mikrobusz. Engem ebbe a ketrecbe beültettek, a katona melém ült gumibottal, elől is ültek ketten. Azok a katonák, akik felszedtek a disznópásztornál, nem vigyáztak rám, elől ültek mind a ketten, nem törődtek velem. Ezek már őriztek. Egy vézna, sovány, ártatlan kiskatona őrzött. Ez a szabály, ugye. Vagy negyven-ötven percig utaztunk, de nagy sebességgel, úgy ment... Azt élveztem. Olyan utakon mentünk, olyan kanyarokat vett be... Éveztem. Nekem egy nagy élmény volt magyar földön egy ilyen éjszaka. Mint amikor a nagy maffiókat viszik a tárgyalásra lebilincselve. Engem nem bilincseltek meg... Mind néztem hátra, néztem a kanyarokat. Örültem nagyon. Csak átjutottam. Már itt vagyok.

Bevittek P.-be. Ott már egy nagy kaszárnya van, a hátsó részen egy fürdő, ez volt átalakítva ideiglenes szállássá. Termeket alakítottak ki ágyakkal. Bevezettek egy ilyen terembe, senki se volt ott rajtam kívül, de volt vagy húsz ágy, azt mondták, feküdjek le, nyitva hagyták az ajtót, és az ajtóban egy ór állt egész éjszaka, a külső ajtó zárva. Velem nem törődtek. Látták, hogy nincs velem probléma, fáradt is voltam, stresszben voltam. Nagyon gyorsan lefeküdtem. Egész reggelig egyedül maradtam. Nagyon rossz éjszakám volt, keveset aludtam, hánykolódtam, nem tudtam megnyugodni teljesen.

Reggel hat óra körül bejöttek, felébredtem. Megmosakodtam és... hát ahogy tudtam, ott a fürdőben rendbe tettem magam. Szappant, törölközőt nem vittem magammal. Volt nálam egy váltó-nadrág meg egy pulóver, úgyhogy nem tudtam komolyabban rendbeszedni magam. Mire elkészültem, fél hétre, jött egy széria. Nyílik az ajtó és négy vagy öt ember jön be, akik M-nél jöttek át.

Hét óra körül kaptam egy nyomtatványt, egy kitöltő-ívet, amit nálunk formulárnak mondanak. Adtak írószerszámot. Hamar kitöltöttem. Fél kilenc fele megint jött egy csoport, de ekkor jöttek vagy tizenvalahányan. Volt köztük, akit látásból ismertem. Ezek reggel jöhettek vagy tartották őket valahol. Hogy engem éjszaka miért vittek ide be, nem tudom. Nem akarták, hogy

egyedül ott kint aludjak vagy... Nem tudom megfajteni. Kitöltöttem ezt az ívet. Az adataim már szerepeltek rajta, ez volt a lényeg, meg egy indoklás, amit meg kellett írnom arról, hogy miért szöktem át, és hogy mik a céljaim. Megírtam. Ekkorra összegyűltünk már vagy huszonhatan, mindenki elkezdte töltogetni az íveket. Mivel én érkeztem ide meg elsőként, engem szólítottak elsőnek. Elsőnek nagyon rossz lenni.

Megérkeztek a belügyesek is. Bemegyek egy terembe. Nyakkendős civilek, négyen, öten ott forgolódtak. Egy nyakkendős, bajuszos ürge ül az egyik asztalnál. Foglaljon helyet. Leülök. Előtte a kitöltött nyomtatványom. Először egy pár adatot kérdez. Honnan jött? Kicsoda maga? És aztán rögtön durván rátér a tárgyra: hogy jött át? Magyarázza el milyen úton és hogy szökött. Nekem odaát persze elmondták, meg is fenyegettek, hogy ne hogy eljárjon a szám, nagyon vigyázzak. Hát itt, ebben a teremben elkezdtem mindenfélét mondani, amit kitaláltam, ami eszembe jutott. Na, de hát ezeknek ez nem volt elég. Nem lehet őket olyan könnyen átverni. Úgy kiforgatott, úgy megforgatott, olyan kérdéseket tett föl, én vettem észre magamon, hogy ellentmondásosan tálalom a dolgokat. Rám is piritott: hazudik! Ki hozta magát? Ki küldte magát? Magát visszaküldjük, ha össze-viszsa hazudozik.

Mondtam is neki, én ezért garanciát vállaltam, megígértem azoknak ott, hogy nem mondom el. Erre a kihallgatóm azt mondja: mit gondol maga, átmegyünk és azokat is kihallgatjuk vagy mi? Reklamálunk majd a románoknál? Mit gondol? Hogy gondolja? Tudnunk kell, hogyan jött át, különben visszaküldjük. És akkor elmondtam, hogy ki hozott, hol hozott. Konkréten. Mindent. Erre azt mondja, hogy amit én itt leírtam, az mind hazugság. Kicsoda maga? Tudja kicsoda maga? Majd én megmondom! Maga az S-i határőrs parancsnokának a

fia! Hogy mi?! Össze tetszik téveszteni valakivel. Hát hogy?! Mondom: hát hogy?! Azt kérdi: B-t, akinek a nevét ide leírta, B-t honnan ismeri? Mondom: a nagybátyám, azért írtam oda le. Volt ugye olyan rovat, hogy milyen rokon él itt Magyarországon, ezért írtam be. Hívják fel telefonon. Ott a telefonszám. Nem hívták fel. Addig forgatott jobbra meg balra, azt se tudtam, mi lesz ebből. Nem is sejtettem. Mikor lesz ennek vége? Nagyon rám ijesztett. Jegyzetelt egy lapszélre, én meg ágaskodtam. Rám szólt: maga mit leskelődik?! Érdeklí magát az, amit én itt írok? Mondom: hát csak... Rögtön hátrazavart, menjek oda a leghátsó sorba, gyorsan üljek oda az ajtóhoz. Hátra mentem. Aztán még kérdezősködött, én meg védekeztem. Már majdnem elsírtam magam. Dehát uram, én nem az vagyok, össze tetszik engem téveszteni. Összetéveszt valakivel. Hát ez nem lehet. Akkor fiókot nyitott, babrált ott valamivel. Aztán később megtudtam, hogy talán még magnóra is veszik a beszélgetéseket. És akkor aztán elengedett.

Kémekeket kerestek, mert a románok átdobnak kémekeket. A kémen látszik, hogy kicsoda. Akik ott összegyűltek, mind munkás volt, mindegyiken látszott, hogy munkás. Mindegyiken látszott, hogy szerencsétlen. Azt hiszem, egyedül én voltam ott kémgyanús, mert hogy egyedül jöttem, meg nem úgy néztem ki, mint azok. Ellentmondásos dolgokat akartak rámkenni. Így dobják be az embert a vízbe, aztán ki kell úszni. Akkor én még nem tudtam, hogy nekem sikerül.

Tizenöt-husz perc múlva behívtak egy másik terembe. Itt már egy rokonszenvesebb valaki ült. Na, üljön le ide velem szembe! Nézzen a szemembe és őszintén mondjon el mindent úgy, ahogy volt. Elmondtam neki is. De azt is, hogy a kollégája miket állít rólam... Addig, míg egyszer ez a kihallgatóm azt mondta: meg kell maga is értsé, nekünk is ellenőriznünk kell. Mondom: igen, természetesen. Az ideiglenes tartózkodási engedélyt a harmadik kihallgatómtól kaptam.

Átestem a három kihallgatáson és akkor meg kellett várni, míg mind a huszonhatal végeznek. Én azt gondoltam, amikor ebbe a lak-tanyába vittek, hogy minden nagyon hamar fog menni. Nem tudtam, hogy itt mindenkit kihallgatnak, és ezzel így elhúzódik a dolog. Azt hittem, hogy egy-két óra alatt kapom a papírokat. De hát nem,

nem. Előbb ezek az alapos kihallgatások, aztán meg a várakozás a többire. Akik csoportban jöttek, azokat mindig újra és újra behívták. Tízszer egymás után. Minden-kiből azt akarták kiszedni: kinek fizettek, ki volt a szöktető, ki volt az összekötő, név szerint. Azok elmondták háromféleképpen, akkor újra kezdtek mindent előlről. Aztán azok is összejátszottak. Szstresszben tartottak mindenkit. Láttam: kipirosodva jött ki mindenki a teremből. Nagyon félték a társaságot. Nekem még szerencsém volt, hogy egyedül voltam. Amit mondtam: ez van, ha hiszik jó, ha nem, nem.

Amikor kihallgatják, az ember mindenfélét mond. Az első kihallgatásnál mindig egyedül van az ember, de a másodiknál ketten voltunk, sőt: egyidőben többen voltunk bent. Engem kérdez, kihallgat, én felelek, és közben, amit mondok, hallják a többiek. Akkor még nem lehet tudni, ki lesz az, akit visszaküldenek.

Mikor kiosztották a tartózkodási engedélyeket, akkor vittük észre, hogy három srácot, három fiatal fiút, tizenöt-tizenhat éveseket, és egy olyan harmincöt éves fiatalembert visszaküldenek. Nem kapják meg a papírokat. A srácok vidéki kölykök voltak, viccelt velük a belügyes, hogy az anyátok útra tett, felvették az útipoggyászt, aztán elindultak világot látni. Úgy is kezelték őket. Írni alig tudtak, adatokat nem nagyon tudtak szolgáltatni. Ezeket kiutasították. Hová küldjék őket, nevelőotthonba? Hová? De volt ott egy fiatalember, akinél viszont egészen más probléma merült föl. Nem volt személyazonosságja. Nálunk ezt buletinnek mondják. Négyen jöttek egy csoportban, két férfi és két nő, és ennek nem volt semmije. Ismertem látásból. A-ban dolgozott, mint szabó. Emlékeztem az arcára. Azt beszéltek ott az emberek, hogy ez a szabó a szekunál, vagyis hát a belügyeseknél volt sorkatona annakidején, na de hát ez is... ez nincs is feltüntetve sehol, ezért valakit nem adhatnak vissza. A srácok nem nagyon fogták fel, mi történik velük, ha visszamennek, hát visszamennek. Sárosak voltak, az egyiknek lyukas volt a cipője is, úgy néztek ki... azok úgy néztek ki... Szakmájuk se volt, csak nyolc általános... Mit akartok, kérdezte tőlük az egyik belügyes. Nem akartak azok semmit.

Ez a harmincötéves szabó megvadult. Bennhagyta a kabátját. Amikor kihozták utána, akkor széttép

te, és majdhogynem kényszerrel vitték el onnan. Négyőjüket össze-szedték és egy autóra rakták őket. Mesélgették ott, hogy kiviszik őket egy határátkelőhelyre és átadják őket a románoknak, akik aztán jól elverik őket.

A szabót sajnálom. Állítólag gyerekei is voltak két házasságból...

Gyorssegély címen kaptunk öt-száz forintot, plusz útiköltséget. Én Pestet mondtam be úticélnak.

A magyarok nem ellenőrzik a határt. Azt mondják: minek? Pedig nem megy ám mindenki el a disznópásztorhoz vagy a határőrsre, hanem egyenesen fel Pestre. Aki-nek volt pénze és stoppal, alkalmi járművel feljött, azóta se jelentkezett sehol. Ha a románok kémet akarnak átdobni, átdobják éjszaka, az itt lebonyolítja két három nap alatt a dolgait. Feljön Pestre. Elvegyül a kétmillió ember között, ki is nyírhat két-három embert, még szer-zhet is fontos információkat, gyűjtogathat is és a zöld úton szépen visszamegy. A magyar nem ellenőrzik a határt. Egy terrorista miért jelentkezzen le?! Egy terroris-ta ugyanis ideiglenesen jön. Azt fi-zetik otthonról, az nem azért jön, hogy itt maradjon. És nincs ilyen eset?! Énszerintem kell legyen ilyen eset. Ilyen könnyelműen nem lenne szabad őrizetlenül hagyni azt a határt. Hogy a katonák csak eltűn-nek, és ki tudja mi történik a határon éjszaka, ugye. Nem lehet ezt így csinálni. Legyenek ott a kato-nák, és figyeljék a mozgásokat.

Lejegyezte: KÖRÖSSI P. JÓZSEF

Vallomás a moldvai csángókról

Az álmuk még magyar...

Az elmúlt három esztendő során nem kevesebb mint kilenc könyv jelent meg Magyarországon a moldvai csángómagyarokról és tudomásunk van egy Svájcban kiadott műről is.* Ezekből a könyvekből úgy szólván mindent megtudhatunk az egykori Etelközben élő magyarokról: történelmükről, népi műveltségükről, szívet szorító sorsokról. Megismerhetjük Moldvába kerülésük kezdeteit, majd az újabb és újabb menekülési hullámokat: feltárul a középkori Moldva katolikus magyarjainak élete, később a török és a tatár dúlások, az ortodox vallás térhódítása, majd a román nacionalizmus türelmetlensége és elenségeskedése miatti szenvedésük, lelki nyomorúságuk. Megismerhetjük archaikus népművészetüket, középkori kódexeink nyelvét idéző beszédüket, népdalaink legértékesebb rétegeit őrző énekeiket. Érzékelhetjük a lélek gazdagságát is tükröző viseletüket, falvaikat, templomaikat, a szegénységükről, elhagyatottságukról tanúskodó otthonaikat. De talán az egy *Beke György* Csángó passióján kívül szinte alig tudunk meg valamit magukról az emberekről, akik e szép, színes ruhákban járnak, akik a zsindeyes tetejű házakban talán éppen sorsuk fölött gondolkodnak, vagy a mezőn az *ünöket* legeltetve Isten szabad ege alatt – ilyenkor anyanyelvükön – fohászokodnak.

Én sem a lelküket kerestem, hanem néprajzi anyagot gyűjteni mentem közéjük, első ízben az 1960-as évek közepén. Aztán ahogy évről-évre sokasodott a tapasztalat, úgy kapcsolódott össze a szív a szívvel, lélek a lélekkel, s váltak az

"adatközlők" cimborákká, atyai barátokká, keresztkomákká. Megismerhettem őket munka közben és ünnepeiken, vidám poharazás közben, s a halott mellett való virrasztás reménytelen óráiban. Sok-sok napot, hetet és hónapot éltem velük vendégként is közéjük tartozva, hiszen nemcsak azt mondták el, amit kérdeztem, de megosztották velem aggodalmaikat és reményeiket is.

Hányan lehetnek valójában a moldvai csángók?

Moldvában aki magyar, az katolikus, aki román az ortodox vallású. Ez a tétel visszafelé úgy igaz, hogy aki ortodox, az román, aki pedig katolikus, az vagy magyar, vagy magyar származású: vagyis csángó. *Katolikust* pedig a moldvai papok mintegy 250 ezret tartanak nyilván. Hozzávetőlegesen ennyi tehát Moldvában a csángók lélekszáma. *Jelentős részük* azonban az eltelet évszázadok során, miközben nem volt sem magyar papjuk, sem magyar iskolájuk, következőképpen nem lehetett közülük származó értelmiségük sem, elvesztette anyanyelvét, s ma már nem beszél magyarul. A különböző becslések közül a magam részéről azokat érzem a leginkább elfogadhatóknak, amelyek szerint a 250 ezer katolikus csángónak körülbelül egyharmada beszél ősei anyanyelvét. Tehát 80-100 ezer között lehet a számuk.

Nagyon tanulságos azonban, hogy a 100 ezernél több, magyarul már nem tudó, de katolikus vallású csángó számottevő része sem tartja magát románnak, mivel egyértelmű számára, hogy a román ortodox vallású, ő pedig nem az. Vagyis *catolic. Nu domnule* – hallottam sokszor –, *mi nem vagyunk románok, azok ortodox vallásúak. Mi katolikusok vagyunk.* Hogy ez a tudat mennyire erős, egyik Románvásár környéki faluban, Buteán döbbsentem rá, ahol még emlékeznek rá, hogy nagyszüleik magyarul beszéltek. Az egyik idősebb ember azon panaszkodott, hogy a falu ve-

zetői nem közülük valók, máshonnan hozták a tanács és a közös gazdaság elnökét, a milicistát, a párttitkárt... "úgy öntötték közénk ezeket az ortodoxokat – mondotta románul – mint a kigyókat a kosárból."

Am a moldvai csángók magyarul beszélő egyharmada sem ugyanazt a magyar nyelvet beszéli, amit mi itt, a Kárpátmedencén belül, különösen pedig a maradék-Magyarországon. A csángók ugyanis, akik a XIII. századtól a XIX. század elejéig, kisebb-nagyobb hullámokban kerültek jelenlegi lakóhelyükre, nem ismerik a múlt században lezajlott nyelvújítás során született szavainkat, de nem ismerik azokat sem, amelyek a XX. század városiasodásával, iparosodásával keletkeztek. A magyarul tudó vendég tehát – ha már hozzászokott – jól megérti a csángó házigazdát addig, míg az a falubeli életről, a gazdálkodásról, vagy a leánya menyegzőjéről beszél, de szinte semmit sem ért meg, ha vendéglátója munkahelyére fordítja a szót.

A legszebben természetesen az idősek beszélnek, különösen az asszonyok. "Erzsimnek olyan ura van, hogy tedd a sebre s meggyógyul tőle" – dicsérte egyik vejét a leszpédi Kádár Anna néni. Vagy Kaszár István – nyugodjon békében –, aki úgy kezdte a múlt századi jobbágyfelszabadításra való emlékezését: "Bizony, mikor megfődesítették apóméket, az egy rend embernek gazdagság lett, s egy rend ember attól bótt meg. Mert akkor váltott ki az, hogy a szegényekből még szegényebb, s a gazdából még gazdább lett."

De nemcsak a kifejezőképesség erejét csodálhatjuk a moldvai magyarok nyelvében. A Kárpátok karéján belül élő magyarok által szinte már elfeledett szavakat, nyelvtani szerkezeteket használnak. A magyar nemzethez való tartozás tudata azonban csak igen halványan él bennük, tűnőben van, mint a kéményből felszálló füst. Sokukban pedig, különösen, akiknek ősei még a XIII-XVI. század során, a kunok térítésekor, a husziták üldözése elől menekülve, vagy a nagy erdélyi éhínségek, adószedések, székel-mészárlások idején bujdosnak bé Moldvába, soha nem is élt az a fajta nemzettudat. Az a tudat hiányzik, ami a belső magyarság körében is csak a XVIII. század végén, a felvilágosodással kezdett csírázni, a reformkor idején szökken szárba, a szabadságharc idején borult vi-

* *Beke György* Csángó passió. Európa, 1988.; *Benda Kálmán*: Csángó oklevéltár. Magyarságkutató Intézet, 1989.; *Csoma Gergely*: Moldvai csángó magyarok. Corvina, 1988.; *Domokos Pál Péter*: A moldvai magyarság. Magvető, 1987.; *Gegő Elek*: A moldvai magyar telepekről (1838). Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1987.; *Lükő Gábor*: A moldvai csángók. Bp. 1989.; *Mikecs László*: Csángók. Optimum, 1989.; Ismeretlen moldvai nótafák. Szép Júlia gyűjtése. Európa, 1988.; *Veress Sándor*: Moldvai gyűjtés. Műzsák, 1989.; *Lakatos Demeter*: Csángó strófák. Európai Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1988.

rágba, s azt követően lett azzá, aminek ma ismerjük. A moldvai magyaroknak még anyanyelvén beszélő része is elsősorban katolikusnak tartja magát, s csak a legkésőbbben, az 1764-es mádéfalvi veszedelmet követően, vagy a XIX. század elején Moldvába menekültek leszármazottaiban fedezhetők fel a korszerű magyarságtudat nyomai.

A Tatros, a Tázló és a Szeret partján húzódó csángó falvakban tehát nem "nyelvében él a nemzet", nem a közösen beszélt nyelv, hanem az azonos vallás jelenti a közösséghez való tartozás alapját, tételét.

A moldvai magyarok nem attól szenvednek a legtöbbet, amitől erdélyi testvéreik. Nem kollektív nemzetiségi jogaik hiányzanak, hanem az, hogy anyanyelvükön, tehát mindannyiuk számára érthető nyelven hallgathassák a misét, a prédikációt, imádkozhassanak és gyónhassanak.

A moldvai csángók történelmét meg lehetne írni pusztán azoknak a panaszleveleknek a kötetbe gyűjtésével, amiket a római pápához, vagy a magyarországi főpapokhoz írtak, s amelyekben magyarul tudó papokért könyörögtek. Az első ilyen levelet Szabófalván keltezték 1671-ben, az utolsó – általam ismert – Leszpéden született, az 1970-es évek elején. Román nyelven írták a levelet, de magyar anyanyelvükért könyörögnek benne: *"Ti jól tudjátok, hogy nem kérek élelmet... nem kérek aranyat, gyémántot, drágakövet. Hanem egy kis dolgot kérünk csupán, amit nagyon könnyen megadhatnának: magyar anyanyelvet a templomban. Mert a magyar nyelv kivesszett a templomokból és így mondhatják, hogy nincsen Moldvában magyar nyelv."*

De nemcsak a templomokból hiányzik a magyar nyelv, hanem az iskolákból is. El sem lehet képzelni, mennyit szenvedhetnek azok az első elemista csángómagyar gyermekek, akik hatesztendőskorukban kerülnek az iskolába egy olyan tanító keze alá, akivel nem tudnak beszélni. Idegen nyelven szól hozzájuk, nem értik, de az sem érti, hogy ők mit mondanak neki.

A negyvenes évek végén, amikor Romániában néhány esztendőre reménység nyílt arra, hogy a huszadik századhoz és Európához méltó módon oldják meg a nemzetiségi kérdést, száznál több magyar iskolát nyitottak Moldvában. Egy azóta Erdélybe került csángóval

egyszer számbavettük, hogy az alatt a hat esztendő alatt, amíg magyar iskola volt Pusztinában, csak ebből a faluból több mint 15 tanuló került felsőbb iskolákba. 1957-1958-ban azonban megszüntették a moldvai magyar iskolákat, és az eltelt két és fél évtizedben talán hathét gyerek tudott a faluból továbbtanulni.

De nemcsak a csángó gyermekek kínlódnak az idegen nyelven való tanulással. Az egyik nagy és tiszta magyar nyelvű moldvai falu helybéli születésű tanítója így öntötte ki előttem a lelkét: *"Amikor az iskolába jönnek a gyermekek, akkor bizony nagyon nehez, met odabaza mind magyarul beszélgetnek, s nagyon keveset tudnak románul. Pedig ezeknek a gyermekeknek jó eszük van, s tudnának tanulni többet, es, ha a tanítók tunnák őket segíteni. A gyermekek magyarul könnyebben megtanónák az anyagot mint románul, met magyarul értik. Azt mongyák, hogy ha ez román iskola, akkor itt románul kell beszélni, s románul menyen a tanítás. De mikor bemenek, s látom, hogy a gyermek nem érti, s hejába mondom eccer, kéccer, háromcor, hogy buna zioa... akkor megmondom: né gye-rekek, a buna zioa azt jelenti, hogy jónapot."*

Mikor van bajban még egy románul sem tudó csángó gyerek? Amikor az orvoshoz viszik. Mert ilyenkor nem elég a maga betegsége, hozzájön még az is, hogy nem tud szót érteni az orvossal. Ezért aztán azokat a Kolozsvárott, Marosvásárhelyt végzett orvosokat, akiket Moldvába vetett a szétszórató hata-

lom, a csángó falvakban különösen megbecsülik. Az egykori rekecsini orvos például, akihez öt, túlnyomó részben magyarok lakta falu tartozott, elmondta, hogy hétszámra meg se kell szólalnia románul. Mikor pedig híre ment, hogy magyarul beszél a betegeivel, még a körzetén kívüli, akárhányszor 20-25 km-re eső falvakból is eljöttek hozzá.

A legtöbb moldvai csángó jól beszél románul. A kétnyelvűségben persze könnyen veszélybe kerülhet, vagy akár el is vesztetheti az identitását. Különösen akkor, ha a hovatartozás tudata amúgy sem különösebben erős, hiszen semmi sem erősíti, minden csak gyöngíti. Tatroson például – ahol menekült magyar husziták 1466-ban magyar nyelvre fordították a bibliát – még az 1970-es években sokat beszélgettem egy középkorú csángó emberrel, aki a közeli Onyesten ipárörként dolgozott. Egyszer megkérdeztem tőle, milyen nyelven beszél szívesebben, magyarul-e vagy románul? – Ő mindkét nyelven egyformán szívesen beszél – mondta. *Nagyon helyes – bólintottam –, de vajon melyik nyelvet tekintti anyanyelvének?* – Ő mindkét nyelvet anyanyelvének tartja. Még mélyebbre kellett nyúlnom. – *Milyen nyelven szokott álmodni?* – kérdeztem. – Hát... magyarul – hangzott a válasz, természetesen, és kissé lemondóan.

De vajon lesz-e még egy-két emberöltő múlva magyarul álmodó moldvai csángó?

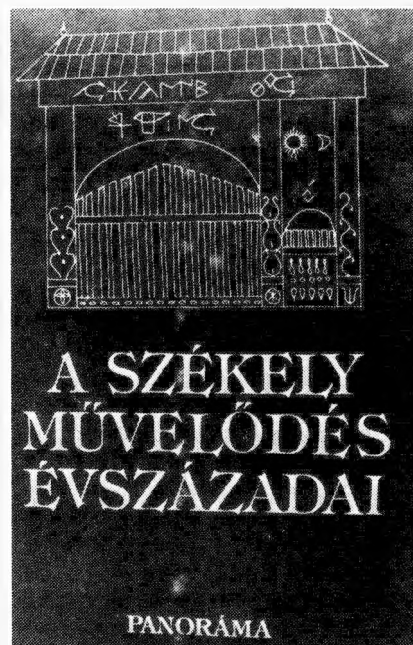
HALÁSZ PÉTER

Erdély iskolái

A középkorban Európa térképén nemcsak Anglia, Franciaország, Itália, Spanyolhon, Hollandia, a német fejedelemségek tudományos és kulturális műhelyei világítottak fényesen, hanem Erdély templomai, akadémiái, kollégiumai, könyvnyomdái is. A 14. századtól a városi és falusi plébániák iskoláiban nem holmi épp csak írni-olvasni tudó tanítócskák, hanem külföldi egyetemeket megjárt egykori diákok oktattak. 1526-ig több, mint kétezer erdélyi fiatal szerzett diplomát nyugat-európai egyetemeken.

Magyarország három részre szakadása után a nemzeti gondolat Erdélybe lelt igazi otthonra: *Báthori István* kultúrát istápoló századában ott 400 könyv jelent meg. A nyomdák jelentős része az iskolák mellett működött, s Kolozsvárnak már egyeteme is volt. A 17. században *Bethlen Gábor* törvénye megnyitotta az iskolákat a jobbágyok gyermekei előtt is. Legtöbb iskolájuk a szászoknak, legkevesebb a románoknak volt. Az utóbbiak számára az első népiskolát *Lorántffy Zsuzsanna* alapította Fogarason. Marosszéken ekkor negyven, Szolnok-Dobokában hetven, Csíkbán pedig huszonnégy iskolában oktatták a fiatalokat.

A reformáció indította el diadalmas útján az anyanyelvű irodalmi-tudományos életet. A diákok külföldről úgynevezett hozománynyi könyvvel tértek haza, s ezzel könyvtárakat alapítottak s gyarapítottak. *Köleséri Sámuelnek* például 4000 kötetes könyvtára volt. A 17-18. században alakultak a híres kollégiumok; ekkor adta ki *Bod Péter* az első magyar irodalmi lexikont; megszületett az erdélyi emlékirodalom, és *Mikes Kelemen* mindannyiunk elődje, akik távol élünk szerelmetes hazánktól, Erdélytől, évtizedeken át írta gyönyörű magyar nyelven leveleit. A század végén átmenetileg győzött ugyan *II. József* németesítési szándéka, viszont 1781-ben *Norma Regia* címmel megszületett az egységes erdélyi oktatási rendszer, amely hatéves kortól tizenháromig kötelezővé tette az iskolák látogatását. Ennek eredményeként a tanköteles ifjaknak hetven százaléka járt iskolába.

Az állítólagos kisebbségeket elnemzetlenítő szándék nem a magyar politika sajátossága volt. Ennek ellenére 1920 után a román állam kíméletlen elnemzetlenítő politikát folytatott az erdélyi magyarokkal szemben. – Ez a gyakorlat van immár hét évtizede Romániában. A magyarfaló liberális és a mérsékeltbb parasztpárti kormányokat egyértelmű asszimilációs politika jellemezte. A magyar hivatalnokokat lecserezték, az anyanyelvű iskolákat fenntartó egyházi vagyonokat kisajátították, a magyar földműveseket kihagyták a földosztásból, a munkásokat munkanélküliséggel, az iparosokat és kereskedőket többszörös adóval sújtották. Mindenekelőtt nemzeti (politikai, gazdasági, tudományos egészségügyi, sport, kulturális stb.) intézményeiket és iskoláikat vették célba. Az 1924-26-ban kibocsátott törvények – magánoktatási törvény, kultúrzóna, névelemzés, majd a képesítési vizsgák – nyíltan a magyar iskolák ellen irányultak. 1918 szeptemberében Erdélyben a következő volt az iskolák nemzetiségek szerinti megoszlása:

	elemi	polgári	közép-iskola	tanító-képző	felső
Magyar:	2588	109	52	24	10
Román:	2392	3	5	8	0
Német:	287	7	9	3	0
Egyéb:	80	0	0	0	0

Az 1927/28-as tanévben ezekből mindössze 1244 magyar oktatási egység maradt. Megszűnt az összes főiskola és egyetem, de ekkor még nyitva állt az út a külföldi, így a magyarországi továbbtanulás előtt, tehát a magyarság nem érezte, hogy lezárult előtte az értelmiségi pálya. Orvosokban, jogászokban, közgazdászokban, mérnökökben nem mutatkozott hiány – a román egyetemeken is lehetett diplomát szerezni. Súlyosabb volt a helyzet a tanári-tanítói utánpótlással. A magyarság állami támogatás hiányában, önerőből tartotta fenn iskoláit. A 30-as évek közepétől tovább romlott a helyzet. 1934/35-ben már csak 991 magyar iskolaegység létezett, és a numerus claususok pályákat zártak el a magyarok elől.

A sérelmeket a második bécsi döntés után a magyar rezsim igyekezett "törleszteni".

A korábbi állapotokhoz képest gyökeres változást jelentett a Groza-i "aranykorszak". Jó ideig úgy tűnt, hogy a jogegyenlőség valóban állampolitika lett. A Magyar Népi Szövetségnek beleszólási joga volt minden, a magyarságot érintő kérdésbe, így az iskolapolitikába is. Csak azt nem tudták elérni, hogy az állam biztosítsa a magyar tanintézetek működéséhez szükséges feltételeket is. Így például a Bolyai Tudományegyetem működését engedélyezték ugyan, de 50 épületét át kellett adnia a román egyetemnek. Lényegében ez történt az elemi és középiskolák épületeivel is. Visszaállították a bécsi döntés előtti állapotokat. A lakosság nemzetiségi összetételétől, számarányától függetlenül át kellett adni az összes erdélyi, székelyföldi iskolát. Kolozsváron például 11 magyar középiskola egyetlen épületbe zsúfolódott össze. Ráadásul pedig az állam csak 1946-tól folyósította a tanárok, tanítók, múzeumi dolgozók fizetését. Addig a Magyar Népi Szövetség tartotta el Románia magyar értelmiségének jelentős részét.

1948-tól a mesterségesen szított osztályharc, majd az erdélyi magyar értelmiség elleni koncepciók perek lehetetlenné tették a nemzeti kisebbségek érdekeinek érvényesítését. Az 1956-os forradalom leverése után javult valamelyest Erdélyben az anyanyelvi oktatásnak legalább az esélye – 1956-1958 között tíz tanuló esetén indíthattak ötödikes, 15 tanulóval pedig hatodikos magyar osztályokat. A tanítóképző, a mezőgazdasági főiskola almérnöki

kara újra fogadta magyar hallgatóit. A bukaresti egyetemen pedig nemzetiségi nyelvi és irodalmi tanszékeket hoztak létre. Nagy Imre és társai kivégzése, a szovjet csapatok kivonulása, a román pártvezetők kizárása után azonban sietve megszüntették a Bolyai Egyetemet. *Georghe Gheorghe-Bu-Dej* akkori főtitkár 10 éves tervet dolgozott ki a magyar oktatás teljes megsemmisítésére. Ez a homogenizációs-beolvasztási program emelkedett "állami tervvé" Ceausescu diktatúrája alatt.

Pedig kezdetben minden biztatóan alakult. Az új főtitkár, *Nicolae Ceausescu* nyitott nemcsak a román értelmiség, a Nyugat, hanem a nemzetiségek felé is. A legfelsőbb román vezetés és a magyar értelmiség közötti megbeszéléseken, majd a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának ülésein megígérték, hogy Erdélyben 1971-ig helyreállítják a kétnyelvűséget és új iskolákat is építenek.

1968-1972 között voltak eredmények a nemzetiségi politikában. Azonban akkor is a magyar tanulóknak mindössze egyötöde járt magyar iskolákba, a többi román tanintézetekbe kényszerült. Eközben pedig elvesztette önállóságát a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyászati Egyetem, és a Színművészeti Főiskola. 1979-ben pedig bezárták a magyar tanítóképzőt is.

A drámai fordulat 1974-ig váratott magára. A novemberi XI. kongresszuson született meg a *nemzet homogenizálásának és területrendezésnek* a koncepciója. A kongresszuson fogalmazta meg hivatalosan először Ceausescu, hogy belátható időn belül Románia egynyelvű országgá válik. Ezt követően egyre több magyar iskola szűnt meg, megtartva egyelőre néhány magyar tagozatos osztályt. Így az 1977/78-as tanévben már csak 627 magyar óvoda volt. 555-re csökkent a magyar elemi iskolák száma és a 112 liceumból alig 12 őrizhette meg önállóságát. A többi 100-ban már csak tagozatos osztályok léteztek.

1982-85 között újból jelentősen csökkent a magyar oktatási intézmények száma. Az általános iskoláké egynegyedével, és a 171.974 általános iskolás magyar közül már csak mindössze 60.612 jár magyar iskolába. A magyar középiskolába járók száma pedig 26.417-ről 16.073-ra zsugorodott.

Az 1988/89-es tanévben végleg leáldozott a magyar középiskolák ideje. Már halvány fények sem jelzik többé Románia térképén a magyar iskolákat. A magyarság előtt végleg lezárult az értelmiségi pályák: egy-két külföldnek szóló példától, személytől eltekintve most már a középszintű vezetésbe sem kerülhetnek be: *a magyar szülőföldjén lebet szakképzetlen, betanított munkás, kishivatalnok, lebet szilenciummal sújtott író, Moldva kistelepüléseit orvos és mezőgazdász, csak éppen egyenrangú polgár nem.*

***

Történelmi tapasztalás, hogy az anyanyelvű oktatástól függ egy nemzetiség léte, tehát a Romániában élő magyar nemzetiségé is. Az anyanyelvi oktatás megszüntetésétől csak egy lépés választ el a nemzetiség felszámolásáig. Így a nemzetiségnek, adott esetben a magyarságnak lassan nem lesz eszköze, hogy történelmével, irodalmával, művelődési emlékeivel: múltjával és jövője biztosítókaival a kapcsolatot fenntartsa.

LIPCSEY ILDIKÓ

Magyar Televízió

Nemzeti intézmény vagy politikai boszorkány-konyha?

Amikor igazán szükség lett volna rá, nem lehetett kibeszélni a fájdalmas tényeket. Most viszont, amikor csörömpölve hullanak a szó- és gondolatbilincsek, megfontolandó, hogy érdemes-e. Annyi már a nemzeti hős, aki emlékezete szerint húsz-harminc éve buzog az egyetemes magyarság sorskérdéseinek megoldásáért, annyi a festett vérzés, a panasz az elszenvedett mártíromságokért, hogy magára valamit adó ember nem szívesen áll be a jongók kórusába.

Mégis megértem és elfogadom a szerkesztői kérést. Magam is fontosnak tartom, hogy a magyarság szélesebb körei értesüljenek az elmúlt évtizedek eddig mélységesen elhallgatott történetéről. S ne csak az összefüggő nagy folyamatokról, hanem a még inkább árulkodó részletekről. Különösen most fontos ez – bár a megszólalást ez is nehezíti –, amikor a szájkosarak egykori televíziós osztogatóit, akik közül szinte csak azok nincsenek a helyükön régi hatalmi pozíciójukban, akiket kiragadott onnan a nyugdíj vagy a betegség, egyre hangosabban mondják, hogy a Magyar Televízió a kezdetektől fogva a nemzet televíziója volt. Mindig az egyetemes érdeket szolgálta, s ezt kétségbevonni csak sanda szándékkal lehet.

Ebben a vitában sem szívesen veszek részt. Amit gondoltam és gondolkodok erről, már elmondtam. Elmondtam, hogy a *Magyar Televíziónak sohasem volt nemzeti stratégiája*. Ma sincs. És mindig hozzáteszem: nem is nagyon lehet. Hiszen a televízió is része a nagy szer-

kezetnek, amelynek a működés-vezérlői, e vezérlők többsége – bármilyen durva a szó, így igaz – süket volt a nemzeti hangokra. Ebben tökéletesnek mutatkozott egy rosszszul értelmezett munkásmozgalmi hagyomány ápolása. Következésképp a *televízió* se viselkedhetett másként, még akkor se, ha akart volna. A *ballása nem lehetett jobb, mint a politikáé*. De nem is akarta, hogy jobb legyen. Ahogy a politika egésze, épp úgy a televízió is olykor vészesen közel került az inter-nacionalizmusnak álcázott nemzet-áruhához. Ezért nem értem, hogy akik e tekintetben védik, vajon mit védenek rajta.

1970-ben, abban az évben végeztem a debreceni egyetemen, amikor az első Anyanyelvi Konferenciát rendezték a "szabadság őrvárosában". Bennünk akkor ez a Kosuth-i szó új értelmet kapott. Az a tény, hogy a nyugatra kényszerült magyarság képviselői párbeszédet kezdenek az óhaza legjobbjával, akiktől – az *Illyésektől, Bárczi Gézáktól, Németh Lászlóktól* és a többiektől – mi a lehetséges magyar teljesség igényét származtattuk, azt bizonyította a számunkra: változik a világ. Debrecen ismét történelmének magaslati pontjára emelkedik azáltal, hogy hozzájárul ama templom felépítéséhez, amelynek a hiányát Ady óta minden tisztességes gondolkodó fájdalmasan érzi.

Még abban az évben, néhány héttel a Konferencia után, a televízióhoz kerültem. Csoda-e, hogy élt bennem a hit: amit Debrecenben tapasztaltam, az igaz, s az az egyetlen járható út?

Ebben a belső lobogásban nem nagyon hittem a régi munkatársaknak, akik azt rebesgették, hogy *Kodály* temetésén az operatőröknek nem volt tanácsos a sokezres tömeget fényképezniük. Nehogy kiderüljön a nemzeti gyász hatalmasága és fensége. Akkor döbbszemem rá, hogy ez mégiscsak úgy történhetett, ahogy mondják, amikor arcpirító vitába kellett keverednünk *Nagy László* temetésének filmfelvételért, vagy amikor a televízió nem jelent meg Iszkázon, a Nagy László emlékház avatásán. Ott volt a magyar szellemi élet szinte minden számottevő embere, határokon innen és túl. Csak a televízió tartotta magát távol.

Folyamatosan szaporodtak a riasztó jelek. Nagyon-nagyon kezdő voltam, amikor egy vezető munkatárs magával vitt vidéki előadására, s útközben barátilag figyelmeztetett: többen nacionalistának tartanak. Ő, persze, nem osztja ezt a véleményt, de azért nagyon vigyázzak, mert ugye tudom, hogy ez milyen veszélyes terület.

Attól kezdve világosan láttam, olyan harc részese vagyok, amely vérré és tétre megy, noha nem én kezdeményeztem, s nem is óhajtottam benne résztvenni. Igazában azt sem értettem, mitől lettem nacionalista. Sohasem büszkélkedtem Erdély-járássaimmal. Nem bocsátkoztam történelmi és politikai vitákba, mint tette ezt szegény fiatalon meghalt barátom és kollégám, aki dühödten számolt be egyik ütközetéről. Azt vágták a fejéhez, hogy túl sokat foglalkozik – persze csak szerkesztőségi beszélgetésekben, hiszen a képernyőn nem volt módja rá – a szomszédos országok magyarságával. Iszonyú haragra gerjedt, s azt találta mondani – Nektek az se számítana, ha Budapest körül vonták volna meg a határt! Mit számítana? – volt rá a meghökentető válasz. Nyilván nem ennek következtében, de barátom azóta a temetőben van, a válaszadó pedig televíziós vezető pozícióba lépett elő.

Tanulmányok Erdély történetéről

Nincs min csodálkozni. A hetvenes évek közepén az is nacionalizmusnak számított, ha valaki a képernyőn szereplők közül bajszot növesztett. Ezt a megbélyegzést akár természetesnek is tekinthetjük egy olyan televízióban, amely hagyta úgy meghalni Kodályt, *Tamásit*, *Szabó Pált*, *Tersánszkyt* és másokat, hogy elfelejtett értékelhető felvételeket készíteni róluk. Bizonyára nem volt szabad tudni a nagyságukat és kivételességüket. Mint később *Kondor Bélaét*, *Huszárik Zoltánét*, *Csoóri Sándorét*, *Kósa Ferencét se* – hogy holtakat és élőket együtt említsék.

Úgy hozta a sors, hogy a második Anyanyelvi Konferenciáról már én tudósíthattam, Szombathelyről. A fontosság indoklására elmondtam, hogy mi vagyunk az egyetlen nép Európában, amelynek minden harmadik tagja az országhatárokon kívül él, s Adyra hivatkozva újrafogalmaztam a templomépités vágyát. Ez is hibás lépésnek bizonyult. A *Népszabadság* vezető újságírója, aki aznap a műsor felkért kommentátora volt, romantikusnak és elavultnak minősítette az ilyen adys utalásokat, azt pedig tényszerűen is cáfolta, hogy mi lennénk Európában a legszerencsétlenebb nemzet ebből a szempontból, hiszen – szerinte – az albánok még szerencsétlenebbek. Ő volt az, aki később Csoórit is megtámadta a Duray-könyv előszaváért. Ilyen irányú szakértelme tehát aligha kétségbe vonható.

Nagy szellemi izgalom volt, amikor kötetben is megjelent Illyéstől a Beatrice apródjai. A francia levéltári iratok alapján ebben a regényes életrajzban lehetett először hiteles képet kapni a trianoni tárgyalásokról. Elemi kötelességemnek tartottam, hogy ez alkalomból megszólaltassam Illyést. Boldogan vállalta. Persze nem a végleges, hitelrontóan összenyírbált szöveget, amelyből minden kiderülhetett, csak az nem, milyen tragédiát jelent Trianon a magyarság számára.

Igy is volt azonban annyi haszna a beszélgetésnek, hogy milliók innen szerezhetek tudomást a könyv létezéséről.

Fejbekeöltő volt az aznapi hivatalos értékelés: "Rejtjeles üzenet. De kiknek? Illyés neve nekem amúgy sem fémjelzett" – írta a főszerkesztő-helyettes válaszul a felelős szerkesztő ama mondatára, hogy "Mai könyvajánlatunkat Illyés Gyula neve fémjelzte".

Ilyen világ volt a "nemzeti televízióban". Az elbocsátás határára jutott, aki elment *Bibó István* temetésére. Ma már bármennyire hihetetlen, így volt. S akik különböző fegyelmi bizottságokban fegyelmezték a helyes útról elcsámborgókat, most is a helyükön vannak, hiszen pótolhatatlan a szakértelmük. Különböző pozíciókból legalábbis ezt olvasom ki.

Mindenre volt idő és energia. Arra is, hogy a nacionalistának bélyegzett munkatárs folyóiratközléseire is figyeljenek, s megfeddjék, ha *Simon István* utolsó kötete kapcsán a versekből egyébként filológiai is kimutatható jeszenyini réműletről ír, vagy ha közli az olvasóval Illyés megjegyzését, mely szerint Csoóriban látja majdani utódját.

Mondhatatlan öröm volt, ha olykor-olykor meg lehetett szólaltatni *Kós Károlyt*, *Nagy Istvánt* – rendszerint a hetvenedik, nyolcvanadik vagy a kilencvenedik születésnap tájékán –, de az elképzelhetetlen volt, hogy az erdélyi életről is rendelkezjenek riportfilmet, vagy csak egy kurta beszámolót is. A kisebbségi magyarság ilyen értelemben nem létezett. Félmondatokkal, utalásokkal, szerény összekacsintásokkal lehetett csak jeleket adni róluk és nekik. Ezek az összekacsintások néha olyan jól sikerültek, hogy Váradon, Szatmárnémetiben vagy Kassán sokan azt hihették, a gondoskodó anyaország szól hozzájuk, üzen, ahogy lehet. Pedig nem egészen így volt. Az üzenet csupán a képernyőn beszélő ember partizánakciója volt.

Még a nyolcvanas évek közepén is megtörténhetett, hogy a felvétel technikai hibájára hivatkozva nem adtak műsorba szlovákiai és kárpátaljai riportokat. És senki sem pirult bele, amikor utólag kiderült, hogy az állítás hamis volt. A felvételek hibátlanok.

Persze, sok minden készült. Készültek portré- és tájfilmek, készültek apróbb emlékezők és köszöntők. Erdemes lesz azonban egyszer megvizsgálni, hogy az ellenőrizhetetlen szerkesztési, műsorösszeállítási manipulációk hogyan tették láthatatlanná egyik-másikukat. Száműzve őket az éjszakába vagy éppen egy-egy híres sikerfilm árnyékába.

De ez már más fejezet. Talán majd megírja valaki.

PÁLFY G. ISTVÁN

Az "emigráció" a megmaradásért

Egy diktatórikus rendszernek kiszolgáltatott szellemiség – hasonlóan a gazdasághoz – maga is "hiánygazdálkodással" küszködik. Annak a nemzeti önismertetnek, amelyet a kulturális intézményrendszernek meg kellene teremtenie, elszomorító "fehér foltjai" vannak: történelmi események, nemzeti tapasztalatok, szellemi feladatok, amelyeket egyszerűen tabu alá helyezett a politika. Ezért is hárult nagy felelősség az emigrációra. Hiszen az elmenekült és elüldözött íróknak, tudósoknak kellett a tabukat vagy a nemzeti önismertet "fehér foltjait" megszüntetniük, az idehaza el nem végezhető feladatokat vállalniuk. Így vállalta az 1945 utáni nyugati magyar emigráció is azt, hogy a történelem által rákparancsolt szellemi munkamegosztásban végezze azokat a fontos feladatokat, amelyeket a hazai- és még inkább a kisebbségi sorsban élő magyar értelmiség semmiképpen nem vállalhatott.

Ilyen feladat volt a magyarság virtuális nemzeti egységének fenntartása, legalábbis az egység eszméjének állandó hangoztatása, és ezzel együtt a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetének vizsgálata, elemi érdekeinek tudatosítása. Így az erdélyi magyarság küzdelmeinek és törekvéseinek számontartása, ez ugyanis Magyarországon évtizedeken keresztül alig volt lehetséges, hiszen csak a legutóbbi esztendőben veszítették érvényüket azok a tiltások, amelyek megakadályozták a magyar értelmiséget abban, hogy nyilvánosan szót emeljen ennek a magyarságnak már-már elviselhetetlen sorsa miatt.

Az emigráció magyar szellemi elitje, mondhatom a kezdetektől fogva azon munkálkodott, hogy az erdélyi magyarság súlyos megpróbáltatásai ne hallgattassanak el, s lehetőleg nemzetközi fórumokon is ismertté váljanak. Emellett hosszú időn keresztül a nyugati magyar tudományos élet vállalta magára az erdélyi magyar kisebbség múltjának és jelenének kutatását és feltárását is: annak az Erdéllyel foglalkozó tudománynak a művelését, amely a két világháború között oly nagy eredményeket ért el, és amely az 1947-es párizsi békeszerződést követően hosszú évtizedekre, egészen a hetvenes évekig csupán tetszhalott életet élhetett.

A nyugati magyar kulturális és politikai intézmények mindig számon tartották az erdélyi – és persze a felvidéki, a délvidéki és a kárpátaljai – magyarság életének

alakulását, sérelmeit és érdekeit. Az emigrációs sajtó és az emigráns szervezetek következetesen teret adtak ezeknek a sérelmeknek és érdekeknek, arra törekedve, hogy a nyugati világban élő magyarok, de a szélesebb nemzetközi közvélemény is értesüljön az erdélyi magyarság gondjairól és nagy áldozatokkal létrehozott eredményeiről. A különböző, Erdély iránt elkötelezett szervezetek, mint az *Erdélyi Világszövetség*, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* és a *Hungarian Human Rights Foundation – Committee for Human Rights in Rumania*, illetve olyan áldozatos munkát végző szervezők és jogászok, mint a Sao Paolo-i *Zolcsák István*, a New York-i *Kálmán László* és a washingtoni *Hámos László* – különösen az elmúlt évtizedben – egymás után rendezték a politikai és kulturális összejöveteleket, előadásokat, műsoros esteket, s ha szükség volt rá, politikai tüntetéseket az erdélyi magyarság védelmében. Fontos szerepe volt az erdélyi magyar írók – többek között *Sütő András*, *Kányádi Sándor*, *Domokos Géza* és *Farkas Árpád* – nyugat-európai és észak-amerikai előadókörútjainak: amíg lehetett, ezek a körutak teremtették meg a személyes kapcsolatok, a sok élményt adó találkozások lehetőségeit.

Az emigrációnak nem lehetett intézményes formában magyar tudományos műhelye. Ennek ellenére a nyugati magyar tudományos értelmiség személyes áldozatok árán is kutatta a kisebbségi magyarság múltját és jelenét s eredményeiket lehetőségei szerint idegen nyelveken is közre adta. Ebben a tekintetben a *Látóhatár*, illetve *Új Látóhatár*, a *Katolikus Szemle* vagy a párizsi *Magyar Füzetek* számos értékes tanulmányt közölt: az erdélyi magyarságról *Illyés Elemér*, *Sztáray Zoltán* és *Schöpflin György*, a szlovákiairól *Borsody István*, *Ölvedi Ignác* és *Skultéty Csaba*, a kárpátaljai-ról *Révay István* és újabban ugyancsak *Illyés Elemér* tollából.

Különösen Illyés Elemér munkásságának volt hatása szélesebb körben a hazai szellemi életben is. *Erdély változása* című, két kiadásban is megjelent munkája részben könyvtári kutatómunkával, részben egy erdélyi utazás személyes tapasztalata nyomán dolgozta fel a romániai magyarság nemzetiségi-jogi és társadalmi helyzetét, népesedési viszonyait és kulturális életének eredményeit. Tudományos erényeit jellemzi, hogy noha fájdalmas történelmi tapasztalatokról adott számot, mindvégig tartózkodott az indulatoktól, s elfogulatlan tárgyilagossággal beszélt a román művelődés értékeiről is. Ugyancsak ő adta közre *Orbán Balázs* nagy székellyföldi monográfiájának háromkötetes hasonmás kiadását, kiegészítve a székely tudós kéziratossal feljegyzéseivel. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem jelentette meg *Mikó Imre Huszonkét év* című, a két világháború közötti korszakot bemutató munkájának hasonmás kiadását, illetve *Biró Sándor Kisebbségben és többségben* (Románok és magyarok 1867-1940) című, sokáig kéziratban hányódott művét, amely hatalmas történelmi erudíció birtokában adott képet Erdély két vezető nemzetének helyzetéről és küzdelmeiről.

Ugyancsak a szabadegyetem jelentette meg *Janics Kálmán* sokat idézett művét: *A bontalanság éveit*, Püski Sándor New York-i kiadója adta közre *Duray Miklós Kutyaszorító* című beszámolóját, *Ölvedi János Napfogyatkozás* című, a szlovákiai magyarság sorsát bemutató tanulmánygyűjteményét és a *Duray Miklós* által szerkesztett *Kettős elnyomásban* című kötetet, amely a szlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága dokumentumait gyűjtötte egybe. A kanadai Corvin

Lélekben erős nemzetet

Publishing Ltd adta ki *Köteles Pál Külön égbolt* című esszéketét a kisebbségi kérdéstről és az erdélyi magyarság helyzetéről.

A tudományos tevékenység részben idegen nyelven folyik. Ennek egészen kivételes jelentősége van, hiszen a nemzetközi kulturális és politikai élet nagyrészt ennek a munkának az eredménye révén ismerheti meg a kisebbségi magyarság hiteles múltját és jelenét. Illyés Elemér két idegennyelvű monográfiában: németül és angolul is képet adott az erdélyi magyarság helyzetéről és sérelmeiről, ezek a művek igen neves kiadóknál – a bécsi egyetem, illetve a New York-i Columbia Egyetem kiadójánál – láttak napvilágot. Illyés utolsó: *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area* című nagy munkájában a Kárpát-medence etnikai viszonyairól, ezen belül a román etnikai kontinuitás kérdéseiről adott elemző, kritikai képet. Ugyancsak tudományos "alaplírást" számít a *Borsody István* szerkesztésében megjelent *The Hungarians: a divided nation* című tanulmánykötet, amelyben számos kitűnő külföldi magyar tudós elemzi a trianoni békeszerződés előzményeit és szerencsétlen közép-európai következményeit. Meg kell említeni még *Schöpflin György* londoni egyetemi tanár *The Hungarian of Rumania* (1978) című művét és a *John F. Cadrow, Ludányi András és Éltető Lajos* által szerkesztett *Transylvania: The Roots of Ethnic Conflict* (1983) című kötetet. Az erdélyi magyar értelmiség üzenetét követítette a világ nyilvánosságához a *Witnesses to Cultural Genocide* (1979) című gyűjtemény, s ugyancsak a romániai magyarság elnyomását dokumentálják a Committee for Human Rights in Rumania különféle kiadványai.

Ezek a politikai és tudományos művek, szervezetek és mozgalmak a szinte teljes elhagyatottságban vergődő kisebbségi, elsősorban az erdélyi magyarság iránt vállalnak emberi és nemzeti szolidaritást. A nyugati magyarság felelősségtudatát és áldozatkészségét dicséri, hogy akkor is képviselte ezt a szolidaritást, amikor a magyarországi nyilvánosság fórumain még alig hangzott el szó az elnyomott magyar kisebbségek védelmében. Most, hogy a hazai politikai helyzet megváltozott, az egész magyarságnak együtt és még határozottabban kell érvényesítenie a kölcsönös nemzeti szolidaritást.

POMOGÁTS BÉLA

Az 56-os forradalom utáni helyzetben Kádárék két madárijesztő fogalmat állítottak föl élénk riasztásul: az ellenforradalmiság fogalmát és a nacionalizmusét. Egyformán bűn volt mind a kettő, de az utóbbi – a történelmi képzettársítások miatt – még visszataszító jellemhibának is számított. Ugyan mit jelentett 56 után a magyarság "nacionalizmusa"? Semmi mást, mint a forradalmat leverő szovjetek elleni indulatot. Kommunizmusellenességet s egyúttal a megtaposott nemzet föltápaszkodásának az igényét. Inkább védekezést, mint támadást. Mégis ez a fogalom különös röppályát futott be máig. Aki "nemzeti" volt itt nálunk, afféle szegénybélyeget kapott a homlokára. Tudniillik ez rögtön fajiságot, idegengyűlöletet, antiszemitizmust jelent. A főbűnök mindegyikét. Pedig mit akartak legmakacsabban éppen a nemzetiek? Azt, hogy a személyiségét veszített nép találjon végre magát. Hogy lelki függetlensége után szerezzze vissza politikai s nemzeti függetlenségét is. A tudat a bizonytalanság reakciója mindig, mint ahogy *Babits* mondja. Valójában ennek a tudatnak a visszaszerzésén fáradoztunk, a leggyakorlatiasabb okokból is. Hiszen, ha egy nemzet önmagában, belül, a lelkében erős, erős más kapcsolatában is. Rossz kedvvel mondom, de ki kell mondanom: mindaddig gyötrelmesen ronszol például a zsidó-neurózis Magyarországon, ameddig a magyarságneurózis szétzülleszteti tartásunkat. Mi, nemzetiek, ezt a lassú belső építkezést kezdtük el a hatvanas évek közepe s vége felé. De mivel közvetlenül nem végezhetjük, ki kellett hát "találnunk" valami hasonmás témát, amely a gondolatokat képviseli. Így próbáltuk a nemzeti ügyet a népszaporulat kétségbeesítő állapotára utalva föltámasztani. Minden irányból tüzeltek ránk: a párthatalom figyelőállásaiból is, de nagyon sok szabadelvű "urbanus" barátunk ablakából is. Aztán jött a népművészet, a táncházmozgalom, *Erdély*, a kisebbségi magyarság melletti kiállás korszaka. Kezdetben – hangsúlyozom, hogy *kezdetben* – ez is megszállott magyarkodásnak tetszett. Magyar izé, csürdöngölő, komámaszony-filozófia – hangzott innen-onnan is gúnyosan. A legélesebb mondatot az én mellemnek szegezte egy kitűnő ember: "Sándor, vigyázzatok ezzel az erdélykedéssel, mert anyám, szegény, azt emlegeti, ha a magyarok szájukra veszik Erdélyt, másnap viszik a zsidókat."

Tökéletesen megérezttem és megértettem ennek a félelemnek az eredetét. Nyíltan beszélni erről azonban nem lehetett. Maradt tehát a két malomkö között őrlődő lélek csöndes drámája. Radikalizmussal e téren nem juthattunk volna túl messzire. Módszerünk, stílusunk, nehézkességünk nemcsak alkatunkból, de sorunkból is levezethető. A magyarság ügyéről még ma is sokkal nehezebben ejtek ki egy-egy mondatot, mint bármilyen politikai ügyről. Hát még a hatvanas években! Azt gondolom: ha megírja egyszer valaki a magyar ellenzék történetét 1956-tól a 80-as évek végéig, külön fejezetet kell majd szentelnie annak a kulturális ellenzéknek, amely a nemzeti tudat visszaszerzéséért és megerősítéséért többféle "jelmezben" kényszerült színre lépni.

CSOÓRI SÁNDOR

A Reménység tava

Bizonyára a hely földrajzi fekvésének is köszönhető, hogy az amerikai magyarság egyik legjelentősebb szellemi műhely-fóruma, a Magyar Baráti Közösség által életre keltett Itt-Ott találkozó. Résztvevői Lake Hope-on, a Reménység tavánál minden év augusztusában összegyűlnek tanácskozni, vitázni, politizálni. Felmerült bennem – és nem hessentem el –, hogy abban már a névmágiának is lehet valami szerepe, hogy immáron tizennyolcadik alkalommal sikerült ott egy táborba vonzani egy szépszájú magyar gyülekezetet.

Ha megérkezel az Óceán túlsó felé, a bungalowok közé, egy számodra egzotikus erdőszélig, egy héten át úgy vagy ott, mintha itt lennél, mintha el sem utaztál volna: magyarul beszélsz a magyarság dolgairól. De talán mégsem egészen úgy! Ne engedjünk a szójáték csábításának! Mert bár magyarul folyik a szó valóban a magyarság dolgairól, de oly emberek a hangadók – hogy csak néhány nevet említsek – mint Király Béla történelem professzor, Ludányi András politológus professzor, Nagy Károly szociológus, egyetemi tanár, Jónás Pál, a közgazdaságtan professzora – akik évtizedek óta amerikaiaként magyarok. És az előadásokat követő vitákban mindvégig résztvevő hallgatóság is zömmel USA-beli, kanadai magyarokból áll. Polgári demokráciák magyarjaiból, akiknek természetes a véleménykülönbség kertilés nélküli megvallása, s ami a fő: eltűrése, sőt igénylése, amennyiben a vélemény nem szélsőséges, nem emberellenes.

Igen, e közösség toleranciáját, empátiáját méltatom, egy "tanuló demokrácia" fiaként. Mert akár a magyarság lehetőségeiről, holnapjáról burjánzott a vita, akár szervezeti kérdésekben ütköztek a vélemények, rosszféle indulatot, türelmetlenséget egyszer sem érzékelttem a hét nap alatt. Holott, aki csak kicsit is ismeri a nyugati magyarságot, jól tudja: intoleranciától, szélsőségektől ők sem mentesek. Nem a környezet jótékony hatása teszi tehát egyedül, hogy az Itt-Ott töretlen szellemiséggel létezik csaknem két évtizede. Kitalálói – magukat és társaikat megerősítendő – újból és újból megfogalmazzák, miből is áll kifogyhatatlannak tetsző municiójuk. A találkozóval azonos nevű folyóiratban például az egyik "alapító atya", *Éltető J. Lajos*, portlandi egyetemi tanár a közösség nem emigráns voltáról értekezik, ami annyit tesz, hogy "tartós, állandó külföldi magyar életre rendezkedik be... szerepét végső fokon nem a pillanatnyi politikai helyzetre

való reagálásban látja, hanem olyan munkában, amelynek hosszútávú célja a külföldi magyar szóránközösségek megerősítése, egy olyan közösségé, amely önmagában, de Magyarország számára is érték, utóbbinak partnere, de nem közvetlen függvénye, a magyar nemzetnek pedig kirekesztéssel részese..." Ludányi András is e gondolatot fejtegette konferenciamegnyitó beszédében. "Hogy a sors és a feladat mi a Duna-Tisza táján, ne mi akarjuk megszabni. De hogy a sors és a feladat mi a mi számunkra, az nekem és barátaim számára világos. Őrizni a magyarságot, őrizni a minőségi magyarságot..." Csak így lehetünk – hangsúlyozta – "hatásos szószólói és követői népünknek a nyugati világban..."

A megmaradás és a továbbfejlődés, a többgenerációs túlélés marad számunkra az állandó cél és munkaterv." – Ilyen értelemben az Itt-Ott vonzáskörébe tartozó magyarok "vallásos szintre emelt magyarságtudatról" beszélnek, amelyben "a magyar kultúra és nyelv központi szerepet kap."

De sikerül-e, sikerülhet-e vajon a "többgenerációs túlélés" a szóránközösségben? "Száz és százezer amerikai fiatal lett magyart vesztettünk el testestül-lelkestül" – hallhattuk a megnyitóban. Ennek ellenére a Reménység tavánál sok volt a fiatal: a 15-25 éves amerikaiak, akik a magyart anyanyelvüként beszélnek.

Olyan fiatalok gyülekeznek ott évről évre, akik a szülőktől, hétfégi magyar iskolákban és cserkész csapatokban tanulják a magyar szót és ápolják a magyar gondolatot. Az óhaza iránti szerető érdeklődést is. Tapasztalhattuk ezt tavaly is, amikor órákon- napokon át faggatták az ott vendégeskedő vagy előadásra meghívott *Mécs Imrét, Für Lajost, Szegedy-Maszák Mihályt*.

Úgy tűnik, a minőségi mag valóban biztosított. Lake Hope erre is bizonyosság...

BALÁZS ISTVÁN

Református egyház és magyarság

Közel ötven esztendővel ezelőtt, 1940-ben, a történelem vérzivataros idején egyik püspökünk így fogalmazott magunkról: "Mi magyar reformátusok két örökséget kaptunk: evangélium szerint megtisztított hitünket s magyar mivoltunkat. E kettő egymástól elválaszthatatlan. A kettős felelősség súlya alól nem lehet szabadulni. Megváltoztathatatlan magyar református sors: e kettős örökséggel élnünk vagy halnunk kell."

A *kálvinista tanoknak* döntő részük volt *nemzeti jellemünk történelmi alakulásában*, nemcsak a reformáció korában, hanem később is, amikor a politika és az egyház, vallás és világi gondolkodás útjai már részben szétváltak. A *kálvinizmus és a magyar nemzeti érdek* történelmünk folyamán soha nem került egymással szembe. Sőt, a mi egyházunk akkor érte el szellemi és lelki csúcseit, amikor a legjobban azonosulni tudott a magyar néppel. Az elmúlt négy és fél században a református lelkipásztorok többsége összeforrt népével a közös bibliai református hitben, az egyházszeretben, a haza sorsáért hordozott felelősségben, a szegénységben és az üldöztetésekben.

Egyházunk – szervezeteivel, intézményeivel és tagjaival – akkor lett igazán a nemzet napszámosává, amikor a Biblia magyar nyelvre fordításával, a magyar nyelvű istentisztelet bevezetésével, iskolák nyitásával, nyomdák alapításával, könnyen hozzáférhető formában kiadott anyanyelvű munkákkal, az írástudás terjesztésével tömegméretekben biztosította a művelődés, az olvasási kultúra feltételeit. Akkor szolgálta a tényleges nemzeti érdekeket, amikor a hit mellé jó cselekedeteket, a jó cselekedetek mellé ismereteket ragasztott, s az ismeretek között az Ige alapján az etikát, a munkaerkölcsöt, a szociális érzékenységet és a társadalmi felelősséget hirdette. Társadalmi felelősségről akkor tett bizonyosságot, amikor *Martonfalvi Tóth György* debreceni református teológiai tanár hazánkban elsőként dörögte el a jobbagyrendszert nyíltan elítélő igéit. A református egyház a demokrácia úttörője volt, amikor kollégiumaink (Sárospatak, Debrecen, Pápa, Kolozsvár, Nagyenyed és a többi) a szennvedő magyar társadalomban mint magvakat hintette Descartes filozófiai, Coccejus teológiai nézeteit és a presbiteriánizmus formájában egyházi mezben a demokrácia gondolatait. Az sem feledhető, hogy *Apáczai Csere János* kolozs-

vári munkássága nyomán az úgynevezett nemzeti iskolák a nép iskolái lettek: s anyanyelvi oktatás mellett magyar földön először vált lehetővé a leányok tanítása a református egyház iskoláiban.

A vezetők példáin felbuzdulva, a reformátusság – majd kivétel nélkül – felelős közösségi magatartást tanúsított. Papjaink, gyülekezeti tagjaink, diákjaink és tanáraink a hétköznapi kisebb-nagyobb áldozatokon túl a hősi halált is vállalták szabadságharcainkban. Példamutató volt e tekintetben is a *Soli Deo Gloria* diákmozgalom. Ez a szervezet 1943 nyarán egymás mellé ültette az akkori társadalom szinte minden rétegének haladó erőit. Ők már akkor a háború utáni újjáépítésről cseréltek gondolatot.

Nem szabad megfeledkeznünk egyházunk *nemzeti összetartást* vállaló két tragikus szolgálatáról sem.

Az egyik: *a reformátusság és a bazai zsidóság kapcsolata*. Erre nézve idézem a Debreceni Kollégium egykori zsidó tanítványainak levelét. A Kollégium 400 éves, 1938-as jubileumára, az egyházkerület vezetőségének – *Kardos Albert* fogalmazásában, 46 aláírással – örökítették meg a Kollégium iránti szeretetüket.

"Hogy is ne volnánk hálával és köszönettel eltelve – irták – az iránt a kollégium iránt, amely bennünket soha el nem különített és hátra nem vetett, amely vallásunkban meg nem csúfolt és hitünkéből el nem tántorított. De még inkább hálára és köszönetre vagyunk kötelezve azért, amit cselekedett velünk, amikor megerősített magyarságunkban, amikor megszilárdított hazafiságunkban, mikor összeforrasztott bennünket a magyar nemzettel, mint ahogy a kollégium minden erőszakos eszköz nélkül folyamatosan magyarrá formálta, ha padjaiba került, a szepesi németet és újvárosi svábot, a felvidéki szlo-

vákat és a békési tótot, a hajdu-szabolcsi görögöt és az ung-beregi orosz, amint még a máramarosi és szilágysági oláhban is letompította a dákoromán nagyzást."

Sajnos, egyházunk hat évvel később, a holocaust idején nem tudta maradék nélkül betölteni samaritánus szolgálatát. Igaz, többször tiltakozott a kormánynál, létrehozta a *Jó Pásztor Missziót*, amely az üldözöttek sok formájú védelmének és segítésének áldott eszköze volt. 32 otthonunkban jelentős gyermekmentő munkát végzett. A munkaszolgálatra elhurcolt, internált zsidó testvéreink és hátramaradt családtagjai között a lehetőségeihez mérten szolgált. Bújtatta az üldözötteket, segített semleges országok követségein és a külföldi testvéregyházaknál.

Meg kell vallanunk: egyházunk sokat tett zsidó testvéreinkért, de nem tett meg mindent egy olyan korban, amikor mindent meg kellett volna tennie.

Ez áll egyházunk és a *batáron kívülre szakított magyar kisebbség és a szórványba* menekítettek kapcsolatára is, annak ellenére, hogy e területen is figyelemre méltó munkát végeztünk. Magyar nyelvű Bibliákat, énekeskönyveket jutattunk – évtizedek óta – az úgynevezett utódállamok magyar református egyházainak, és lehetőségeinkhez mérten segítettük a rászorulókat gyógykezelésben, gyógyüdüléssel, segélyekkel, sajtókiadványok ajándékozásával. A szórvány-magyarország egyházainak kétnyelvű Bibliát nyomtattunk, lelkesz gondjait magunkra vállaltuk. Gyülekezeteink egy része – és ameddig lehetett, felsőbb egyházi szervezeteink – rendszeres kapcsolatot tartanak erdélyi egyházközségekkel és tagjaikkal. Európai visszhangot váltott ki, hogy 1988 februárjától az elsők között karoltuk fel az erdélyi menekülteket nemzetiségre és válásra való tekintet nélkül.

A református egyháznak a magyarország érdekében végzett szolgálata ismeretében is tudatában vagyunk annak, hogy mi mindnyájan úgy kell munkálkodjunk, mint akik nem a szemnek szolgálnak, "mint akik embereknek akarnak tetszeni, hanem mint Krisztus szolgálói, cselekedvén, az Istennek akaratját lélekből."

DR. TENKE SÁNDOR
teológiai tanár

Magisterek és professzorok*

Egy miniatúra és egy fametszet. Egyik a XIV. századból való, a másik egy évszázaddal később keletkezett. *Gyermekek oktatása írásra a középkorban*, ez a miniatúra címe, *Városi iskola a középkorban* a fametszeté, amelyet egy 1496-os ősnymtatvány őrzött meg. Dacára a köztük lévő évszázadnyi időeltérésnek, a két kép alavetően megegyezik egymással. Mind a kettőn négy-négy gyermek ül a katedraszerű magaslaton helyet foglaló mesterrel szemben. Közükben lúdtoll. A miniatúra háttere kolostor belsejét sejteti, a fametszeté is, de ez tágabba nyitott ajtókkal. Annyi különbséget fedezhetünk fel, hogy a XIV. századi képen két tanító-mester foglalkozik a négy gyermekkel, a városi iskolában már csak egy, szerzetesre valló hajviselettel, illetve papi süveggel.

Ha időben még régebbi jelenetet rögzítettek volna a névtelen művészek, akkor talán egyetlen tanítvány ül a mestere előtt. Így kezdődött el az európai oktatás mindenütt, tájainkon is: egy-két, legfennebb négy tanítvánnyal, az első időkből szinte kivétel nélkül a papi rendhez tartozó oktató előtt. Kezdetben csak olvasni tanították meg a kiszemelteteket, a tehetségeseket vagy szerencséseket, később az írás tudományára is.

Egyfajta családi iskolák voltak, a tanító-mester egyben a pater familias, aki nemcsak a betűk világába avatta be növendékeit, de lelkiükben is tanácsadójuk – ha szükséges – anyagilag is támaszuk, igazi családfő. Mindez közvetlenséget adott az oktatásnak, és olyan erkölcsi erőt, amit csak példaképként álló édesapa sugallhat a gyermekeinek.

A családi nevelés folytatódott ezekben az iskolákban, miként a család nevelt, vétezt fel az első iskolák előtt, és később is nem egyszer a család lépett az iskolák helyére.

Néha pusztán nemes türelmetlenségtől hajtva.

Arany Jánost háromszentdős

korában az édesapja tanította meg írni, nem lúdtollal, hanem a tűzhely előtt hamuba rajzolt betűkkel. Az öreg szülő, a szegénységében is büszke hajdúivadék mielőbb beakarta avatni fiát az írás titkaiba és a szalontai hajdúk íratlan történetébe, a Toldi-mondába, a törökvilágbeli hányattatások, futások, még inkább a szembeszegülések népi emlékeibe.

Máskor a kényszer tette iskolává a családot.

Mostoha történelmi körülmények között, ha éppen nem voltak iskolák – az elnyomás ezekre tör elsőknek! – a család vértézhetette fel az újabb nemzedékeket a megmaradás titkaival: a tudományokkal. Az íratlan vagy írásos kultúrával.

Jó volna, ha a kolozsvári Farkas utcából, az innen kiűzött volt kollégiumból – vagy emlékké foszlott más iskoláinkból – biztonsággal mehetnének a családi otthonokba. Jobban felgyorsult és kíméletlenebbé vált az idő annál, minthogy a családi otthonok pótolhatnák az elvesztett magyar iskolákat. A család az anyanyelvűséget mentheti meg – ez is nagy dolog: mivel végső veszélybe került! –, de nem adhat elegendő tudást az érvényesüléshez, mint a kézművesség vagy földművelés szintjén adott. De a család mégiscsak ellensúlyozhatja a nyomást, erkölcsi vértézet lehet az anyanyelvnek és az általa hordozott nemzeti kultúrának; ilyen értelemben a család a mai Erdélyben is – iskola.

Ama első iskoláink örököséiként, amelyekben a mester és a tanítvány még lelki közelségben élt egymással.

BEKE GYÖRGY

* (Részlet a szerző Régi erdélyi iskolák című, most megjelent könyvéből)

Skólák a magasban

Hogye tudná a terepjáró, a szellemi térkép rajzolója, hogy a jövő – a megmaradás – kérdése az iskolákban dől el. Ahonnan kifoghat, kiverődhet az anyanyelv, akár végérvényesen is. Hogye értené az író a szellemi romkertek üzenetét. Hogye próbálna életet lehelni még a csorbult kövekbe, a megdőlt falakba is. Különösképp, ha így hívják: *Beke György*.

Olvasom legújabb könyvét, a *Régi erdélyi skólákat*. Megint roppant súly felemelésére vállalkozott, s megint egymaga. Boldogabb, bőkezűbb tájakon csapatok – vagy ahogy ma mondják: teamek – szerveződnek az ilyen munkára. Beke György az Apáczai Csere Jánosok, a Misztótfalusi Kis Miklósok elszántságával egyedül indul el: ha más már nincsen, ha a társak mind elfogytak, megmutatom én, a szegénylegény...

Nyugalmasabb és biztonságosabb tájakon aligha vállalkozik egyetlen ember egy országnyi terület iskolatörténetének megírására. Erdélyben nem kínálkozott más lehetőség, más megoldás. Beke György egy szál tollal is szinte teljes, tökéletes munkát végzett. Háta mögött négy évtizedes írástudói

múlttal, a források fölényes ismeretével, s azzal a makacs szorgalommal, amely többek között a *Nyomjelző rokonság*, a *Szilágysági bepebupák*, a *Búvópatakok*, a *Boltívek teherbírása* megírására készítette. A mércét – csak azért, mert egyedül, társak nélkül dolgozott – nem helyezte alacsonyabbra.

Könyve – időben – évszázadokra néz vissza. Nyomon követi az erdélyi iskolahálózat kialakulását, megerősödését, s nem csupán a magyar, hanem a román és német nyelvű skólák történetét is.

Nincs titkolódzás, nincs szépítgetés Beke György könyvében. Egyszer már ki kellett mondani – annyi szemérmes köntörfalazás után –, hogy a fennhangon hirdett egyenjogúság, nemzetiségi egyenlőség ellenére a román politika Trianon óta pontosan tettenérhető következetességgel törekszik a magyar iskolahálózat szétrombolására. A második világháborút követő néhány altató esztendő kivéve, nincsen különbség a világháború előtti és utáni manipulációkban.

Legfeljebb tán annyi, hogy 1945 előtt némileg óvatosabban, lassúbb ütemben bontották a magyar művelődés több évszázados építményét. Talán azért, mert úgy vélték, hogy ily módon az ellenállás erejét is elaprózhatják.

Mi veszik, mi veszhet, mi veszett el? Minden elveszhet ott, amerre Beke György járt, az erdélyi, a történelmi Erdély határain túli skóláktól kezdve a kolozsvári, Farkas utcai kollégiumig, a nagyenyedi Bethlen kollégiumig, a gyulafehérvári Majláth főgimnáziumtól Ady zilahi gimnáziumáig. A székely Mikó kollégiumtól a Bolyai Egyetemig.

Ravaszul változatosak, fenyegetően következetesek a megszüntetés, a kiüzetés módszerei.

Nem az érzelmek – a tények, a dokumentumok Beke György érvei. Az író szavait a mindenkori hatalom úgy forgatja ki, ahogy kedve tartja. Az újságokban kinyomtatott sorokat már nehezebben tagadhatja el. A tanúvallomások és a doku-

mentumok egybecsengését már jóval nehezebb megcáfolni.

Beke György mindenkire rátalál, régiekre és maiakra, minden vallo-más egy másikat erősít meg, minden üzenet egy mai hitvallást fenye-sít ki. *Koós Ferenc*, *Kincses Gyula*, *Aranka György*, *Brassai Sámuel* szavaira rárimelnek *Gaál György*, *Bura László*, *Széplaki Károly*, *Dániel Viktor* szavai. Az már a történelem kegyetlen fintora, hogy a mártírokat, az áldozatokat a mi századunk követelte, követeli, hogy a huszadik századi erdélyi magyar tanár szobrát majd a vértanúságot vállaló brassói Szikszay Jenőről kell megmintázni. Hogy ma a *Szikszay Jenőket* kell siratnunk.

És mégis, ha Bekére hallgatunk, e mai szellemi romkertben is látunk egy kicsiny fényt. Egy darabkát az égboltból. Éppen a felszánt sorsok és életek sugallják: nem veszhet el annyi áldozat. Még most sem, még ma sem.

Nem szabad engedni, hogy elvessen. A letaposott, a meggyötört erdélyi skólák épp a szenvedésükkel emelkednek a példázat magasába. Épp azzal, hogy bizonyították évszázadok során: akár poraikból is megélednek, ha eltakarodott tá-tár, török. Homlokukon ott a letörölhetetlen jelmondat, *Tamást Ároné: "Ember légy, magyar légy, erdélyi légy!"*

Padokat össze lehet törni, nevet el lehet kobozni, az ajtókra lakatot lehet csapni. Azt az egyetlen, égő mondatot nem lehet leverni a magasból.

KÓSA CSABA

Száz éves a Magyar Néprajzi Társaság

A nagy európai szellemi mozgalomakra Erdély évszázadokon át gyorsan és rendkívüli érzékenységgel válaszolt, de a megvalósítás következetes végrehajtásához gyakran hiányoztak az eszközök. Példaként elég *Kriza Jánost* említeni (1811-1875). Ő már 1842-ben meghirdette a *Vadrózsák* című kötetére a gyűjtési és előfizetési felhívást, de könyve csak 1863-ban jelent meg. Erről írja nem kis keserűséggel: *"Emlékezhetik még egy-egy olvasóm: húsz éve maholnap – előbb mint a Kisfaludy Társaságnak népköltési nagy vállalata megindult volna – "Vadrózsa" cím alatt kiadandó népköltemények pártolására hívtam volt fel a nagyközönséget. A pártolás nem lőn, s az akkori idő más irányú törekvései miatt tán nem is lehetett olyan hatbatós, hogy ennek melegétől kinyilhatott volna a vad bimbócska..."*. Valami hasonló történt azzal a *Folklore Társasággal* is, melynek szervezése Kolozsvárt indult meg.

A gyakori mostoha körülmények ellenére a nagy teljesítmények megvalósíthatók. Tudományos szempontból is számontartandó, hogy 1877-ben *Meltzl Hugó* (1846-1908) kolozsvári egyetemi tanár, jeles *Petőfi-kutató* és *Brassai Sámuel* (1800-1897), akit a nagy polihisztorként szoktunk emlegetni, megindította Kolozsvárt az *Összebasonlító Irodalomtörténeti Lapokat*, mely két év múlva tíznyelvű, egész Európában számontartott folyóirattá fejlődött. Ennek 1881. évi szeptember 1. számában jelent meg egy közlemény, melyben azt javasolják, hogy Kolozsvár székhellyel alakuljon egy magyar folklór társaság. A felhívásban többek között ez olvasható: *"Legyen elég ez alkalommal, csak az erdélyországi részekben előforduló számtalan népraditiokra figyelmzettetni, melyek olyan gazda*

goknak nevezhetők, hogy bátran vetekedhetnek világhírű bányakincseivel... Ma már valamennyi tudós egyet ért abban, hogy valódi tiszta népdal, példabeszéd, gúnynév, gyermekmondókák bármely nyelven stb., stb., szóval mindaz, miben a legmélyebb tudomány rejlik..." – összegyűjtendő és megörökítésre érdemes. Ebben a munkában nemcsak tudósok, hanem "laikusok" is résztvehettek.

A *Magyar Folklore Társaság* megindítását 1883. január 1-re tervezték, de nincs tudomásunk arról, hogy működését valóban megkezdte volna. 1883-ban felsorolnak ugyan néhány hazai és külföldi tudóst, de megjegyzik, hogy míg a tagok száma az ötvenet el nem éri, addig munkájukat nem kezdik el. Ekkor is a népdalok, közmondások, mondák, mítoszok, mesék, szokások, népviseletek, stb. gyűjtését szorgalmazták leginkább.

Abban az időben már *Meltzl* egy fiatal tanítványa, a brassói születésű *Herrmann Antal* is (1851-1926) csatlakozott a vállalkozáshoz és ebből az összefogásból nőtt ki az első magyarországi néprajzi folyóirat: az *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* és annak magyar nyelvű melléklete, az *Ethnologiai Közlemények*. A magyar néprajz eredményeit ebből, a meglehetősen rendszertelenül megjelenő folyóiratból ismerhették meg az európai szakemberek. Az erdélyi gondolkozást, vagyis a kisebbségekhez való türelmet s egyúttal a jövő vizsgálatát a *Közlemények* számos helyén meg lehet találni. *"Mi magyarok, itt Európa keleti és nyugati felének batárán, amelyet elleneink nem áttallanak csupán ideig-óráig való s meg nem érdemelt állomáshegyünknek tekinteni, vajmi válságos időknek megyünk elébe..."*; Majd a következő füzetben ezeket

olvashatjuk: *"Magyarország népeinek nemcsak önmagukat kell ismereniük, hanem egymást is. Eddig inkább csak a különbségeket ismertük, egymás fogyatékoságait bánytorgattuk. Figyeljük meg egymást tüzetesebben és minden faj költészetében, művészetében megtaláljuk a szépet, meséiben, erkölcsiében az etikát, lelkében az eszményt."*

Herrmann Antal volt az, akit a Kolozsvári Egyetem 1897-ben néprajzból magántanárrá fogadott és aki ettől kezdve ott, Magyarországon az első néprajzi előadásokat tartotta. Nem kis nehézséggel kellett megküdenie, hiszen akkor a már a fővárosban az un. pedagógium (polgári iskolai Tanárképző) német szakos tanára volt. *Herrmann* azonban vállalta a hosszú utazást Kolozsvárra, csakhogy előbbrevihesse a magyar néprajz ügyét.

Már 1887-től a *Magyarországi Népvizsgáló Társaság* megalapításán fáradozik. A feladat nem könnyű, hiszen nem állt mögötte sem tudományos, sem szervezeti háttér. Hiszen a *Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát* csak 1872-ben hozták létre, de egyetlen alkalmazottjával és a folyosókon kiállított gyűjteményeivel alig volt igazi tudományos intézetnek tekinthető. *Herrmann* számára az jelentette az igazi fordulatot, hogy sikerült megnyernie *Hunfalvy Pálnak* (1810-1891), a Magyar Tudományos Akadémia egyik vezetőjének támogatását, akinek *Magyarország Ethnographiája* (1876) című munkája az első összefoglaló mű a magyar néprajzi irodalomban.

A szervezés így is két évet vett igénybe, bár kitűnő szakemberek s immár jelentős közéleti személyiségek ígérték, sőt biztosították a támogatást. Közöttük ott találjuk *Brassai Sámuel*t, *Orbán Balázst*, a Székelyföld nagy tudósát. Az erdélyi szászokat és románokat is elsőrendű szakemberek képviselték. A védnökséget *Rudolf* trónörökös vállalta. Az ő halála után ez a tisztség *József* királyi hercegre szállt. A sors ironiája, hogy az a kezdeményezés, amely Erdélyből, Kolozsvárról indult el, végül is 1889-ban Budapesten valósult meg.

A Néprajzi Társaság alakuló közgyűlésén 1889. október 27-én *Jókai Mór* is tartott előadást és a néprajz tudományos, irodalmi és nemzeti jelentőségéről többek között ezeket mondta: "Többször kérdezték tőlem, hogy amidőn olyan sokat összeírok, nincs-e titokban valami munkatársam? Igenis van. Ez az eszmékben kifogyhatatlan munkatárs az etnografia. A legelső szárnypróbálgatásait a költői működésnek ez vezette nálam. A költő világában a népisme ugyanaz, a mi az anyag világában a vilálamosság: a mozdító, a közlő, a megkötő, a gyűjtő erő. Ez köti össze a földet az éggel, fantáziát a valósággal". A néprajz jelentőségét még abban látta, hogy a népek megismerik egymás értékeit és ezzel megszüntethet nagyon sok előítéletet. "Ha valaha a világon bekövetkezik az örök béke, az az etnografia általános elterjedésének munkája lesz." A kétségtelen túlzások ellenére Jókai szavaiból kiérezhető az a szeretet és tisztelet, melyel a múlt század második felének nagy magyar regényírója a néprajz iránt viseltetett és ez bizonyos fókig a közhangulatot is kifejezte.

A Magyar Néprajzi Társaság megalkulásának egyik legnagyobb érdeme, hogy 1890-ben megindította központi folyóiratát, az *Etnographiát*, melynek száz év alatt egyetlen egy évfolyama sem maradt ki és 100. kötete 1989-ben látott napvilágot. Ebben a folyóiratban az első évfolyamtól kezdve rendkívül nagy szerepet játszottak az Erdély népeiről szóló tanulmányok, közlések. Az erdélyi korai néprajzkutatók munkája nemcsak a folyóirat tartalmában tükröződik vissza, hanem a Magyar Néprajzi Társaság szervezetében is. Ezért állíthatom, hogy Erdély népeinek néprajzát az *Ethnographia* nélkül nem lehet áttekinteni.

BALASSA IVÁN

Az Ünneprontó

A következőket mondta még a Nagy Svédasztal mellett:

– Összegezzünk csak menetközben. Romániában a jelenidő irreális. Egyetlen realitás: a jövő, ami ma még nincsen. Realitás, hogy nem *javitani* kell az etnikai kisebbségek helyzetét, ahogy vélünk szemben évtizedek óta hangoztatják, nem reformokra van szükség, mégcsak nem is megoldásra, ami a feloldás rokonszava, hanem egyszer s mindenkorra *el kell tüntetni* a nemzetiségi kérdést. Mert e problémában eddig minden politika álságos, hazug volt. Éspedig nem csapóajtón alázuhantatva kell eltüntetni, pláne nem krematóriumi füstté "szublimálva", a hamvakat szélbe szórva, nem a homogenizálás terror-kémiájával, hanem egy önálló államiságú Erdéllyel, vagy ami még radikálisabb: új, etnikai határokkal.

S mintha úgy érezte volna, a szendvics is valami satuba fogott húsdarabot idéz, szemével félretolta, és egy nyílt, szabad hidegsültért nyúlt, amely – némileg szuverénül – ott maradt a tálcán.

Így folytatta:

– A világtörténelem nem ismer örök szerződéseket. Még a Rousseau "társadalmi szerződéséről" is kiderült némely gyanús dolog. Például, hogy ama szabadságnak, amellyel állítólag születünk, csak épp a "nyaka véres". Ha a kisdéd felől nézzük: kint egy hagyományyal bíró család várja, egy név, amely kötelezi, nagyon vagy szegénység, zöld út, vagy előítéletek. Ha a gyerek matériáját, bensejét nézzük: az örökletes tulajdonságok határoz

zák meg tetteit. Az ember tehát sem szabadnak, sem szabadon – egyszerűen csak születik. Ő találja ki a szabadság fogalmát, vagyis terjeszkedésének lehetséges vagy vélt lehetséges határait, ezt hol idebb, hol odább tologatva. Hát akkor a jaltai paktum hogy lenne örök? Pláne, hogy érvényben hagyásával, netán megerősítésével Kelet, Közép-Észak és Dél-Kelet Európában sohasem lesz igazi demokrácia. A belső demokrácia alapja ugyanis a népek, az országok közötti demokrata rend. Ez utóbbi viszont nem ismeri a csonkított nemzet fogalmát, mert a csonka nemzetek nem egyenrangú nációk! A státuszkvót, jaltát fenntartva azért sem lehet igazi népuralom, mert a jogtalan terület-tartók csakhogy azt megőrizhessék, bármikor hajlamosak a fasisztoid bolsevik diktatúrára vagy akár a nyílt, rasszista fasizmusra is. Hajlandók akár az ördöggel is szövetezni, hogy megtartsák, amit bitorolnak. *Márpedig a rabló mindig a rablott bolmi rabja*. Szerződéseket rúg fel, szövetségekből ugrik ki-be és kiszámíthatatlanul. Befelé pedig nyílt vagy burkolt homogenizálással óvja úgymond integritását, mert tudja nagyon jól: egy ország annál szabadabb lehet, minél kevesebb nemzeti kisebbség lakja. Ha nagyszámú, még a legszabadabb etnikai minoritás sem jelenti egy ország legerősebb pontját. A leginkább védhető integritás, sértetlenség tehát az egységes nemzeti, a lényegében etnikai határok közé rendezett államiság.

Nem ette meg az egész hidegsültet, mintha maga se tudva, annak

* Részlet a szerző *Abimutov államtitka* című könyvéből

iménti szuverenitását tisztelte volna, félretéve hát kissé fátyolosabb hangon így beszélt tovább:

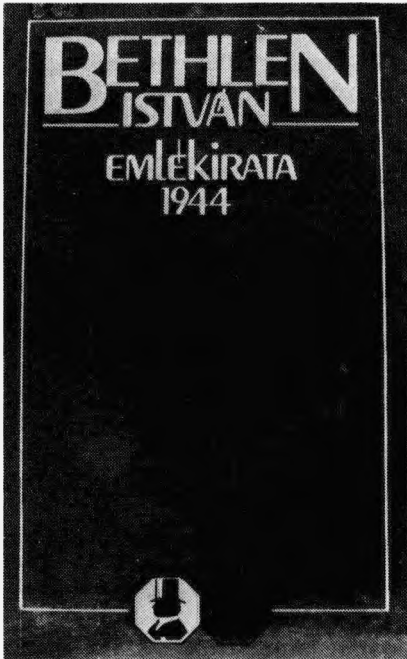
– Szörnyű álmom volt tegnap éjszaka. Kitört a kínai-szovjet háború, veszélybe sodorta nemcsak Európát, de a kontinenseket is, sőt a Glóbuszt magát. Anglia és a többi nagyhatalmak azon a véleményen voltak, legyen a szovjet állam minél "bálsójabbnak" területileg is, hogy feltartóztathassa az Európa felé igyekvő Kínát. A másik álláspont: ne hagyjátok többé a térségben a nemzeti kérdés "megoldását" a szovjetre, mint Hitlerre Bécsben, és Sztálinra minden alkalommal! A független kis és közepes nemzeti államok sokkal hevesebb ellenállást fejtenének ki, mint a laza és gyakorta ellentétes érdekű unió nyájába tereltek. Az angol álláspont önzése megbosszulta magát. Az ázsiai köztársaságok ugyanis nem fejtettek ki komolyabb ellenállást, sőt, azon igyekeztek, hogy majd a nagy-oroszok állítsák meg Kínát Moszkva vagy Pétervár körül. A nehezét a nagyobb "bátyóra" hagyni – persze – a kicsik részéről érthető, ha már úgyszólván paternális-patriarchális az állam. Az "Útba eső" köztársaságok tehát látszat-ellenállással, valójában szinte simán átengedték a kínai szereget s ekkor a nagy-oroszok újfent elgondolkodhattak: ők éppen a birodalom népei által vannak megosztva, s e megosztottság a többi nagyhatalomnak is kedvez. Álmomban kénytelenek voltak hát Kínával előnytelen békét kötni, aki viszont a bolsevik politikát ismét rákényszerítette a Szovjetunióra. Angolék

fegyvere tehát visszafelé sült el, mert így az elkinaiasodott szovjet által megint veszélybe került Európa s a Glóbusz. Mert akkor a Kozmosz nem avatkozott be, az idegen bolygóvilág még hallgatott.

Új Sztálinok, Pol Potok, Ceausescu-k támadtak. Felébredt a marxista internacionalizmus mármár halottnak hitt szelleme. Ami természetesen nem egyéb, mint burkolt sovinizmus, vagyis jogtalan hódító-politika, nem pedig ahogyan a népbuító, sőt "népökörítő", képtelen terminológiai csúsztatások mondják: ez tán nacionalizmus volna. E szót – ugyanazon értelemben – sajnos, az ellenzék egyrésze is megőrizte a marxisták szótárából. Atavisztikum vagy burkolt terminológiai jogfolytonosság? Nyelvbontások vagy jogutódja-e a marxista terminológia maradványainak az ellenzék egy része? Már tudniillik azok, akik a munkásságot egységes és főhatalomra elrendeltetett osztályként fogják fel, akik állandóan tökéletes kizsákmányolásról beszélnek, és a fentemlített jelentésben használják a nacionalizmus fogalmát. Aligha csak nyelvi tehetetlenség volna ez! Akkoriban sokat hangoztatták az "egypárt" vagyon- és hatalomátmentés kísérleteit. Ám nem törődött senki a terminológiai, az észjárásbeli, ideológiai átmentés próbálkozásaival. Nem azt mondom, hogy a sátán-logika vagy a logikai sátán átmentésével, mert ehhez azért mindez túlságosan is átetsző, csupán a vakok s álvakok nem láthatják. Sovinizmus helyett nacionalizmust mondani tehát

ugyanannyi, mint bélpoklosnak vagy súlyos cukorbetegnek nevezni azt, aki egyszerűen csak éhes és ettől étvágya éppen megnőtt. Ám e freudi nyelvbontók, e terminológiközdösítők végülis ugyanazt a Jaltát akarják megőrizni, ugyanúgy státuszkvó-pártiak, mint bizonyos nyugati körök, akiknek érdeke volt, hogy a második világháborús "balhét" végülis Európának ezen része vigye el. *Hiába mondják, Jalta jó volt, csak az oroszok nem tartották be a megállapodást. Egy jó megállapodás magában bordozza annak feltételeit is, hogy ne lehessen vagy csak a legnagyobb szankcióval lehessen megszegni pontjait.* Jaltát és Párizst nem volt nehéz megszegni, ergo a jaltai paktum rossz immun-rendszerű volt. Így az egészséges nemzeti szuverenitásterzetet lefegyverezve a szovjet terjeszkedhetett, mégpedig világszerre. Nyugat tehát úgy menekült az egyik monstrum – Hitler – fenyegetésétől, hogy egy másik monstrum, Sztálin és követőinek karjai közé futott. És ha nincs a szuverenitás mélységes ösztöne, amely legalábbis 1956 óta újra és újra megnyilvánul – Nyugat ma is Jaltát nyögné, nem a közös, hanem az orosz Jaltát. De másképp is mellüknek szegezhetném a kérdést: honnan volt Nyugat jaltai bizalma a szovjetekben, amikor tudták, hogy Sztálin és Hitler nemrég tárgyalt és felosztották Európa egy részét. Tehát Sztálin a nyugatot afféle *pót-Hitlernek* tekinti, akivel újfent és előnyösebben kell egyezkedni a megosztásról. Vagy tán Nyugat sorsára, a majd csak újra, tán kialakuló immunitásra hagyta népeinket? Majd kinövi az a gyerek? Kiheveri?

Ne felegessük e kényesnek is kényesebb kérdéseket, tekintsünk el az egoizmus tényeitől, inkább mondjuk azt: Nyugat várva várt bölcsessége újfent föltámadott. Csak legyen következetes. Csak ismerje meg alaposan a partnereket. És azt se higgye, hogy a kisebb népek nem látják, hogy az egyébként annyira óhajtott közös Európát *"jaltatlanítani"* kell, mert azon belül a nemzeti határok csak még erősebb közös Európát jelentenek. Hiszen minél kisebb egy közösség – lásd a finn példát – annál erősebb a vágya, hogy ne legyen elnyomva. Minél nagyobb, annál kevésbé fél az elnyomástól vagy rabságát kevésbé veszi észre. Költözködés s ez is szabadaság. *Az önáltatások játéktere nagy területen szélesebb.*

Jalta tehát ugyanúgy áldatlan koncot dobott, ahogy a Molotov-Ribbentrop alku is konckokkal ügyködött. Igaz, hogy egy Sztálin-Hitler szövetség borzasztóbb lett volna a világnak, de csupán ennek perspektívájában még nem mondhatjuk: a jaltai sokkal jobb volt. Se kezünk, se lábunk, de mégis jó, hogy élünk. Hát igen. Míg a másoknak három lába van, három keze. Mert ne higgyük, hogy egy nagyszámú nemzetiségekkel terhelt, púpozott ország nem ugyanolyan kimérai lány, mint a megcsonkított. Mint tudjuk, eme mítoszi szörnyállatnak orosz-lánfeje van, hátán kecskeszarvak, farka kigyó et cetera. Minden része gyanakszik egymásra s egyben a külvilágra is. *Kiméra-országokat*

hozott létre Jalta! Ahogy Hitler és Sztálin együtt szintén ilyeneket hozott volna létre. Kényszerből – végülis. Mert a levegő, a kenyér, a víz, s a nemzés után semmi sem erősebb a szuverenitás ösztönénél! Csak egyetlen példát. A kommunista Dubceket népe akarta az ország elnökéül, míg egykor a kommunista Kádárt egy rozoga szerv pártelnökké degradálta. Honnan a különbség? Az első a szuverenitás híve volt! Megszenvedett érte, népe véle maradt. A második elárulta a szuverenitást. Elveszítette népe kegyeit. Sőt, egyetlen pártját is, amelyre életét tette fel.

Azok jártak tehát jól, akik népük ösztönére, sugallatára hallgattak s nem a meddően spekulatív ideológiák "beütemezéseire". Minderre még egy negatív példa is támogató. Hogy mennyire erős a szuverenitás ösztöne, természetes törekvése, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy még a fasisztoid, sztálini román rendszert is ez tartja fenn. A Kondukátornak elhitték, hogy a szuverenitást csakis vele és rezsimjével lehet megszerezni és fenntartani. Ezért hát újraválasztották, mert sokfelől leselkedik a veszély. A szovjetből. A Vezér kompromittált köreiből. A Jaltát újragondoló világ felől. Ezért is szólt így a Kondukátor: "bizony ott van még Moldávia is." Zsarolás: védj, hogy ne fesszegessem, ami rossz neked. Segíts egész Erdélyt megtartanom, s akkor nem szólok Moldáviáról "senki-nek". De most már szólt, mert Erdély nem oly biztos, és *nemcsak* Brassó óta. Csak azóta még világosabb, hogy éppen Brassó kelt fel el-

sőnek igazából ellene és nem a régi Regát, nem az ókirályság. Ott keltek fel, ahol a lázadásnak, forradalomnak nagyobb hagyománya van. Ahol nemzetiségek laknak. Ahol a leginkább vagyontalanok s a bérükből élnek. Talán az önálló Erdély felé az első lépés ez volt, ez lehet. Vagy az etnikai határok felé.

Igen, a meddően okoskodó orvosprofesszorok diagnózisa csődöt mondott. Győzött a beteg megérzése. A vezetőkkel szemben a nép és "kisdoktorai", akiket még nem rontott meg a mord távolságú és merev Akadémia. Aki a nép *öndiagnoztisára* hallgatott, mint 56-ban először történt, annak sikerült. Pedig az öndiagnózis általában veszélyes dolog. Ám rossz, lusta és korrupt professzorok között ez az egészség egyetlen lehetséges útja.

Eltűnőben hát a mítosz, amely a népeket antifasiszta és fasiszta népekre osztja, hiszen láttuk, milyen szövődményesek a szerepek a háború közben, előtt és után. Sem fekete, sem fehér népek nincsenek többé, csakis a szürke népek, akik a ragyogást nem hazudhatják önön orcájukra, de akaratlanul is megmutatják, ha tetteik fénye a fejükre hull.

Ceterum cenzeo: újra kell gondolni, fogalmazni Jaltát.

Romániának is jobb lesz, egyetlen útja az igazi demokrácia felé. Mert Romániában a jelen irreális. Romániában csak a jövő reális.

(1989. november 27-28)

PÁSKÁNDI GÉZA

Nyelvcsere előtt, nyelvcsere után

Ezt a cikket, tudom, nem nekem kellene írnom. Én, aki itt születtem ebben a hazában, s mindmáig, *remélem, siron túl is itt élek majd*, s szellemi foglalkozású révén nemcsak anyanyelvem, hanem munkám eszköze is a magyar nyelv, nem ítélezhetek. Nincs is szándékomban. Sőt, lehet, hogy írásom akaratlanul sokakat sérteni is fog. Vállalalom, mert *nem a sértés a szándékom, hanem a tárgyilagos töprengés*. Ezt a cikket inkább azoknak kellene írniok, akiket így vagy úgy, de érint. Azoknak, akik valamilyen ok folytán, legyen az történelmünk viharos korszakainak egy-egy exodusára vagy más egyéni indíttatás, elhagyták szülőföldjüket, hogy a nyugati világban próbáljanak szerencsét. Vagy talán még inkább azoknak, akik magyar szülők gyermekeként valamilyen távoli idegen országban születtek, az vált szülőföldjükké vagy hazájukká. Azzá vált fizikailag, annak ellenére, hogy lelki hazájuk tán továbbra is szüleik vagy nagyszüleik szülőföldje, itt valahol a Duna-Tisza mentén, a Kárpát-medencében. Lehet, hogy még nem volt módjukban személyesen felkeresni. Lehet, hogy csak elbeszélésből, képeslapokról ismerik, mégis vonzódnak hozzá. Vonzódnak hozzá, holott már csak törlik a magyar nyelvet, vagy soha nem is beszéltek azt.

Lebet-e valaki magyar a nyelvcsere után?

Lehetnek-e a kivándorolt szülők gyermekei és unokái magyar nyelvtudás nélkül is magyarok?

Vallom, hogy igenis, lehetnek. Lehetnek azok is, akik szüleikkel együtt még gyermekként hagyták itt az országot s évtizedek óta, idegen nyelvkörnyezetben élve szinte már csak törlik az anyanyelvüket. Miért ne lehetnének?

Egy nemzethez, egy kultúrához való tartozás mindig is vállalás kérdése.

Ez akkor is igaz, ha a felvilágosodás korától fogva egyre többen vallották, hogy a nemzeti hovatartozás elsődleges és legkifejezőbb jegye maga a nyelv. Nem kétséges, ha valaki elfelejti anyanyelvét, nemzeti és népi tudata is veszendőbe megy. Tapasztaljuk, hogy az önvédelemnek legfontosabb fegyvere a nyelv, mert ez képes leginkább ellenállni az asszimilációnak. Az anyanyelv tovább él a mindennapi imában, a népdalban, az otthoni társalgásban és tovább él az álomban. De már *Babits Mihály* is figyelmeztetett, hogy a magyar nyelv tudása magában még nem tesz magyarrá. A vezetőék még nem maga az áram. A magyar nyelv egyszerre kö-

zeg és vezetőék, melyben a magyarság eleven lelki árama továbblétezik. A nyelvhez szegődik még ebben a szolgálatban a kultúra, az irodalom és a művészet, mely a nyelvnek mintegy meghosszabbítása s polifonikus fölerősítése.

A magyar nyelv tudása önmagában még nem dönti el, hogy valaki valóban ragaszkodó tagja-e a nemzetnek, hiszen vannak e hazában szép számmal olyanok, akiknek bár magyar az anyanyelvük, mégsem merném őket magyarnak nevezni. Ha tehetnék, legszívesebben nem is itt élnének, mert számukra minden rossz, ami Magyarországon van. Belőlük kerültek és kerülnek ki szép számmal azok a sznobok és pozőrök, akik három-négy évi külföldi tartózkodás után csak "törlik" a magyart. Még nem tanulták meg az illető ország nyelvét, de anyanyelvüket legszívesebben már felejtették.

Nekem, óhazabélinek mindig megdobbban a szívem, ha a rádióban vagy a televízióban megszólal valaki, aki már évtizedek óta külföldön él, s ékes magyarsággal mondja el gondolatait. De talán még inkább szívetmelegítőek voltak azon találkozásaim, amikor olyanokkal hozott össze a sors, akik Amerikában, Kanadában vagy akár Braziliában születtek, olyanokkal, akiknek anyanyelvük már nem magyar, családjukban talán már csak második- vagy harmadiziglen voltak magyarok, s mégis magyarnak vallották magukat.

Szívük vagy érzelmeik törvénye alapján?

Nem tudom, mert ők sem tudták igazán megmondani. Csupán annyit mondtak: *ők így érzik*. *Petőfi, Arany, Ady, József Attila* verseit már csak fordításban olvashatják, de úgy érezték, *hozzájuk és róluk* szól. Nemzeti és népi kultúránkat, zenénket, táncunkat, mentalitásunkat ők talán néha többre értékelték, mint mi, anyaországiak, magyar anyanyelvűek, akik ebbe nőttünk bele, ezeken nőttünk fel.

Bevallom, múltkor kissé elcsodálkoztam, amikor kezembe került egy statisztikai adat, miszerint a nyolcvanas évek elején 1,8 millióan vallották magukat magyarnak Amerikában. Vajon miért? Nyilván nemcsak azért, mert nyugodtan vallhatják magukat annak, mert hovatartozásuk miatt nem lesz semmi bántódásuk. Abban is biztos vagyok, hogy ennek a közel kétfélmilliónyi amerikai magyarságnak legalább a fele már nem tud magyarul. Nem beszél a magyar nyelvet, mert már nem az anyanyelve. S mégis, valami azt súgja nekik, hogy ők magyarok. Vállalták és vállalják a kötődést a magyarság egészéhez.

Jó lenne egyszer végre tudni, hányan is vagyunk ezen a földtekén. Jó lenne, ha végre a környező országokban is bátran, minden hátrány és meghurcoltatás nélkül vállalhatnák magyarságukat mindazok, akiknek ajkáról a legtermészetesebben hangzik a magyar szó. Jó lenne, ha ők is bátran mondhatnák Adyval együtt: "Uram, az én rögöm magyar rög".

Hányan vagyunk a világban szertesét? Nyelvcsere után és nyelvcsere előtt levők? Nyelvcsere után is magyarként, nyelvcsere előtt már nem magyarként.

Kevesen és mégis sokan?

Sokan és mégis kevesen?

ÁCS

Helyünk Európában

Lesz-e időnk és erőnk felzárkózni Európához?

Manapság egyre gyakrabban hangzik el ez a kérdés. Többnyire jószándékkal, de kételkedve vetik fel. Néha úgy tűnik, hogy rezignáltan és hitetlenül. Fel tud-e ez a nemzet kapaszkodni arra az európai vonatra, melynek egyik állomása 1992 lesz, a nyugat-európai országok többségének közös násza? Van-e erőnk, lesz-e erőnk legalább megváltani erre a vonatra a jegyet? Sokan úgy képzelik el a nyugat-európai integrációt, hogy az egységes fizetőeszközzel, az egységes adórendszerrel, az egységes nyugat-európai útlevéllal és rendszám táblával, a szabadon áramló tőkével, áruval és emberrel létrejön egy egységes nyugat-európai integrációs identitás is. A nemzetek és a nemzeti kultúrák feloldódnak egymásban.

Bizton hiszem, hogy nem így lesz. Továbbra is megmarad az egyes polgárok nemzeti öntudata és megmaradnak a sajátos nemzeti kultúrák is. A történelmi tapasztalás más megoldásra inti a politikusokat. Hiszen a *Római Birodalom*, vagy előtte a macedon *Nagy Sándor is megpróbálta* maga alá gyűrni, egy birodalmi olvasztótégelyben összeroszni népek és nemzetek kultúráját, ám a történelem bukásra ítélte őket. Tudom, most nem a hódító szándék és a fegyverek ereje, hanem a szabad, józan elhatározás hozza létre ezt a szövetséget, de Európa bármely fertálya csakis úgy egységesülhet, hogy fennmaradnak nemzetei és nemzeti kultúrái.

Mert Európa ettől lett Európa, ettől lett gazdagga.

Kétségtelen, mi magyarok hajlamosak vagyunk a kétségbeesésre. Leginkább arra vagyunk hajlamosak, hogy ne higgyünk önmagunkban. Ez a hitetlenség talán a legnagyobb bűnünk. Nemzeti jellemvonásainknak egyike, történelmi vereségeinkből adódik, állandó kiszolgáltatottságunkból, magunkra maradottságunkból, itt, Európa szívében. Egy szláv tengerben, egy germán tengerben, mindenkori nagyhatalmak erőterében és igájában. *A kishitűség mindig is a vereségtudatunkat táplálta.* Vagy fordítva lenne éppen? A vereségtudat táplálta belénk a kishitűséget? Nekem, a huszadik század végi magyaroknak sem kishitűségem, sem vereségtudatom nincsen. Annak ellenére sincs, hogy közel egy évtizede foglalkozom nemzetem és népem történetével. Ez alatt az idő alatt bennem az a meggyőződés kristályosodott ki, hogy nekünk a látszatvereségekből is nemzeti öntudatot kell tudnunk kovácsolni. Én büszke vagyok arra, hogy éppen nekünk, magyaroknak sikerült itt, a széljárta, huzatos Kárpát-medencében megvetni lábunkat. Próbálták ezt már előttünk a szarmaták, a gepidák, a gótok, a hunok és az avarok, de egyiküknek sem sikerült. *Árpádnak, Gézának és Istvánnak* viszont igen.

A jövő iránti bizakodással tölt el, hogy sem a germánok, sem a bizánciak, de még a szlávok sem tudták magukat alá teperni ennek a kis népnek a kultúráját.

Ez a kis nép bölcsőbb volt annál, mintsem háborút indítson ellenük: inkább hagyta magát beoltani ezen kultúrák életető hajtásaival, s volt annyi ereje az önvédelemhez, hogy a vadhajtásokat kivetette magából.

Arra már nem vagyok büszke, hogy *"nyögte Mátyás bús hadát/Bécsnek büszke vára"*, de arra igenis, hogy bárhol járok Európában, megszólal a déli harangszó, tudom, hogy miattunk és értünk szól.

Azt is tudom, hogy amikor a művelt Európa országaiban, még a középkor folyamán, tűzzel-vassal üldözték a zsidóságot, akkor nekünk volt egy bölcs, türelmes királyunk a mesebeli Mátyás, aki hivatalt ajánlott fel nekik. S Európa első vallási türelmi rendelete hol született, ha nem Erdélyben? Amikor egy magyar fejedelem személyesen gondoskodott arról, hogy a bibliát román nyelvre is lefordítsák!

Önállóságunkról akkor sem mondtunk le, amikor tatár, török vagy osztrák ült a nyakunkon. Akkor is tudtuk – vagy akkor tudtuk igazán? – mit jelent magyarnak lenni. Magyarnak és európainak. Merthogy a keresztény kultúrkörhöz tartozva európainak vallottuk magunkat.

Mire gondolhat egy magyar, a genfi protestáns emlékmű előtt? Nem az európaiságunkra? Nem arra, hogy igenis, *mi minden elnyomattatásunk ellenére képesek voltunk hozzájárulni ahhoz, amit európai kultúrának hívunk?*

Mi lennénk a nacionalista nemzet? A kisebbségekkel szembeni intoleráns?

Vegyük elő *István király* intelmeit! Vagy gondoljunk a haza bölcsére, *Deák Ferenc*re! Az ő 1868. évi nemzetiségi törvényére, amely akkor példa nélküli volt Európában. Vagy a lengyel és francia menekültekre, akiket tízezrével fogadott be ez a nemzet a II. világháború nem éppen kedvező körülményei között! S miért csak gyertyagyújtással emlékezünk 1956-ra? Miért nem győzelemtudattal is? Melyik nemzet volt az első, aki szinte egy emberként vette a bátorságot, hogy lerázza a számára idegen, teljesen elfogadhatatlan sztálini igát? Mi attól is európaiak vagyunk, hogy ilyen mártírjaink vannak! Mi itt mindig a lehetetlennek tűnővel próbálkoztunk és közben megpróbáltunk azok maradni, akiknek éreztük magunkat!

Ez nem európaiság?

Hol kezdődik az európaiság?

Az Elbától nyugatra?
 És mi az európaiság kritériuma?
 A földrajzi helyzet?
Számomra a történelmi helytállás.
 Az önmagunk vállalása.

S most sem lennénk még eléggé európaiak? Most, amikor a gorbacsovi glasznosztj és peresztrojka is magyar emlékün táplálkozik? Most, amikor egy világbirodalom egy kis nép példáján okulva próbálja építeni saját jövőjét?

Valóban: hol kezdődik az európaiság? Mi a nyilvánvaló bizonyosága?

Nem az-e, hogy befogadtuk a romániai és nemcsak az erdélyi menekülteket, hogy megnyitottuk határainkat a porosz diktatúrából menekülő keletnémetek előtt?

Lehet, hogy csak mi kételkedünk, hogy nem tudunk felszállni az európai vonatra? Ki tud akkor felszállni rá? Csupán a jólét? Miért kételkednek annyian benne, hogy európai nemzet vagyunk, amikor az itthoniak mellett a nyugati demokráciában élő ezer és tízezer honfitársunk nap mint nap munkájával, viselkedésével és szellemi nagyságával bizonyítja, hogy igenis, képesek vagyunk a legnagyobb teljesítményre is?

Csak azért nem hiszünk lehetőségeinkben, mert Magyarországot, ezt az öklömnyi kis országot Közép-Európába, Közép-Kelet-Európába, Kelet-Közép-Európába taszigálta a sztálinizmus?

Az elmúlt hónapok – s hisszük, az előttünk lévők is – épp annak a bizonyosságai, hogy van bennünk képeség és elegendő elszánás is a vér nélküli forradalomra, a szabadulásra, a bilincsekből való szabadulásra.

Nemcsak mi vagyunk Európáé, a Kontinens a miénk is. Erre a hitre azért is szüksége van az államalkotó magyarságnak, mert a mi bizodalomunk a szomszédos országokban élő magyarság számára a biztatást jelenti a megmaradásra, a reményt, hogy a nemzet újra együtt gondolkodhat saját jövőjéről.

Persze tudom, tanulnivalónk is van bőven. Mit sem ér a kultúránk, ha nem tudunk kultúráltan, civilizáltan viselkedni, gondolkodni és cselekedni.

Több mint egy évszázada már *Széchenyi István* is sűrűn panaszkodott amiatt, hogy a magyar nem tanul

sem nyelvet, sem filozófiát, közgazdaságtant, hogy nem veszi át más nemzetek jó tapasztalatait, újításait.

Azon is kesergett, hogy tájékozatlanságunk miatt nem tudunk vitatkozni. Ha két magyar eszmét cserél, abból előbb-utóbb személyes sértés lesz, mert képzetlenek vagyunk, s ezért elménk helyett indulataink serkennek fel.

Mostanság is mind hevesebbek indulataink, mert nemcsak a gondolatokat málházták fel vasrácsokkal, hanem indulatainkat is négy fal közé vagy füstös korcsmákba kényszerítették. Úgy számúzték belénk, hogy már-már ellenőrizhetetlenné vált.

A hosszú szellemi elvonókúra után keressük az értelmes, rendező gondolatok helyét. Mert nyelvet tanulunk, közgazdaságtant tanulunk, politizálni tanulunk, még akkor is, ha néha el-elbotlunk.

Sütő András írja valahol, hogy "Add meg neki a szabadságot, hogy roskadásig terbelje magát gondokkal – megtartó közösségének terbével – szárnyalása annál könnyebb lesz".

Mostanára kivívtuk magunknak a szárnyalás szabadságát. Roskadásig vagyunk gondokkal, de *tudjuk*, hogy *szárnyalnunk kell*. Lekötött szárnyaink most még alkalmatlanok a repülésre. De próbálgatjuk az emelkedést... Hiszem, hogy saját gondoljainkkal, az elmúlt negyven év terhével is szárnyalni fogunk!

Amikor Európa átrendeződik, évezredes történelmünknek miért csak az elmúlt negyven évet vesszük nagytól alá?

Talán Jalta és Potsdam a mi bűnünk?

Miért nincs erőnk és hitünk felzárkózni Európához?

Európa nem vetett ki bennünket magából. Az elmúlt negyven évben a sztálinizmus próbálta megfosztani a magyarságot az Európához való tartozás lehetőségétől is.

ÁCS ZOLTÁN

Jalta romjain

Nincs többé Jalta. Van viszont egy új európai helyzet. Egy új, szinte napról-napra radikálisan változó Európa. Ez a most születendő új Európa remélhetőleg végérvényesen elfelejti a tömbpolitikát, a kelet-nyugati megosztottságot. Minden európai hagyományú állam már a jövőbe tekint, s lázasan keresi azokat az új együttműködési formákat, amelyek biztosíthatják számára a több lábbon állást. Keressük mi, magyarok is. Erről tájékoztatta lapunkat Simonyi András, a Külügyminisztérium főosztályvezető-helyettese, az úgynevezett "négy ország kezdeményezése" magyar koordinátora.

– Néhány hónappal ezelőtt Olaszország – felkarolva a magyar javaslatot – kezdeményezte, hogy kormányzati szinten az eddigieknél jóval intenzívebb együttműködés jöjjön létre a közép-európai államok között. A felhíváshoz eddig rajta kívül Ausztria, Jugoszlávia és Magyarország csatlakozott.

– *Mennyiben különbözik ez a fajta együttműködés az 1978-ban létrejött Alpok-Adria kezdeményezéstől, melyben szintén ez a négy ország játszotta a vezető szerepet?*

– Abban, hogy itt nem tartományi autonómiák és az azokon belüli kisebb régiók működnek együtt, hanem az egyes államok kormányai. A négy ország miniszterelnökei kifejezték szándékukat, hogy szívesen fogadják a többi közép-európai ország jelentkezését is. Elsősorban Csehszlovákiát és Svájcot látnák örömmel. Csehszlovákia például gazdag tapasztalatokkal rendelkezik a kelet-európai együttműködés területén, és egy demokratikus Csehszlovákia megsokszorozhatja a kapcsolatok jelentőségét.

– *Mennyiben lehet ez egy újfajta közép-európai együttműködés?*

– Európa lehetne kicsiben. Mindenekelőtt azért, mert megtalálható benne szinte valamennyi európai szövetségi rendszerhez kötődő ország. A NATO és a Közös Piac tag Olaszország, a Varsói Szerződéshez és a KGST-hez tartozó Magyarország, a semleges Ausztria és az el nem kötelezett Jugoszlávia. Ez a fajta sokszínűség azzal mozdítható elő az összeurópai folyamatokat, hogy nem szövetségi rendszerekben gondolkodik, hanem elsősorban a közép-európai térség meglévő problémáira összpontosít. Sokat tanulhatunk az észak-európai országoktól, ahol öt hasonló értékrendű, társadalmi berendezkedésű ország, melyek megközelítőleg azonos gazdasági, szociális és kulturális szinten vannak, de biztonság- és gazdaságpolitikai kötődéseik eltérőek, megtalálták a közös nevezőt. Létrehozták az északi tanácsot.

A mi együttműködésünk kormányzati szinten biztosítaná a keretet a helyi autonómiák, például parlamentek, pártok, társadalmi szervezetek és az állampolgári kezdeményezések újszerű kapcsolatrendszeréhez. Mindenekelőtt a politikai és ha lehet, az anyagi kereteket szeretnénk megeremteni ahhoz, hogy ezen országok társadalmának érdekkörei, működési területei egymásra találjanak. Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a regionális együttműködés intenzív csatornája legyen a különböző nemzetiségeknek is.

– *Melyek a kiemelt és elsődleges feladatok?*

A környezetvédelem, a közlekedés és telekommunikáció, a kultúra és az oktatás, a kis- és középvállalatok együttműködése és a közlekedés. Mi a kultúra és az oktatás, valamint a vállalati együttműködés koordinálását vállaltuk. Ez alatt természetesen nem valami nemzetek feletti, egységesítő elvet kell érteni. Pláne nem a kultúrában és az oktatásban. Javasoltuk például egy európai mozgóegyetem létrehozását. Ennek már hagyománya van. Bolognában van egy horvát-magyar kollégium, melyet fel kell élesíteni. Ez az a terület, ahol a nemzetiségek közötti együttműködést is tartalmasabbá tehetjük. Elfogadtunk egy tervezetet, hogy kölcsönösen előmozdítjuk országainkban a másik három ország hivatalos nyelveinek az oktatását.

– *Lát-e esélyt arra, hogy egykoron Erdély is része lehet majd ennek az együttműködésnek?*

– Mindannyiunknak el kell gondolkodnia azon, hogy egy megváltozott, demokratikus Romániát hogyan kapcsolhatunk be ebbe a közép-európai kapcsolatrendszerbe. Jó lenne, ha a Helsinki Záróokmány tiszteletben tartása mellett Erdély visszanyerhetné autonómiáját, hisz ezzel rendkívül színes és sokrétű együttműködést valósíthatna meg Európával. Ehhez persze Európának is sokat kell majd tennie. Mindennek előfeltétele, hogy Romániában meginduljon egy demokratikus változás, amely nemcsak az egész politikai intézményrendszert, de benne az ország külpolitikáját is más alapokra helyezi. Így ott is meghonosodhatnának az emberi jogok európai normái, és érvényesülhetne az önrendelkezési jog.

Szeretnénk, ha a négy ország kezdeményezése az európai nyitottság kapuja lenne.

Á. CS.

"Ideje a rontásnak és ideje az építésnek"

Erdély – Európa ügye

A történelem természetes folyamat. Ha erőszakot vesznek rajta így vagy úgy, előbb vagy utóbb, de mindenképpen visszaüt a valódi, belső törvényei, logikája által szabott medrébe tér. Úgy tűnik, most visszatérni készül.

Prága és Pozsony forrong, miközben a magyar sztálinizmusnak utolsó bástyái omladoznak. A szlovének, Európa e szeretnivalóan bátor népe valójában búcsút intett a titói tákolmánynak, a Baltikum természetes történelmi régiója (még ha finnesítve is) talán elnyeri végre szuverenitását. A bolgárok, e türelmes, ritkán mozduló nép, mintha fölemelni kívánná az egész Balkánt. Napirenden a német újraegyesítés, Kárpátalja évtizedeken át letagadott, agyonnyomorított lelkű magyarjai autonómiájáért küzdenek. Talán a Vajdaságban is megmozdul a föld s gát emelkedik Milosevics primitív, nagyszerb sovinizmustól átitatott demagógiája, fegyvercsörtetése elé. Felelős kormányhivatalnokok a határok virtualizálásáról nyilatkoznak, s a Világügyelő Férfiak is kijelentik: Málta nem lesz újabb Jalta. Talán Európa kezébe veszi saját sorsának irányítását...

Jó ma európainak lenni, jó ma magyarnak lenni – ezt sugallják a változások. Jólesően borzongató, fölémelő érzés résztvenni a nagy Építésben, az Európai Ház fölhúzásában – mondta minderről a minap egyik ismerősöm.

Valóban jó ma magyarnak lenni?

Fölhúzhatjuk-e a falakat a Balkán bugyrába rekesztett Erdély és Partium népei jövőjének mérlegelése nélkül? E régió sorsának figyelmen kívül hagyásával? Annak a sajátos, semmi mással nem hasonlítható, nem pótolható történelmi-kulturális képződménynek maratalékaul dobásával, amit ez a szó jelképez: Erdély!

A kérdés – természetesen – szónoki. Választ azonban a retorika mellőzésével kell keresnünk. Mert tény, hogy Erdély jövője nem csak román belügy. Magyar és német ügy, szlovák és lengyel ügy, szerb és ukrán ügy, görög és örmény ügy, zsidó és cigány ügy! Európai ügy. Mert itt már régen nem a trianoni diktátum "jóvátételéről", visszafordításáról van szó, hanem Közép-Európa egyik akut válsággócának, időzített bombájának hatástalanításáról. Különféle, nyugati hivatalos és félhivatalos körökben is igen gyakran esik szó az utóbbi időben Erdély autonómiájáról.

S e kifejezést leírva megtorpanok. Tolakodón merül föl bennem a kérdés: miért, hogy ez és így kerül szóba a diplomáciai, a szakértői tanácskozásokon, eszmecsereken? Vajon nem oldhatja meg a kérdést Románia

Conducator utáni demokratizálása?! Erdély autonómiájának ajánlása, igénylése, követelése vajon nem hoz mozgásba egy olyan folyamatot, amely egyfelől veszélyezteti a térség stabilitását, másfelől pedig alkalmas ad az újabb és újabb fenyegetésekre, leszámolásokra?!

Félelem ide, gyanú oda, Erdély és a Részek autonómiájáról beszélünk kell! Beszélünk kell, mégpedig azért, mert Európa s jelesül annak keleti és középső része, félszázados vargabetű után ismét a szerves történelmi fejlődés útját járja. S ha Erdély állami státusza-it, a honfoglalástól napjainkig sorra vesszük, látnunk kell, hogy a török behatolás és a Habsburg birodalom szerveződése által megbomlott közép-európai egyensúlyi helyzetben, a nemzetközi és hazai politikai kötéltűhúzás által világrasegített önálló Erdély épp a főntebb hivatkozott szerves történelmi fejlődés egészséges szülötte. Soha nem látott virágzás, eleven szellemi élet, gazdasági pezsgés s a kor Európáját megszegyenítő türelmi rendelet: a vallások egyenjogúsítása a vallásháborúktól gyötört földrészen.

Trianon az ázsiai és levantei elemekkel átszőtt bizantinusi világba, a legbalkánibb Balkánra lökte az európai kultúrájú Erdélyt. Jövendő korok történészeinek feladata lesz kikutatni, mi az oka annak, hogy a bizantinusi szellem és magatartás épp Romániában öröklődött át a legtisztábban, mintegy zárványként maradván fenn a huszadik század végéig. Az "erdélyi kérdés" illetően "megoldásának" otrombaságára épp az derít fényt, hogy míg a magyar államtestbe tagozódva saját történelmi útján haladhatott a régió, addig a balkáni útra lökve, pszeudotörténelembe kényszerítve, Erdély elsorvadásra ítéltetett. Ám ahogyan a moszlim szasszanida kalifátus képtelen volt lenyelni s megemészteni az ősi műveltségéből sarjadt keresztény kultúrájú és történelmi Örményországot, ahogyan az arab áradat sem volt képes elsodorni a hatmillió kopt keresztényt, ahogyan az aragóniai királyság képtelen volt asszimilálni a baszkokat, mert mindegyik esetben történelmi és kulturális másságról volt szó, ugyanúgy lehetetlenség azt képzelnünk, hogy Erdély karakteres mássága fölöldődhat az Egyesült Román Fejedelemségek bizantinusi világában. Am az esetekben, az ilyen szívósan ellenálló másságok felszámolására, amint azt éppen az örmény nemzet sora, az 1896 és 1915 között végbevitt, az örménység kétharmadát, kétmilliónyi áldozatot követelő népirtás példázza, csakis a likviditás, az etnocidium áll az elvakult nemzetvezetők kezéhez. A farkas, bár nem tudja fölfalni, mégis széttépi a bárányt.

Beszélünk kell egész Erdély és a Részek autonómiájáról. Alaposan végiggondolva, leszűrve és hasznosítva a Groza-kormány által létrehozott Magyar Autonóm Terület tanulságait, belátva, hogy a megyényi kirkakat csak annak a rossznak az elleplezésére szolgált, ami a határain kívül rekedt néprészekkel történik. Teljes és igazi autonómiáról gondolkozzunk tehát, olyanról, amely méltó lehet a történelmi előképekhez, amely minden fiával – legyen az bármilyen ajkú –, azonos jogokkal rendelkező emberként bánik. Létezik s nem is akármilyen példák. Léteznek kétoldalú szerződések, nagyhatalmi garanciák. Léteznek s bármikor alkalmazhatók a diplomáciai, politikai eszközök. Az építés szerszámai. Mert azt bizvást kijelenthetjük: a Ház, Európa Háza a jogfosztott, történelmi útvesztőbe kényszerült Erdély megmentése nélkül, a jogfosztott román, magyar, szász, lengyel, ukrán, szlovák, szerb, örmény, cigány, görög, török népesség emberi s állampolgári jogainak biztosítása nélkül nem készülhet el.

ENDRŐDI SZABÓ ERNŐ

Kárpátalja

Itt élned s halnod kell!

A hazai változások örömet megrontó széthúzás, az acsarkodások, a szomorú erdélyi látogatások után katartikus élményt jelentett számomra az a néhány nap, amit Kárpátalján tölthettem.

Már az utazás célját jelentő emlékkonferencia is megrendítő volt, hiszen az 1944. novemberében ártatlanul elhurcolt több mint negyvenezer magyarra emlékeztek Beregszászon. A 18 évestől 50 évesig deportáltak között az egyszerű munkás és parasztemberek mellett sok volt a lelkipásztor és a tanító. Egyetlen bűnük – magyarságuk volt. Több mint kétharmaduk pusztult el a Szovjetunió munkatáborai-ban. Minderről persze negyven évig szólni sem lehetett. Nem mint-ha a kárpátaljai magyarság életének egyéb történéseiről hallottunk volna, hiszen a legutóbbi évekig szinte semmit sem tudtunk róluk. A hivatalos Magyarország a többi szomszédos országokban élő magyarok-hoz hasonlóan őket is "leírta", azok pedig, akik Erdélybe, Újvidékre és a Felvidékre jártak – ha csak nem éltek rokonaik Beregszászon, Munkácson vagy Ungváron – erre a vidékre bizony nem teheték be a lábukat, s onnan is csak a legnagyobb nehézségek árán lehetett Magyarországra látogatni.

A gorbacsovi peresztrojkanak köszönhető, hogy a televíziós műsorokból, újságcikkekből egyre többet hallhattunk róluk. Megismerhettük a kárpátaljai magyar költők műveit. Utazni is lehetett. A Kárpátaljai Magyar Szövetség megalakulásával pedig új korszak kezdődött az ottani magyarság életében. Szinte pillanatok alatt jöttek létre a helyi szervezetek s az elmúlt

alig egy év alatt bámulatra méltó munkát végeztek.

A konferencián, s az azt követő beszélgetések folyamán értettem meg, minek köszönhető ez. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség vezetői és munkatársai között csupa lobogó tekintetű, égő szívű Petőfivel találkoztam, akik szent meggyőződéssel és elszánt hittel győzik le az akadályokat s tesznek meg mindent azért, hogy újra magyarként élhessenek azon a vidéken. Lassan kicserélődnek a helység- és utcanév táblák, a magyar falvakban magyarra, a vegyes lakosságúban két nyelvűre, előadásokkal járják a településeket, gyűjtik és ahol lehet, felállítják a magyar emlékeket. Nehezemre esik a nevek-ből csak néhányat megemlíteni, hiszen bármerre jártam, ugyanazzal a magatartással találkoztam a helyi szervezetekben is. Így most csak a KMKSZ elnökét, *Fodó Sándort*, az ungvári egyetem tanárát és felelős titkárát, *Dupka György* költőt s a beregszászi járási szervezet elnökét, *Dalmay Árpádot* említem név szerint, akikkel a legtöbbet beszélgettem a sztálinizmus ártatlan áldozataira emlékező konferencián.

Fejet hajtok a minden szenvedés, megnyomorítás és elhallgatás után is fönix madárként új életet kezdő kárpátaljai magyarok előtt. Emberi tisztaságukkal, magyarságuk iránti hűségükkel egy templomszentelési ünnepen szembesültem igazán.

Tiszakeresztúron, egy Árpád-kori alapokon nyugvó református templomot újított fel kívül-belül – minden szegénysége ellenére – a falu áldozatkész lakossága. Igazi kaláka volt ez, hívők és nem hívők, falubeliek és messziről jövők közös vállalkozása. *Forgon Pál*, a kárpátaljai magyar reformátusok püspöke, ötven évvel ezelőtt ebben a faluban kezdte lelkészi pályafutását. Most a falu ünnepén ő hirdette az Igét. A szavaiból sugárzó szeretet, a népe iránti hűség átmelegítette a szívemet. Adventben élünk – mondta – a jobbra, a szebbre várunk. Nem véletlen, hogy magya-

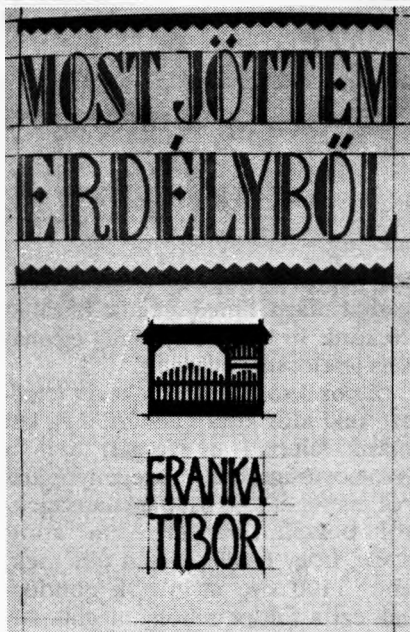
rok vagyunk, hogy ez a sokat szenvedett Kárpát-medence a hazánk. Nekünk itt kell helytállni, egymásért felelősséget vállalni.

Lajos Mibály, a gyülekezet lelkésze (aki idős kora ellenére még két másik faluban is szolgál) nem a nyomorúságaikról, szegénységükről, az őket ért igazságtalanságokról beszélt, hanem hálát adott azért, hogy őseik földjén élhetnek, ahol 1100 éve magyarok gondozták ezt a földet, s hogy megmaradhattak magyarnak. Az erdélyi magyar testvérek szenvedéseire irányította a figyelmet és a zsúfolásig megtelt templomi közösség egy szívvel könyörgött az erdélyiekért, a hitükért meghurcolt lelkipásztorokért. Megrendítő élmény volt ez számomra, már csak azért is, mert arra gondoltam: hány olyan templomi közösség van Magyarországon, ahol a kárpátaljai magyarokért, vagy a felvidékiekért hűségesen imádkoznak. Az erdélyiekért is csak az utóbbi időben s bizony nem országos méretekben.

Néztem a Szózatot éneklő arckokat: "Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar; Bölcsőd az, s majdan sírod is, Mely ápol s eltakar. A nagy világon e kívül Nincsen számodra hely; Áldjon, vagy verjen sors keze: Itt élned, s halnod kell." Ők itt maradtak, s mint annyiszor, most is újakezdik. Pedig a gyászheven minden család ablakában ki-gyulladt a gyertyafény, áldozatul esett szeretteikért.

A gyerekek között állók, akik teli torokból, hibátlanul éneklék a Szózatot s a gyülekezet közös kívánságára – az erdélyiekkel való szolidaritás kifejezésére – a Székely Himnusz. Tisztelet és elismerés szüliknek, tanítóiknak és papjaiknak, akik ilyenre nevelték őket.

ZIKA KLÁRA

Megmaradni

A magyar irodalomban évszázadok óta kísértenek a nemzethalál rémképei, ezekkel a *kísértetekkel kell megküzdeniök* az erdélyi magyar írástudóknak is. Kísértetekkel? Nagyon is valóságos veszedelmekkel, amelyeknek ujjai már-már az erdélyi magyarság torkát keresik. Nevük is van, a két világháború között így hívták őket: "nagyromán álameszme", "kultúrzóna", "sziguranca", majd "Ceausescu-korszak", "homogenizálás", "falurendezés", "szekuritáta". Az erdélyi magyarság ma is történelmi veszedelmekkel küszködik, és köznapi létével teljesíti be a megmaradás, a hűség parancsát. Erre a parancsra hallgat az irodalom is, midőn verssorokban, történetekben, gondolatokban vagy éppen világgá kiáltott panasz-szavakban tesz hitet amellett, hogy Erdély magyarságának meg kell maradnia. Az irodalom és a nemzet fogalma Erdélyben mindig egymást egészítette ki: az írott szóban a nemzet törzsétől elszakított emberi közösség lelke élt, és a nemzeti megmaradás elemi tennivalóit költők és írók hirdették.

Válogatásunk, amely most egyszerre tisztelg az erdélyi magyar irodalom nagy hagyományai előtt, és szólaltatja meg az erdélyi magyar írók legmaibb üzenetét, maga is a megmaradás elszánt akaratát és mindig újjászülető reményét fejezi ki. Egy emberi közösség szól általa: *Erdély magyarsága nem akar kapitulálni a nyers erő előtt!*

TAMÁSI ÁRON

Az erdélyi magyar irodalom körül

Nekünk már van önálló erdélyi magyar irodalmunk. Ezt írónak és olvasónak egyaránt éreznie kell, mint ahogy megérzi az erdő a melegszívű szellemek jövését, kik korán tavasszal örvendezve jönnek rügyet bontani. A sok keserűség között még nincs is se más adományunk, se más örömünk, mint ez az elindult önálló magyar irodalom.

Erdély mindig egyes-egyedül állott, mint egy hatalmas szomorú fenyő, amelyik csodát cselekszik a viharban. Emberei is egyedül állottak és állanak, míg a világ világ lesz. A kincs pedig, ami itt nálunk rajtaül a levélen is, csak az erdélyi ember megbabonázására született, s valahogy van ez a kicsi búbanatos ország szívét soha ki nem tárta, csak a fiának. Virágok itt sokan nőttek, de fél szeme valakinek, aki nem mi voltunk, mindig rajta volt, s így szakasztódtak le a mi virágaink mindig kinyílás előtt. A legtöbbet Magyarország szakasztott le – igaz, hogy Pesten, vagy valahol máshol, de sohasem erdélyi levegőben, cserépbe ültette. Aztán, akik így is megmaradtak, azok szintelenül éltek tovább. Ha egy-egy csodálatos hajnalon ismét erdélyi színben kacagtak, tátott szájjal, értelmetlenül állott meg mindenki előttük. Ismét halvány színt, fakót kívántak rájuk – s nekünk ilyenkor, itthon Erdélyben, mindig meghasadt a szívünk és keservesen sírtunk.

Ezért nem volt ennek előtte nekünk önálló erdélyi magyar irodalmunk.

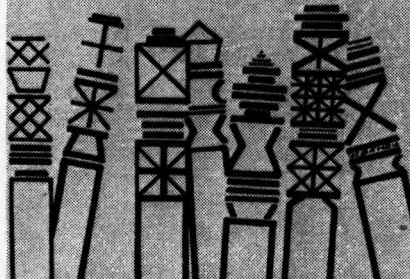
Most a föld, ahová ültetett az Isten, más gazdának a kerítésén belül fekszik. Édestestvérünk, ki szívdobbanás nélkül leszakaszthatna, most nincs. Aki egy kertben nő mivélünk, az értelmetlenül csodálkozik mirajtunk, de nem bánt még, mert azon gondolkodik, hogy kertjének ékességei vagyunk-e. Ha pedig egyszer rájönnek a mi ékességünkre – s talán már rá is jöttek –, akkor az Idő megtorlása nélkül minket a legkisebb virágtól a legnagyobbig, soha nem bánthatnak. Most mi olyan erősen eresztettünk sok keservünk

ben gyökeret, hogy az is erejét vesztítené, aki innen kiszakasztani akarna. Mi magunk is tudjuk már, hogy szárazság idején senki meg sem öntöz, hogy hűvös, nagy árnyékunkban fényességet reánk senki sem önt. Könnyeink másnak simogató kezére sohasem hullanak, de lábunk mellett új és új fájdalmak nőnek azokból. Amíg a zivatar hajlítgatott, erősséget senki mellénk nem adott, s amikor fáradtan tántorogtunk, senki, de senki meg nem támasztott. Mert mi egyedül vagyunk, s a bánatos szívünkön kívül semmink sincsen. Minket sírni nem lát csak a fa, a virág, a kő, a madár, a fű, a bogár – de ezek szeretnek is jobban mindenkinél. Könnyeink ízét az erdélyi földön kívül soha senki nem ízlelte, de ez szívesen fogadta, s ha soványodott is tőle, magába szívta. Ezért öleljük mi éjjel-nappal ezt a földet, s ezért hull vissza rá meghasadt szívünk, ha elszakasztanak tőle. Ha testvérünk, kedvünk, örömünk nincs, legalább ez a sovány földünk legyen, melynek jóságát szomorúan köszönjük, melynek titkát rongyosan is megőrizzük. Ezt a földet nekünk kell fénnel behintennünk, ezt nekünk kell kedvvel, kultúrával, sok vágy beteljesítésével, mint egy karácsonyfát, feldiszipennünk. Ezt érezzük, ezt valljuk, ezt vállaljuk.

És ezért van most már önálló erdélyi magyar irodalmunk.

S ha így van, s ha ezért van, akkor kik írhatják ezt az önálló erdélyi magyar irodalmat? Azok írhatják, akik íróink közül most is írják, s akik a nyomukban utánuk jönnek, de velük örökké egy úton haladnak. Aki ennek a földnek terhét magukra veszik, akik Erdélynek bánatát sorsszerűen hordozzák, akiknek idevaló földből gyúrta Isten a szívét. Aki imádkozással eszi azt a kenyeret, amit ez a sovány erdélyi föld csodaképpen termelt olyan jónak, aki a magyar, a székely szántóvető hitének és erejének örvend. Aki itt termett, aki innen vétetett, akinek szíve fájdalom, akarata kí-

ERDÉLY
TÍZ
TETELBEN
(1918–1940)

méletlen, hite fanatikus, szándéka közénk való, jóakarata nagy, ereje veszedelmek között nagyra nőtt, jó erdélyi és magyar.

Ezek az írók fogják összegyűjteni a nagy erdélyi magyar kincset, minek tövében megterem minden szépség, és kinő az öröm is. De csak olyan írásokból fog ez az erdélyi magyar kincs összegyűlni, amelyeket az erdélyi embernél más és Erdélynél egyebütt meg nem írhatott volna. Így lesz a mi szavunk mindenki szavánál más: a mi szeretetünk mindenkinél nagyobb. Mert olyan lesz a mi irodalmunk, mint maga Erdély: fájdalommal teli, mint minden ember, pompás, mint a virágzó rét, erős, mint a szikla, mély-séges, mint a zúgó erdő, vadul szép, mint a zivatar, de édes, mint a madárének, jó, mint anyánk szeretete, de mindig egyedül álló, mint mi magunk.

Ilyen lesz a mi önálló erdélyi magyar irodalmunk.

Aki itt termett, ezeket az igazságokat már ösztönszerűleg is adományként szívében hordozza. Aki pedig nem hordozza, az nem erdélyi, de az nem is fog az erdélyi magyar kincshez egy mákszemet sem soha hozzátenni.

A rovatot szerkeszti:
POMOGÁTS BÉLA

REMÉNYIK SÁNDOR

AHOGY LEHET

Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal –
Krisztus-követő bús

próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt
szóval,
Tenyérrrel, mely síma örökké
Csak a zsebben szorul ököllé –
Keserű, tebetetlen nevetéssel
Békülve meg akármi rendeléssel

–
Nem csodálkozva már –
és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a
bordhatatlan
Kínszenvedést virágzó életet.
Abogy lehet...

Megalkuvás zsoldárát énekelve,
Végtelen rabmenetben csak
megyünk,

Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
Pedig a vérünk minden csöppje
vágynak,

Vágynak a Péter vad mozdulatára,
Amikor Istenének védelmében
A Mátkus fülét hirtelen levágta.
Kik vagyunk mi?

Ó, nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:
Testvéreim, bizony nem élünk
jól mi,

Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne
belyünkben,

Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Abogy lehet...

Testvérem, korcs hős,
alkuvások hőse,
Félbenmarad, megmásul
mondatod?

Egy szikra talán mégis
zengve pattan
Lángörvényből, mely benned
kavarog,

Dagadnak benned árvizes erők,
Zúdulna niagarás zubatag:
Elégedj meg, ha megtöltesz belőle
Kristálytiszta vízzel egy poharat.
Visszaszorítanak, hátrább, egyre
hátrább,
És amit hagynak, egyre kevesebb:

Hát vedd meg lábad ott, ahol
megállbatsz,
S azt mentsd, azt a talpalatnyi
helyet,
Szikrát a tűzből, cseppet a
folyóból,
A töredéket eltört mondatodból,
Minden megmaradt árva keveset:
Abogy lehet...

Láttad a Karsztok szirt-
sivatagában
A liliputi termőföldeket?
Pár négyzetméter – amit a
lavina,

A kőgörgeteg könnyen eltemet.
S a Karsztok boldogtalan
magvetője,

A földművelés madárijesztője
Ézt a kis humuszt mégis szereti,
Kicsi kőkerítéssel keríti.
Pedig szinte sírjának is kevés.
Ó, karszti sors, ó, karszti
temetés...

Te is, testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s védj meg karszti
földedet,

Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölséges Isten-lábnymot,
Mit a lavina minden robama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védj ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsodat és tűzbelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tíz körömmel.
Démoni dübvel és örült
örömmel –

Abogy lehet...

(1935)

NYÍRŐ JÓZSEF

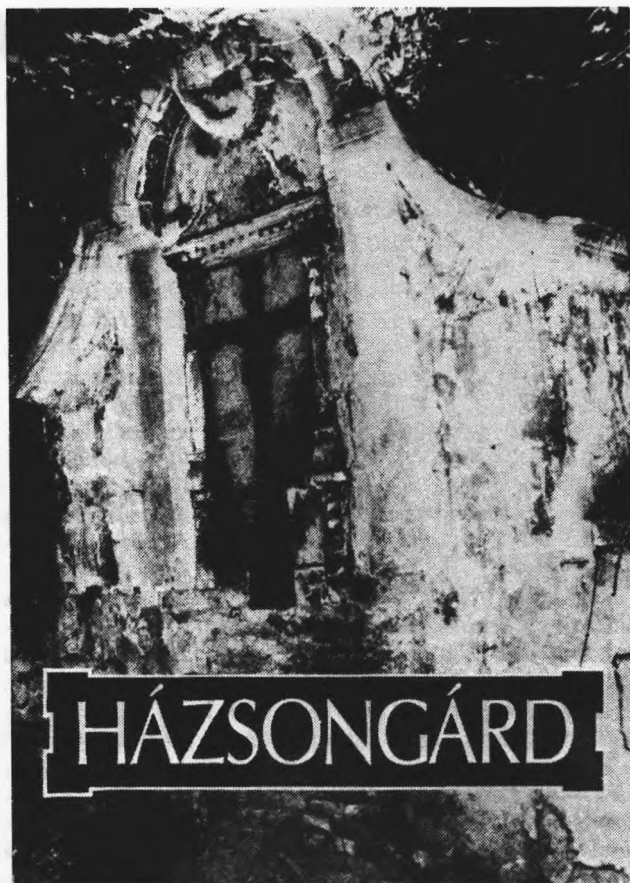
Isten igájában

(Részlet)

– Impérium! Hatalom! Egyszerű latin szó. Apró gyerek korom óta ismerem, de csak ma tudom, hogy mit jelent. Ameddig az enyém volt, nem sejtettem, hogy mi az, csak amióta fölöttem gyakorolják. Ezer esztendeig tévedtünk e szó felől, de tévedett és téved minden nemzet, amely fegyverre írva viseli. Csak most látom, mikor a történelmi kábulatból felébredtetek. És ott, az uccán, hivatalosan is legyőzve, harminc esztendő egyéni vakság után, a Sors és Isten ellen lázadozva jövök rá, hogy kétféle impérium van a világon: *külső és belső*.

A külső azt mondja, hogy minden az enyém, mert meghódítottam és egész Európában harmincmillió embert taszít le kisebbségi sorsra, ítélt kegyelem-életre, másodrendű emberré és űzi rá a külső-belső szenvedések kálvária-útjára, hogy élete haláláig menekülés legyen és csak a véletlenek szeszélye adjon némi megpihenőt. A külső impérium a népek nagy kitagadása az életből, a hazahozott örök háború, melyben győzők és legyőzöttek egyaránt elvesznek. A patakok, folyók, éjjel-nappal hordják a földet a tengerekbe és a föld mégsem lesz kevesebb; de az embervér, – akár győző, akár legyőzötté legyen – végleg elpusztítja. Egy hazát a koldusok, a hazátlanná tett ember-milliók a cipőjükre szállott porral a pusztulásba vihetnek. Tudásom, öntudatom egyetlen villámgyors lángolásával látom, hogy a világ történelmének bizonyossága szerint a szenvedők impériuma nagyobb, mint a kardé és a kétségbeesettek sóhajtása mindig ledöntötte a csak külsőleg hatalmasok trónját. Kell tehát valaminek lennie, ami nagyobb, igazabb a külső hatalmasoknál, valami fenység-hatalomnak és erőnek, ami fenntartja a világot és a béke magvető kezével gyűlöletet, bosszúállásokat, kegyetlenségeket és halált kiolt. Kell lennie valami olyan impériumnak, amely minden élő emberrel közös és amelyhez a jogot nem a fegyverek adják meg, hanem az a föld, amelyen születünk és amely eddig is erőt adott gonoszoknak és igazaknak egyaránt. Így jövök rá, hogy kell lennie belső impériumnak is, mely visszaad nekem mindent, amit köröskörül látok: a hegyet, völgyet, fűt, fát, madarat, napot, holdat, csillagot, ég dalát, föld dalát és saját ajkam dalát.

Kell lennie és van is belső impérium, amelyet egymástól nem vehetnek át a nemzetek, mert ez egyazon

földön lakó Isten és emberek lényéből való. Minden egyéb külső forma kitalálás, rendszer, vagy politika; váltó és ideiglenes, háborúknak, békéknek, adásvevésnek, külső erőknél alávett, fejlődéseknek és világáramlatoknak, eshetőségeknek kitett, emberek zsenialitásától, vagy örültségétől kormányozható anyag. Olyan, mint a testiünk, melyet embernek nevezünk és tartunk addig, míg a lélek el nem hagyja. A föld ledobja magáról a belsőleg halott, vagy öngyilkos népeket, ahogy a friss rügy a fán eltolja útjából a tavalyit, hiába hirdették fennen a demokráciát, a nemzetközi gondolatot, a tőke uralmát, a pénz szagtalanosságát, vagy a születés privilégiumát, a radikalizmust, vagy konzervativizmust, fajok és nyelvek-fölöttiségét, bürokráciát, vagy theokráciát, keresztény szocializmust, vagy szovjetet, különböző államformákat, plutokráciát, nemzeti túlhajtásokat, militarizmust, szárazföldi, légi, tengeri fegyverkezést... Ezek csak orvosságai lehetnek a beteg emberiségnek, de valójában a föld az úr, amely képes egész hadseregeket elnyelni, a nélkül, hogy egyetlen lövést tehetnének ellene. Akár fegyverekből, akár keresztetkből csinálnak országhatárokat, mind múlandó e belső impérium nélkül.

ÁPRILY LAJOS

TETŐN

(Kós Károlynak)

*Ősz nem sodor még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: "Minden összeomlott..."*

*Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.*

*Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén begy állott mozdulatlan.*

*Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.*

*Ott lenn: zsbongott még a völgy a láztól.
Itt fenn: fehérsajtjal kínált a pástor.*

*És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája.*

*Távol, hol már a hó királya bódít,
az ég lengette örök lobogóit.*

*Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot*

*s tetőt, többet száznál és ezernél –
s titokzatos szót mondtam ekkor:*

Erdély...

(1922)

FARKAS ÁRPÁD

APÁINK ARCÁN

*Itt Erdélyben a suvadásos dombok
a férfiakban éjjel mélyre szállnak,
reccsenve nőnek meg a pofacsontok,
s a vízmosásos szemekben az árnyak*

*nézik, nézik évezredes bosszan,
hogy a türelem partjain milyen erdő ég el.
Hiába kentétek be a füves rétet
jelszavakkal és piros borjúvérrel,*

*mert felzúg makacs hajuk az éjben
és erdőtüzként világít,
forradalmas-szép arcuk foszforeszkál,
hogy megleljük az utat hazáig,
fiúk,*

*fiúk, vibáncoló csikók a vadszelekben,
ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk,
s e rögös földre mégis visszatérnénk,
csak lábbujjbegyen, halkan!
apáink hűlő, drága arcán járunk.*

(1968)

KÁNYÁDI SÁNDOR

SOR(S)-VERS

*avagy egy vidéki üdvözítő
harminchárom sor(s)a*

*merre hová menjek én innen át- ki- hová
is telepedbetnék amikor nekem itt
szinte de szinte biztosnak mondható
helyem van kicsi székem minden köz-
ellátást de közszükségleti sor(s)ban
szinte barátinak számító ismerősök
helyzetünket értő sor(s)társak közt akik hü-
ségesen állnak helyettem
is tartják a soro(so)mat ha bizonyos
funkcionális okokból elvégre még a vadállat
is ha muszáj szükségét végezni gyá-
moltalanul még derülnek-örülnek forma
is ha sikerrel járt mert attól a kedv is
köztudomásúlag mindjárt jobbra somolydul
hogy adná ki magát árulásnak venné a sor(s) ha
egy napon arra kellene ébrednie hogy én
is már illa berek nádak erek maradok hát
lassacsckán araszolgatva előre előbbre
engedvén az inerciális a tehetetlen-
ségi erőnek navigálok havigálok sod-ródom a
sor(s)formáló tömegekkel az
ünnepi alkalmakkor népnek
is nevezettekkel napról-napra éjszaka aztán
mindenért ami bennem bennünket ért
állom(s)írom a sort üdvösségünkemért
s azzal a már-már boldog reménnyel
szenderülök szentülök le hajnalba
halón hátba nekem nekünk
is jutbat valamicske belőle de arra
is föl s el vagyok immáron készülve hogy mint
annyiszor annyi minden az üdvösség adagunkon
is kifogy kifogyhat s éppen az orrom előtt
épp amikor rám került (derült) volna a sor(s)*

Tőkés László nemcsak a gondjaira bízott erdélyi magyar lelkek pásztora, de az erdélyi magyar szó művészi művelője is, aki korábban – ha nem is túl gyakori, de – többé-kevésbé rendszeres szereplője volt a romániai magyar sajtónak. Az alábbi három írása először a Fellegvárban, a kolozsvári Igazság című napilap Szócs Géza szerkesztette heti ifjúsági mellékletében jelent meg, 1978-79-ben. Mindaddig, amíg egy "boldogabb időben" újra nem olvashatjuk a szépíró Tőkés Lászlót, ezekkel a régebbi írásaival tisztelegjünk az üldözött, meghurcolt és megalázott temesvári lelkész és irodalmár előtt; hogy a "tövig nyesett Crimson-rózsa" el ne tapostathassék, de egyszer még majd – egy újra "tisza ég" alatt – ismét virágot hajthasson.

TŐKÉS LÁSZLÓ

AUSCHWITZ

Megrepednek a bőr cserepei

*Ottbon maradnak a csigák,
aluszhatnak ott az erszényesek,
itt olvasztott zsír,*

*csont-szappan olvad:
mosnak a krematóriumban.*

ELŐSZÓ A JÖVŐHÖZ

(Emlékkönyvbe)

*"Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég." Napfényes m ú l t.
Majd: "A vész kitört" ... s i v á r j e l e n.
"Jókedvet és ifjúságot hazud" a hazug j ö v ő.*

*Nebéz múlt, szükségszerűségek és kényszerűségek
oltották belé közös tudatunkba ezt a
gondolkodásmódot,
mely számára mindig a múlt a legédesebb,
s a jövő is
csak mint szép emlékezet válik majd érdemessé.*

*Sokat emlegetett sirva vigadozásunkban is
a vigadozás a múltnak szól s a s í r s a jelen.
Vörösmarty is három REGÉHEZ ír keserű előszót:
véres jelent s cinikus jövőt.*

*"Midőn ezt írom, tiszta még az ég" – valahogy így
másitanám meg a költői emlékezetet.
Hogy benne legyen ne csak a múlt, hanem a jövő
szép "emlékezete" is.*

*Hogy a dolgokat ne visszasírjuk, hanem
e l ő r e*

ö r v e n d j ü n k nekik.

Könnyes emlékezet helyett é b e r emlékezet.

"Vigyázó szemetek vessétek!"

Ó, ö r ö k életű Batsányi János!

És sokértelmű üzeneted – a jövőből.

Egy régi nép- gyűlésről

(Györgybíró bácsi
visszaemlékezése)

Györgybíró bácsi tizenhétben lépett a szocdemek közé. Nyomdász-ként a munkások legöntudatosabb rétegéhez tartozott – nemhiába élt a betűk környezetében. Később a kommunista pártba vezetett az útja. Hajlott kora ellenére ma is eljár a gyűlésekre. Kedvvel emlékezik arra a dési népgyűlésre, melyen a nagy ünnepléssel fogadott központi vendégek megtalálták a hangot, s az összes résztvevők nyelven szóltak az egybegyűltekhez. A hangszórás technikája nem volt olyan fejlett mint ma, talán recsegték is a korabeli hangtölcsérek – de: mi sem zavarta a két nyelven történő, de egy húron pendülő megértést. Az éljenzők mindegyike megértette az egyértelmű üzenetet. A hang a tén: baráti üzenetet hordozott. Mindenki igazolva látta a jövőre irányuló reményeit. – És e reményekben nem is csalódtak – folytatja Györgybíró bácsi. A mondani-való nem maradt szóban. A holtra vált múlt eltakarított romjain életre kapott. A szavak kicsíráztak, szárba szökkenek, termőre fordultak, teteket teremtek. – Azt hiszi, ma itt volnánk, ha akkor nem vagyunk egy testtel-lélekkal ott? Ha nem fogadjuk magunkba az új értelmet nyerő, új életet hirdető zászlóként kibomló piros szavakat? – kérdez mintegy válaszolva a tanúságtevő öreg. S kérdezném én is a részletekről, a dolgok értelméről... tovább. De nincs értelme. Úgy érzem, ez a gyűlésről való spontán megemlékezés múltból jövőbe reménylő távlatában mindent megéreztetett: ami volt, ami lett s ami lesz. S gyakran tövig-nyesett Crimson-rózsaként sajtó értelmem fölér – szavakban jelenbe sarjadó múltja fölverte. Örvendek, hogy megismerkedtem vele: folytonosságba torokolló múltunk megkövethetetlen, egyszerű közkatónájával.

SZÖCS GÉZA

A SIRÁLYBŐR CIPŐ

SZÖCS GÉZA

KÉRDÉSEK A XXVI. SZÁZAD KÖLTŐIHEZ

Huszonhatodik századbéli hazám költői, akik ezt, amit mondok csak mint nyelvemléket fogjátok olvasni, ha fogjátok látszunk-e nektek, láttok-e tisztán? vagy ezt a kort is füstfüggöny-cafatok takarják majd el, dörgésrétegek akna lába fölrúgta bomlottölcsér, ejtőernyősök szakadt, égett rongyai, mint támolygó, nyomorék selyemsárkányok

az égen

bombavető földbe süppedő csigabázai, mint mérhetetlen csizmaszárak és mindemögül ki-kiballszik, ki-kilátszik az ének – nébányan, több szólamban, énekelünk.

És a tenger tragikus temetése, és a nyolc méter magas, életbe vágó darvak, akik őrt állanak a parton és a fennsík, ahol a roncs betört reflektoraiban fehér rablódarazsak és esővíz

és lebet, hogy nyakigláb akasztófák sora a Sétatér mentén vagy egyszerűen a lámpavasakon himbálóznak majd, körte gyanánt a város vezetői, meg a fegyveres ellenállók és lebet, szögesdrótok a színház udvarán és barikádok a Malom-utcában mialatt körözüény-falragaszokat göngyölget a szél és a vasposfontól szétloccsant Belvedere szálloda romjai – mert szitakötő-fejét arcához nyomja, közelről városunk szemébe bámul a pusztulás.

De nem pusztul el a város, akárhogy is!

Ezt a földet, ezt a megviselt országot akárbány idegen talp tapossa is akárbány idegen mancs tépázza is dobálják akárbány halottal ismét a kutakat tele

ha lehetetlen lesz is megint a források fölé hajolnod, mert a vízből

nem a te arcod néz vissza rád – és az ekével felforgatott temető és a lovasszobrok melléig erő tűzvész – így is, úgy is elkotródnak az országrontók és akkor megint az országépítők akkor megint ez a szívós emberfajta ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is olyan hosszú ideje de milyen hosszú ideje

ezek!

Amikor a magyar kormány még ragaszkodott Erdélyhez

Lucretiu Patrascanu, a Petru Groza vezette román kormány kommunista-párti igazságügyminisztere, a Román Kommunista Párt frakciói közül az úgynevezett nemzeti vonal egyik fő képviselője volt. Észak-erdélyi körútja alkalmából 1935. június 12.-én beszédet mondott Kolozsvárott, amelynek kijelentései - a párizsi béketárgyalások miatti amúgy is feszült politikai légkörben - még inkább tetézték a bizonytalanságokat. Beszédjének visszhangja rendkívül kedvezőtlen volt Magyarországon és az erdélyi magyarok körében. A román jobboldali körök viszont elégedettek voltak. Mi most ebből közlünk részleteket.

A Szovjetunió és a szovjet értékes támogatása mellett Románia végleges módon visszaállíthatta nyugati határait. Az igazságos ügy védelmére kelt maga Molotov, a Szovjetunió külügyminisztere is. /.../

Nem árulok el titkot, amikor rámutatok arra, hogy a *magyar kormány nem akarja elfogadni a párizsi határozatot, amelyet ideiglenesnek minősít.* (A további kiemelések is tőlünk. – A szerk.)

Nagy Ferenc magyar miniszterelnök a parlamentben és május 14.-én Vácott a következőket jelentette ki: "Párisból az a hír érkezett, hogy Erdélyt Romániához csatolják. Magától értetődő, hogy ez a hír megrázkódtatta az egész magyar közvéleményt, amely évtizedek óta aggodalommal kíséri annak a magyar területnek sorsát, amelyet elszakítottak tőlünk. *A párizsi határozat nem maradhat érvényben, mert Európában akkor egy olyan nép élne, amelynek lelkében állandó keserűség uralkodna.*"

Túltesszük magunkat a magyar miniszterelnöknek azon az önkényes megállapításán, hogy Erdély magyar tartomány lenne és vizsgáljuk meg, hogy a szomszédos köztársaság politikusai mivel indokolják a párizsi határozat visszautasítását. Milyen síkon mozognak a magyar kormány képviselői, amikor nem akarják elfogadni mai határait? /.../

Mit kérnek ma Romániától? A magyar igazságügyminiszter Londonban egy Reuter távirat szerint a magyar kormány által a négy külügyminiszter elé terjesztett emlékiratában kérte Nagyváradot, Szat-

márt és Aradot, kb. 12000 négyzetkilométernyi területet. A magyar miniszterelnök nyilatkozata szerint Románia kötelezze magát, hogy önkormányzati rendszert biztosít a Székelyföld számára.

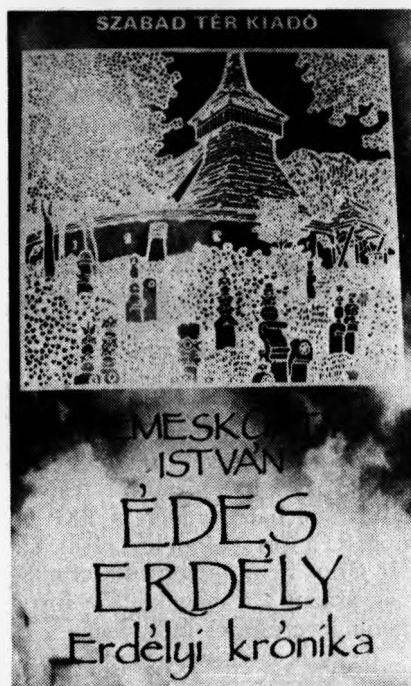
Az új revízió vonalán nem hiányoznak a salamoni ítéletre emlékeztető javaslatok sem. A Népszava május 7.-i száma közölte Nagy Ferenc miniszterelnök következő nyilatkozatát: "Hogy a két ország nemzetiségi kérdéseiben egyensúly álljon helyre, Magyarországnak akkora területet kell átadni, amekkora területen élnek Magyarország határain kívül magyarok, vagyis ugyanannyi magyar maradjon Erdélyben, mint ahány román kerül magyar uralom alá." A magyar igazságügyminiszter viszont a következőket kérte: "A magyar kormány azt kívánja, hogy ugyanannyi magyar éljen román uralom alatt, mint ahány román él magyar fennhatóság alatt." A magyar kormány felhatalmazott képviselői tehát olyan kívánságokat támasztanak, amelyekről még csak vitázni sem lehet.

A magyar kormány területi követeléseivel szemben két pillanatot hangsúlyozunk. Először megállapítunk a magyar kormány Romániával szemben Erdély kérdésével felvett magatartását illetően egy progresszivitást.

A múlt év novemberének kezdetén dr. Auer Pál, a Magyar Kisgazda Párt külügyi bizottságának elnöke csak *Erdély autonómiáját kérte.* Ezt a megoldást tartotta helyesnek Makkai László demokrata publicista is, aki 1935-ban francia nyelven kiadott munkájában a magyar haladó körök véleményének adott kifejezést. Tekintve, hogy ezt a könyvet Teleki Pál intézete adta ki, annak megállapítása több mint egyéni vélemény.

Ugyanebben az időben egy másik megoldás is felvetődött: *Erdélyből független államot alkotni* egy olyan konföderáció keretén belül, amely magába foglalná többek között Magyarországot és Romániát is.

A harmadik megoldással egy országunkban pár hónappal ezelőtt látogatást tett magyar újságíró állott elő, aki olyan megoldást javasolt, amely szerint *mindkét állam szabadon basználbassa Erdélyt*. Ez a magyar újságíró személyes véleménye.

Ez a három megoldás bizonyos úton-módon nálunk is forgalomba került, de hivatalosan nem vettünk rólu tudomást, és nem képczték vita tárgyát sem a kormányban, sem a kormányon kívül.

Most egy félév elteltével látjuk azonban, hogy Magyarország sok-

kal nagyobb és a revízió bélyegét magán viselő kívánságokkal áll elő. Ezt tartottam elsősorban említésre érdemesnek.

A második kérdés, amelyre kitérek: hol keres a jelenlegi magyar revízió támogatást?

Romániának Erdélyre vonatkozó jogait melegen támogatja a Szovjetunió. A Szovjetunió álláspontját tette magáévá a francia, angol és az amerikai kormány is. Ezeknek az államoknak és kormányoknak hivatalos állásfoglalása ellen lép előtérbe ma a magyar revízió új megnyilvánulása. A revizionista tendenciák nem találhatnak támogatásra a Szovjetuniónál, vagy a baloldali pártoknál és szervezeteknél, mert ezek a Párisban megjelent kormányokkal való együttműködés hívei. /.../

Ami minket illet, a kormány és a Kommunista Párt központi vezető bizottságának nevében kijelentem, hogy visszautasítunk Erdély kérdésében mindennemű kompromisszumos formulát és hangoztatjuk jogainkat erre az egész román területre. /.../

... a történelmi, nemzeti és gazdasági érveken kívül Románia közmúltbani magatartása is alátámasztja Románia jogait.

Ezen gyűlés keretén belül szeretném érveimet megerősíteni, félretéve pillanatnyilag az általános szempontokat, csak Erdély kérdésére kitérni más szempontokból is.

Véleményem szerint a magyar külügyminiszternek az az állítása, hogy az erdélyi magyarság helyzete súlyos, főleg gazdasági szempont-

ból, egyáltalán nem volt bölcs dolog. /.../

El kell ismernem azonban, hogy ha a magyarországi magyar lakosság segélyezését jóindulattal tekintetem, *nem ugyanaz az álláspontom arról a 300-400.000 magyarról, aki törvényellenesen és törvényenken kívül még ma is Romániában él.*

Ez az igen számos magyar lakosság nemcsak azért tartózkodik itt, hogy megéljen. *Ezeknek az embereknek jelenléte és jelenlétének állandósítása aggodalomra ad okot, mert éppen ezek a magyarok kultiválják és gerjesztik a revíziós tendenciákat és államunk aláásásán dolgoznak.* Ebben a kérdésben türelmünknek megvan a határa.

Nem fogunk román állampolgárságot adni azoknak a magyar állampolgároknak, akik bár Erdély területén születtek, de az ország területét elhagyva, kivonták magukat a román állammal szemben teljesítendő kötelezettségeik alól, azonban 1940-ben a megszálló csapatokkal együtt visszatértek Erdélybe. Nem jogos, hogy ezek román állampolgárságot kapjanak. /.../

A magyar kormány képviselői a miniszterelnök és a külügyminiszter vezetésével a jelen pillanatban az Egyesült Államokban tartózkodnak.

Mindenki előtt világos, hogy nem kéjutazásról van itten szó. Ezek a magyar miniszterek a nemzetközi közvéleményt akarják mozgósítani a magyar követelések teljesítése érdekében. /.../

Magyar áldás a román nacionalizmusra

1958. február 21.-én Kádár János vezetésével magas szintű párt- és állami küldöttség utazott Bukarestbe. A látogatás nem volt minden előzmény nélküli. Az 1956-os forradalom vérbefojtása után először 1956. november 22-23, /majd 1957. január elején is/ a megrettent román vezetés tájékozódott a helyszínen. 1956. novemberében Gheorghiu-Dej főtitkár és Chivu Stoica miniszterelnök vezetésével román küldöttség járt Budapesten. Gh. Dej nemcsak erkölcsi és politikai támogatást, hanem jelentős, 60 millió rubeles hitelt nyújtott a magyar elvtársaknak.

A román vezetés a forradalom tanulságait hamar levonta. Hiszen 1956 októberének végén és novemberében Erdélyben magyar-román közös diáktüntetésre került sor. A megtorlás nem maradt el: 1957 elején tömeges letartóztatások voltak s bejelentették két illegálisnak bélyegzett államellenes szervezet likvidálását. Vádat emeltek 8 román és 6 magyar személy ellen, majd később nagyarányú letartóztatási hullám indult el. A román vezetés féltelme az állítólagos magyar nacionalizmus feltámadásától, további ösztönzést adott az asszimilációs politika folytatásához.

A tárgyalásokról mindmáig hiányoznak a megbízható ismeretek, de a találkozó szellemét érzékelteti a Népszabadság 1958. február 21-i számának "Testvéri találkozó" című vezércikke. Ebben többek között az alábbiak olvashatók:

"Sohasem fogjuk elfelejteni román barátaink támogatását... Meghatottan gondolunk azokra a román munkásokra és munkásnőkre, akik az ellenforradalmárokkal vívott fegyveres harcunk napjaiban az RMP pártjához, a kormányhoz fordultak, fegyvert akartak ragadni, magyarországi testvéreik és elvtársaik segítségére, a burzsoá ellenforradalom ellen..."

... Ugyanúgy hálával gondolunk Török József idős segédmunkás, Magos Lajos gépasztalos, Bálint Róza ifjúmunkás lány, a marosvásárhelyi "Simó Géza" és a többi üzem dolgozóinak önfeláldozó jelentkezésére a magyar ellenforradalom elleni harcra..."

A Kádár-küldöttség tagjai min-

denben igyekeztek eleget tenni a vendéglátók kívánságának. Már az érkezés napján a temesvári állomáson Apró Antal kifejezte "örök háláját" a románok iránt." ... a tíz évvel ezelőtt kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási egyezmény történelmi jelentőségű eredményeket hozott – mondotta –, s kiállta a próbát az ellenforradalom napjaiban is, amikor a *magyar népbatalom megdöntésével háborút szerveztek szomszédai*, így a Román Népköztársaság ellen is, hogy megpróbálják megsemmisíteni a szocialista vívmányokat..."

Az egymást követő beszédekben nem győzték hangoztatni a testvéri és elvtársi hálát, amiért a RKP támogatja a forradalom leverését. Kádár János nem mulasztotta el megmagyarázni a tömegeknek a forradalom leverésének indítékait.

"Nekünk most választanunk kell, hogy Magyarországon ötvenezer ember ne vessen-e vagy tízmillió sirjon, vagy pedig tízmillió táncoljon és ötvenezer sirjon. Ha választanunk kell, akkor azt választjuk, hogy a milliók vigadjanak." – mondta Iasiban.

Még szívesebben hallhatták a román vezetők Kállai Gyula február 25-i beszédét a marosvásárhelyi Simó Géza bútorgyárban. ..."Ha a magyarországi ellenforradalom győz – tett vallomást Kállai –, úgy a magyar népre a Horthy-féle elnyomásnál is súlyosabb fasiszta iga nehezedik. Ez súlyos következményekkel járt volna a Román Népköztársaság dolgozói, így a romániai magyarok számára is. A magyarországi ellenforradalom nyíltan

területi követelésekkel lépett fel a szomszédos népi demokráciák irányába: nemcsak Magyarországon, hanem a szomszédos Romániában is vissza akarták állítani a földesúri és tőkés kizsákmányolást. Az ellenforradalmárok ezért elevenítették fel az u.n. határkérdést. Világos tehát, amennyiben az ellenforradalom győz Magyarországon, az éppen a Duna-medencében jelentette volna az imperialista rablőháborúk kezdetét, éppen a magyar és a román nép lett volna az áldozata. Ezért mi szembeszállunk azokkal, akik a régi horthysta irredenta területi követeléseket felelevenítik...

...*Megmondjuk világosan: nekünk semmiféle területi igényünk nincs. Azt tartjuk, hogy Magyarországnak van éppen elég földje és népe, hogy azon – testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel – felépítse a maga szocialista hazáját...* Kállai ezután hosszasan és a tőle megszokott módon elvtelenül – dicsőítette a román nemzetiségi politikát. Az előbb elmondottakat Kádár János a marosvásárhelyi díszbeszédén mondott pohárköszöntőjében kiegészítette azzal a pár mondattal, amely hű tükre volt a korabeli magyar párt és államvezetés gondolkodásmódjának:

"Itt /mármint Marosvásárhelyen – N.M./ laknak magyar származásúak is. /!/?/ A nacionalizmus mélyen él az emberek gondolkodásában... Mi természetesen elsősorban forradalmárok vagyunk. A batárok problémája csak alárendelt kérdés... Ha Magyarországon 1956-ban felülkerekedik az ellenforradalom a magyar emberek rabokká válnak és a Román Népköz-

társaságban a magyar emberek továbbra is szabadok maradtak volna..."

Ezt a gondolatsort a bukaresti nagygyűlésen azzal toldotta meg, hogy a Magyar Népköztársaságnak nincs egy országgal szemben sem területi igénye.

A magyar küldöttség tagjai a határok sérthetlenségének kinyilatkoztatásával egyidőben nyakló nélkül dicsérték Románia "példás" nemzetiségi politikáját. A román vezetés – a látogatás után – okkal vélhette úgy, hogy a magyar kormány megtagadta az erdélyi magyarokat; csak ezzel magyarázható, hogy a küldöttség távozása után Bukarest hozzálátott az asszimilációs politika fölgyorsításához.

A román vezetés úgy vélte, hogy a kádári értékelés birtokában és a szovjet csapatok kivonásával /1958-ban/ már semmi és senki nem akadályozhatja őket nacionalista terveik megvalósításában. Gyorsan hozzá láttak a magyar nyelvű oktatás fölszámolásához. Azokat pedig, akik ragaszkodtak az anyanyelvi oktatáshoz, nacionalistának, irredentáknak bélyegezték. Ráadásul rájuk sütötték a bélyeget, hogy híjjával vannak az állampolgári lojalitásnak.

A Bólyai Tudományegyetem 1959-es megszüntetésével gyógyíthatatlan érvágás érte az anyanyelvi képzést. A Bólyai után bezárták vagy átszervezték a magyar főiskolákat, tanítóképzőket s egymásután számolták föl a magyar intézményeket. Amikor pedig – főleg a társadalmi nyomás következtében – a magyar kormány mégis fölvetette a pártközi tárgyalásokon az erdélyi

magyarság siralmas helyzetét, a románok Dej alatt éppúgy, mint Ceausescu országglásának két és fél évtizede alatt ugyanazt a választ kapták: Románia belügye, hogy mit tesz a nemzetiségeivel. Ingerülten visszautasítottak minden tiltakozást, de még észrevételt is.

Az erdélyi magyarság sorsának *átmeneti enyhülését* végülis nem a magyar kormány "tiltakozása", hanem a csehszlovákiai események biztosították. Miután ugyanis 68-ban a Szovjetunió és szövetségesei Csehszlovákiát lerohanták, Románia teljesen magára maradt s nem vállalhatta a külpolitikai nyomás mellett egy belső feszültség kezeletlenségét is. Emiatt kényszerült rá, hogy engedékeny legyen a nemzetiségekkel, közöttük a magyarokkal is.

Ceausescu már '68 augusztus 27-én Székelyföldi körútra indult. Felszólalt többek között Székelyudvarhelyen, Csikszeredán, Sepsi-szentgyörgyön. Mindenütt hangsúlyozta, hogy a nemzetiségi jogokat ki fogják terjeszteni az élet minden területére. És ami példátlan volt korábban és soha többé nem ismétlődött meg, beszédét magyarul fejezte be. Ez a gesztus is jelezte, hogy a román vezetést akkoriban még képes volt a nemzetközi helyzet rákényszeríteni saját gyakorlatának felfüggesztésére: nemzeti célkitűzéseinek elodázására. Akkoriban 1968-at írtunk. S ma, több mint húsz év múltán – úgy tűnik – egyelőre a nemzetközi nyomás és a teljesen megváltozott világpolitikai helyzet sem képes rá...

NAGY MIKLÓS

Csak még egyszer...

A második világháború, melyet a német fasizmus robbantott ki, előidézője legyőzetésével véget ért. Nem volt még háború, mely ennyire egyértelműen tisztázta volna a felelősség és bűnösség kérdését, mint Hitlernek ez az ördögi precizitással megszervezett vandál rohama, a nemzetiszocializmusnak e legsajátosabb megnyilatkozása. A háború erkölcsi posztulátuma ülte itt diadalát: a háborús lelkeség, a hatalmi totalitás, a faji kizárólagosság a barbár kíméletlenség. Amikor Hitler száguldó, pusztító rohama megtorpant és elfűlt, egy lidércnyomás alól felszabadult világ ujjongott a győztesek felé: a bellicizmus halálos dőfést kapott, a tömeggyilkosság kultúrája likvidálódott, a hatalmi totalitás, a faji kizárólagosság a múlté, a barbarizmus hétéves uralma véget ért, az ember újra felemelt fejjel járhat a világban.

Felemelt fejjel... Emlékszel-e a lehetetlenre, a reményre, a kívánságra, mit titkos éji órán négy fal között, magányban, börtönben, táborban fojtott torokkal magad elé mormoltál: csak még egyszer! Csak még egyszer felemelt fejjel járnál! Próbáld visszaidézni magadnak a földhöz sújtottság és keserű megaláztatás óráit, ismeretlen kortársam Norvégiában és Dániában, Belgiumban és Hollandiában, Franciaországban és Lengyelországban és ti, dunatáji sorstársak: osztrákok, csehek, szlovákok, magyarok, szerbek, románok és bolgárok: csak még egyszer felemelt fejjel járnál és nem földre süttött szemmel, félelemben és szégyenben! A nap másoknak süttött. Mi csak a börtönőröket láttuk, és fogolytársunk sem emelhetette fel veszély nélkül a fejét, hogy egymás arcába nézhessünk. Ránk a táborok monotoníája vetett árnyékot, és ha szabadok voltunk, a falhoz lapultunk: világunk nevetve hangoskodó sírásói jöttek velünk szembe, egyenruhák csillogtak, funkcionáriusok gőgösködtek, és mi nyeltük keserűségünket, és átcaptunk az utca másik oldalára, hogy ne találkozhassunk a hatalom kiszámíthatatlan szeszélyeivel. Lekonyult fejjel futottál haza, hogy magad légy: ember önmagadban és önmagadnak. És ezekben a szégyenpercekben tört ki belőled a kreaturális kín legegységibb vágyaszava: csak még egyszer felemelt fejjel járnál és félelem nélkül tekinteni az emberi szemekbe.

Jártok-e már felemelt fejjel? Élitek-e már a félelem és

I. KÖTET
NAGYVARADTOL
A HARGITAIG

ERDÉLYI UTAKON

SZACSVAY IMRE FOTÓIHOZ A SZÖVEGET DR. KICSI SANDOR IRTA

hatalmi elnyomatás alól felszabadult, emberhez méltó életet? Ha igen, úgy én fáradt nosztalgiával intek búcsút nagyon messziről és nagyon mélyről. Én még mindig a földet nézem: a port, a sarat, és még mindig megváltatlanul mormolom a vágy immár nyolcéves szavát: csak még egyszer felemelt fejjel járnál és nem szégyenben és félelemben... Életemet tiltó rendeletek keretezik. Az egyik megtiltja, hogy este nyolc órán túl az utcán tartózkodjam, a második provokációnak veszi, ha ismerősömet anyanyelvemen üdvözlöm, vagy annak köszönését úgy fogadom, és táborral fenyeget. A városban inspekciózó diákpátrulok pofonokat osztogatnak, és rendőrségre cipelik a magukról megfélemedezett embereket. Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodásabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelven nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok, és némán, és ha lehet, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szégyen- és félelemterhes élete.

És az ok? Egyetlenegy tény, vádak vádjá: magyarságom. Magyar vagyok, tehát bűnös vagyok.

FÁBRY ZOLTÁN

(Részlet a Vádlott megszólal c. nyílt levélből. 1946.)

Remények és csalódások

1946 a sokszínűség és népfront-politika jegyében telt el Erdélyben. Biztató ígéretek a hatalom részéről, barátkozási gesztusok a magukat demokratáknak valló románok és magyarok táborában. Október 5.-én és 6.-án Bukarestben megtartották a román írók, művészek, újságírók kongresszusát, amelyre meghívták a Romániai Magyar Írószövetség küldötteit is. A magyar írók képviselőjében Nagy István és Méliusz József jelent meg. Az eseményre könyvkiállítás is készült, s ott Bukarestben, Ady Endre halotti maszkja alatt mintegy száz új erdélyi magyar könyvet tekinthetett meg a néző. Sok szó esett a román-magyar megbékélésről is. Méliusz kifejezte reményét, hogy a magyar és a román írók együttesen viszik majd előbbre a két nép végső demokrata találkozásának ügyét is.

Dr. Petru Groza jelenlétében a tájékoztatói miniszter bejelentette, hogy a szervezés alatt álló állami kiadó és a művészetügyi minisztérium kiadója teljes erejével támogatni fogja a magyar irodalmat.

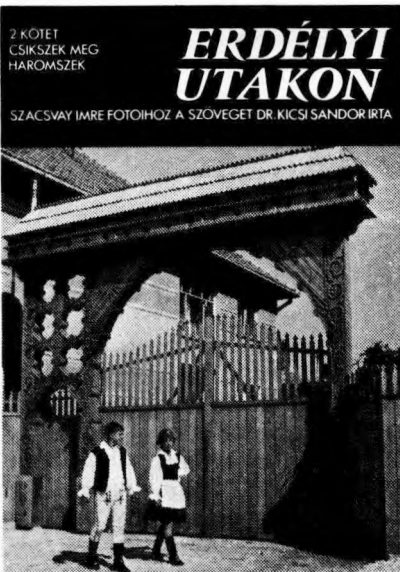
A Romániai Magyar Írószövetség küldöttei – kiegészülve Szemlér Ferencsel – biztató megbeszéléseket folytattak Bukarestben, serkentették az állami könyvkiadót magyar művek megjelentetésére és megállapodás született a kiadóval az igazgatójával egy magyar könyvsorozat elindítására. 1947. áprilisában ismét magyar írók tárgyalnak Bukarestben. S ami a két látogatás közé esik – a párizsi békeszerződések aláírása 1947 februárjában – olyan cezúra, amely döntő módon változtatja meg a fej-

leményeket. *"A bukaresti írói tárgyalások eredményei: egységes román-magyar írószövetség és nagy-szabású könyvkiadói tervezet"* – címmel tudósít az újság a bukaresti tárgyalásokról. Méliusz József, a Romániai Magyar Írószövetség főtitkára nyilatkozott: *"... a két Írószövetség képviselői együttes tanácskozásaiakon időszerűnek találták annak a régebben felmerült óhajnak a megvalósítását, hogy a romániai írószövetségek egy nagyobb síkon, nemzetiségi önállóságukat megőrizve, közös szervezetbe tömörüljenek. /.../ a Romániai Írók Szövetségében egyforma joggal működnek majd együtt a román, a magyar és a többi nemzetiség írói. Ennek a tervnek a megvalósítása mind szellemi, mind általános politikai szempontból a demokrácia fontos lépését jelenti a haladás útján."*

Mindez aligha nyugtatta meg azokat, akik az erdélyi magyarság autonóm kulturális szerveződését szerették volna megőrizni. A nyilatkozó így toldotta meg beszámolóját: *"Konkrét eredményt értek el az erdélyi magyar írók a könyvkiadás terén is. A demokratikus szellemi célokat szolgáló állami könyvkiadó kiszélesítette magyar vonatkozású munkatervét és a lehetőségek keretein belül mindent elkövet, hogy a magyar, közelebbről az erdélyi irodalomnak a kiadói munkatervbe való beiktatásával elősegítse a magyar nép és szellem megismertetését az ország népe előtt..."* És vajon kik a kedvezményezett írók? Nagy István /Oltányok unokáival/, Szemlér Ferenc /egy új regényével/, Balogh Edgár /publicisztikai gyűjteményével/, Asztalos István és természetesen a nyilatkozó Méliusz József /"Ének 1437-ről" c. verses krónikájával/. Ezek természetesen román nyelvű kiadások lennének. Az Állami Könyvkiadó magyar nyelvű kiadványai között Szemlér Ferenc, Gaál Gábor szerepel és Méliusz egy fordításgyűjteménye. Méliusz József külön is megmagyarázza a várható

esemény jelentőségét: *"Írók az élen"* című cikkében írta: *"Az országos írói szervezeti egység tervét az együttélő népek demokrata írói meg fogják valósítani. Hasonló szellemű demokratikus egységük pedig példaadó tette kell váljék az ország életének minden területén, ahol a nemzetiségek jogegyenlőségének megvalósítása a feladat."* Kicsit könnyedén siklik át az esetleges jogos kételyek felett, amikor így zárja eszmefuttatását: *"... magyarok vagyunk és románitakarok, demokrata író voltunkban a két nép, a két ország jó viszonyát, a békét szolgáljuk."*

Az események ellentmondások. Évente országos Petőfi megemlékezéseket tartanak; 1848. március 15.-ét rendszeresen megünneplik. Románia és Magyarország látszólagos közeledése is pozitív fejleménynek tűnik. Csakhogy Vasile Luca 1947 májusában dörgedelmes cikket írt az "elvtelen magyar egység" ellen. Nyomában kampány bontakozik ki eléggé félre nem érthető tanulságokkal. Ennek ellenére a kolozsvári magyar író-társadalom a nyár folyamán személyesen is kezdet foghatott a magyarországi íródelegáció két tagjával, Bölöni Györggyel és Gergely Sándorral. Ez utóbbi így továbbította az erdélyi magyar íróknak romániai tapasztalatait: *"Mi a magyar írók nevében megfogadjuk, hogy amit itt láttunk, azt otthon nem hallgatjuk el. Elmondjuk, hogy itt egy új-típusú kultúra van kialakulóban. A demokratikus Romániában új élet kezdődött és mi boldogan valljuk, hogy az itteni kultúrtö-*

rekvéseinkkel versenyre kelünk, annál is inkább, mert nálunk a kultúra helyzete még nehezebb, mint itt."

A Magyar Népi Szövetség 1947-es novemberi temesvári kongresszusa már valóban jelzi – *Balogh Edgár* szavával élve –, hogy "meglendült az idő": szinte őrsváltást hajtanak végre az MNSZ felső vezetésében: háttérbe kerülnek mindazok – köztük *Kurkó*, a korábbi elnök is –, akik ragaszkodnak a szervezet eredeti célkitűzéséhez. Megkezdődik az MNSZ jellegének csak a román igényekhez alkalmazkodó megváltoztatása, s mindez folytatódik azokban az intézményekben, szervezetekben is, amelyeket addig az MNSZ felügyelt vagy irányított.

1948. januárjában létrejön az *egyeséges Írószövetség*, amelynek vezetőségébe ugyan bekerül négy magyar író, Gaál Gábor alelnök lesz, de mindez átmenet csupán. Az MNSZ mellett működő Magyar Művészeti Felügyelőség útban a felszámolás felé – elveszti nemzetiségi jellegét. 1948. március 11.-én a pillanatnyilag még szalonképes írók így írják alá a rendszer melletti szolidaritást kifejező kiáltványukat: "A Romániai Írók Szövetségének magyar csoportja".

Az osztályharc jegyében dülő tisztogatás kapcsán sorra távolítják el a magyar művelődési intézményekből azokat, akik nem hajlandók haladni a "meglendült idővel", akik tiszteletben tartják a több évtizedes intézmények kialakult hagyományait. Maguk az intézmények egy része is áldozatul esik a nagy horderejű átala-

ításoknak. "*Pezsgés, erjedés mindenütt*" – írja ennek ellenére *Balogh Edgár Ide kell most a magyar író és művész* című vezércikkében /*Világosság*, 1938. május 30/. S hogy témánknál, az irodalomnál és a könyvkiadásnál maradjunk, így tervezi a jövőt: "*...eddig Erdélyben soha nem volt szellemi termelésre rendezkedik be az íróink és művészeink legjavát rövidesen megszólaltató Állami Könyvkiadó is, mint a Józsa Béla Athenaeum és több más alkalmi könyvkiadó egységsített, nagyalakzatú folytatása...*"

Az év elején az önálló Romániai Magyar Írók Szövetségét bekebelezték, 1948. nyarán bekövetkezik a könyvkiadók és könyvnyomdák államosítása. A vidéki városok elvesztik könyvkiadási jogukat. A könyvtermelés kizárólagos műhelyei az állami kiadók, valamint a pártszervezetek és állami közintézmények lesznek.

A személyi tisztogatások elérik a legjobb kiadói és nyomdai szakembereket is. A Szociáldemokrata Párt felszippantásával Kolozsváron eltűnik országos magyar nyelvű napilapjuk, az *Erdély*. A Luca-féle programcikk nyomában megjelenő *Bányai László, Csákány Béla, Kovács György, Szabédi László, Balogh Edgár* írások akarva-akaratlanul készítik a terepet a népfrontos korszak felszámolásához. *Kacsó Sándor* a formálissá váló Magyar Népi Szövetség élén igazodik a mozgalmon kívül érkező követelményekhez.

1948 végén Kolozsvárott összeül az MNSZ negyedik és immár az

utolsó kongresszusa. A fél év óta működő Állami Könyvkiadó magyar osztálya pedig mindössze 8 kötettel igazolja létezését.

A termés az előzményekhez képest meglehetősen szerény. Talán ez is indokolja, hogy 1949 nyarán az Írószövetség napirendjére tűzi az írói munka megszervezésének szükségességét. Itt figyelmeztet megfellebbezhetetlenül Nagy István a szovjet írók példájára, akik ragyogó eredményekkel igazolták az írói munka megszervezésének sikerét.

Az átmeneti korszak kegyvesztett kultúrpolitikusai, Méliusz József, *Jordáky Lajos* és *Balogh Edgár* ekkorra már letartóztatásukban töprenghetnek a megtett út tanulságain. Talán *Balogh Edgár*nak még visszacsenghetnek saját szavai: "*De láthat-e valaki tisztán az emberek és az események mozgalmasságában, ha a tudatos irányítást és a kitűzött célokat észre nem veszi?*"

A kérdés ekkorra már közel sem költői vagy retorikai. Néhány név végképpen eltűnik az erdélyi irodalomból, *Bányai László*, *Kovács György* nem tagadja meg rosszabbik önmagát, *Nagy István*, *Kacsó Sándor*, *Takáts Lajos* hangos zajongással, szüntelen jelenléttel leplezik félelmüket.

És ekkorra már leiratott a magvas publicisztikában: "*Új embertípus alakult ki: a szocializmust gyárakban, falvakon, tudományos intézetekben építő új ember típusa.*"

ENYEDI SÁNDOR

A román nacionalizmus gyökerei

Több mint fél éve rágódom a Magyar Demokrata Fórum tíz jeles tagjának és az emigrációban élő hat román értelmiséginek Közös Nyilatkozatán. Az aláírók szó szerint ezt írták: "A kommunista rendszerek és mindenek előtt a Ceausescu diktatúra politikája akut válsághelyzetet teremtett, amely megakadályozza a magyarok és románok között a kommunikációt."

Csakugyan mindenben a Ceausescu rezsím okolható? Csak a kommunista rendszerek lennének a magyar-román közeledés kerékkötői? Alig hihetem! Hiszen a románok magyarelles magatartásának évszázados gyökerei vannak. Tegyük hozzá, ezt a gyűlöletet mesterségesen szították a román politikusok és értelmiségiek már a XVIII. század óta, rezsímre és pártállásra való tekintet nélkül.

A román nacionalizmus különösen a diplomáciai úton végrehajtott két dunai állam egyesülése után kapott új erőre. Legfőképpen a *Liga Culturala* elnevezésű magyarelles irredenta szervezet kezdett hatékony propagandába, hogy megvalósulhasson a nagy álom: Erdély elszakítása Magyarországtól s bekebelezése a román államba.

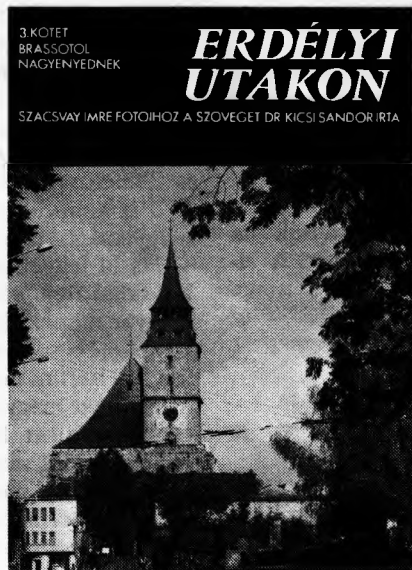
A Ligát 1891. január 24-én hozták létre, s igen rövid idő alatt behálózta majd egész Európát. Az első fiókja Párizsban alakult. Tagjai elsősorban ott tanuló román egyetemi hallgatók közül verbuválódtak. Előretolt állásaik hamar felszaporodnak, Anvers-ben, Berlinben, Rómában, Londonban és Bécsben is fiókok alakultak.

A Liga culturala megszállott harcosai teleharsogták Európát az erdélyi románok "szenvédéseiről". *Nicolae Iorga*, a Liga főtitkára azt hirdette, hogy az erdélyi román iskolákban kötelező jelleggel magyar nyelven tanítanak. Holott az 1879: XVIII. tc. csupán arról rendelkezett, hogy a román iskolákban – ahogy ma mondanák – idegen nyelvként kellett oktatni a magyart. Hogy milyen eredménnyel, arról

meggyőzően tanúskodik, hogy több száz erdélyi iskola tanítói nem is tudtak magyarul beszélni. Egy 1890-ből származó felmérés szerint az erdélyi románoknak mindössze 6,95 százaléka beszélt magyarul.

A Liga azonban mit sem törődött a tényleges erdélyi viszonyokkal. A cél érdekében mind hangosabb és eredményesebb propagandát folytattak.

A századfordulón már 21-re emelkedett a Liga fiókjainak száma, amelyekben szünet nélkül propagálták az erdélyi "románság jogfosztottságát", és a román őshaza bitortását a "gyűlölt, betolakodó barbár" magyarok által. A londoni *The Times* című lapban is mindent elkövettek Magyarország lejáratásáért. Olyan neves publicistákat nyertek meg ügyüknek, mint *R. Seaton-Watson* és *W.R. Morphy* történész. Németországban és Bécsben a magyarok németellenességére hivatkozva kerestek híveket – tegyük hozzá: sikerrel. Hasonló eredményeket értek el *R. Imbriani* és *R. Fava* olasz újságíróknál és *Watterbach* történésznél, hogy csak a nevesebbeket említsem. Kitartó propaganda-munkájuk eredményeként megnyerték *W. E. Gladstone* volt angol miniszterelnököt és *Clemencaut* is.

A Liga culturala propagandájának tulajdonítható, hogy egyre határozottabban kezdett körvonalázódni a román politikusok előtt a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő "ősi dák birodalom" víziója.

A tévedés kockázata nélkül elmondható tehát, hogy a Tiranont megelőző fél évszázad alatt a román társadalmi és állami célkitűzések legfőbbike Erdély megszerzése volt. Ugyanakkor meg kell állapítani azt is, hogy a román nemzeti törekvésekbe szervesen illeszkedik az egynyelvű ország megteremtése, az idegenek – mindenekelőtt a magyarok – asszimilálása, vagy elűzése. Ezt az általános törekvést egyetlen *taktikai* kitérő enyhíti, a Groza-korszak, amely átmenetileg az egyenjogúság látszatát biztosította az erdélyi magyarságnak.

A magyarok és románok közötti kommunikációt tehát nem egy rezsím akadályozza, hanem a román nemzeti törekvések, amelyek az egynyelvű ország megteremtését tűzték ki célul.

Ami ma Romániában észlelhető, az már nacionalista ideológiává mélyült, amit igen sok román magának vall, politikai pártállásra való tekintet nélkül. Amint annak idején nem volt társadalmi programja a Liga culturalának, úgy nincsenek ma sem ésszerű szempontjai az expansionzív román nacionalizmusnak. Csak folyamatossága van: politikai törekvések és pártok fölött.

És úgy tűnik, folyamatos is marad, amíg csak szerte nem foszlik a nagy álom: a Dnyesztertől a Tiszáig terjedő román állam víziója.

SZANISZLÓ JÓZSEF

Menni vagy meghalni?

Menni vagy meghalni? Ez ma az erdélyi kérdés, amelyet Biharkeresztéstől nyugatra ugyan túlzottnak vélhetünk, ám attól keletre húsbavágó és lelket gyötrő. A trianoni kálvária újabb stációja az etnikai katasztrófával fenyegető tömeges exodus, hiszen az erdélyi magyarságot leginkább értelmiségétől és ifjúságától fosztja meg; magyarán a jövőjétől.

Az erdélyi magyarság legjelesebbjei kétségbeesett erőfeszítéssel próbálják megfékezni a nekilódult tömeget. Dörgedelmes átkok hullanak az "árulók" fejére. *Erkölcsei intelmek igyekeznek megzabolázni a menekülő indulatokat*, ám az erkölcsi érvek mindinkább súlyukat veszítik a valósággal szembeni vitában. Éppen az az erkölcsi értékrend rendül így meg, amely mindmáig a nemzeti öntudat "gyémánttengelye" volt.

Mindenkinek rossz a lelkiismerete.

A maradéké éhező gyermekeik miatt, akiket mégsem táplálhatnak csupán az egyre romló hitelű erkölcsi elégtétellel. A távozóké, akik nemcsak addigi közösségüket tagadják meg, hanem korábbi meggyőződésüket is.

Elkeseredett és értelmetlen viták folynak arról, kinek van igaza, ki szenved jobban, ki vállal többet, kié a nagyobb erkölcsi felelősség. A demográfia náluk hovatovább súlyosabb lesz a lelkiismereti, az erkölcsi válság. Belerokkanunk a moralizálásba, míg mások politizálnak. Éppen a moralizálók kárára.

Ebben az igazán tragikus helyzetben mindkét félnek igaza van. Akárhogy is nézzük azonban, igazságuk fél-igazság. A súlyosbodó lelkiismereti, erkölcsi válságból csak úgy lábálhatunk ki, csak úgy nyerhetjük vissza cselekvőképességünket, ha nem morálishan, hanem politikusan kezeljük a menekültkérdést.

Trianon óta Erdélyben érthető módon az egyéni és így a közösségi nemzeti identitás megőrzése vált legfőbb értéké. Az összefogás a legfőbb erkölcsi parancsá. A súlyosbodó nyomás mindezeket az értékeket hitelesítette és szentesítette, így azok lassan mitizálódtak. Megszülettek a kisebbségi sors kompenzáló metaforái: a gyöngyét szenvedéssel kiizzadó kagylóé, a teher alatt gyorsabban növekvő pálmáé.

Jaj annak a népnek, amelynek nincsenek mítoszai!

De jaj annak a népnek is persze, amelynek mítoszokra van szüksége! Mítoszaink szentesítették az adottságokat, a hátrányos kisebbségi helyzetet. A ki-

sebbségi létstratégia a pusztá taktikára, a nemzeti identitás konzerválásának erkölcsi parancsára szűkült le. Miért vajon, hogy oly sokáig a körülmények között "ahogy lehet", és nem azok ellenében éltünk? A politikai cselekvésképtelenséget kompenzáló mítoszok megbénították a tenni akaró szándékot. Ezekben a mítoszokban egy erkölcsi értékrendet szembeesítettünk a valósággal. Azt hiszem, örökös nemzeti letargiánk egyik fő oka éppen az, hogy *mi állandóan az erkölcsből próbáljuk igazítani a világot. S mivel legtöbbször sikertelenül tesszük, elveszítjük reményünket.*

Az utóbbi néhány esztendő 25-30 ezer menekültje az erdélyi magyarságnak alig egy százalékát teszi ki. Erkölcsileg nézve az exodus igen tragikus, politikusk szemmel az egy százalék nem jelentheti a remények föladását.

Politikailag nézve a menekülés mint alternatív taktikai megoldás közvetve ugyan és akaratlanul, de mégis hatékonyan szolgálja a magyar nemzeti létstratégiát.

A tömeges exodus nélkül talán nem, vagy lassabban következett volna be a radikális szemléletváltozás a magyar közgondolkodásban és politikában. A negyven esztendő s internacionalista retorika ugyanis kilúgozta a köztudatból a nemzeti felelősségtudatot, így a határon túli magyarságért érzett felelősséget is. Aligha véletlen, hogy a magyar közvélemény máig sem igen tudatosította, hogy a sokat szidott *bős-nagymarosi vállalkozás az ökológiai kockázatokon kívül mekkora etnikai veszedelmet jelent a be- és kitelepítések elé néző csallóközi és az egész felvidéki magyarság számára*. Azt is nehezen értette meg a magyar közvélemény, hogy a romániai falurombolás legnagyobb, etnikai veszélye az erdélyi magyarságot fenyegeti, hiszen elvesztheti azokat a falusi kisközösségeit, amelyek mindmáig leginkább őrizték a magyar nyelvet és identitástudatot.

A tömeges menekülés egészen új helyzettel szembeállította a magyar közgondolkodást és politikát. A kezdeti értetlenség és némi ellenszenv ellenére a mind szélesebb magyar tömegekben lassan fölparázlott a nemzeti felelősségérzet; előbb a menekültek, majd otthonmaradt hozzátartozóik és végeredményben az egész erdélyi magyarság iránt. Az, hogy a sajtó annyit ír ma Erdélyről, nem utolsósorban a menekülteknek köszönhető. Az egyre szaporodó erdélyi tárgyú lapok és folyóiratok úgyszintén. A menekült erdélyiek, esztergályosok és írók, diákok és képzőművészek pusztá létükkel és gondolkodásukkal is hatékonyabban segítik az erdélyi magyarság ügyét, mint megannyi sirám. Morális vívódásaik, küzdelmeik mind nyitottabbá és fogékonyabbá tehetik az értékeit veszített magyar közgondolkodást az Erdélyben megőrzött, átmenekített közös nemzeti értékek iránt. Az így megerősödő nemzeti felelősségtudat nemcsak az anyaországiakat mentheti ki a morális válságból, hanem közvetve az erdélyi magyarságot is megóvhatja.

Hadd legyen kicsit elfogult! Az erdélyi exodus nélkül talán nem változott volna meg olyan radikálisan a magyar menekültpolitika; talán nem engedték volna ki a németeket; talán később került volna sor a drezdai, lipcsei, berlini majd a prágai és pozsonyi változásokra. A felvidéki magyarság ezek folytán máris levegőhöz és esélyhez jutott. Persze, hiú ábránd Európától bármiféle köszönetet várni. S habár senki sem hitte – talán kicsit az erdélyi menekülteknek is köszönhetően – megtörtént a berlini csoda: leomlott a Fal.

Lehet, hogy most már az erdélyi csodán a sor?!
B. M. A.

Nyílt levél a SZER román szerkesztőjének

Kedves Emil Hurezeanu!

Nestor Rates kollégáddal beszélgetve, az elmúlt év őszén erősen kifogásoltad, hogy Szűrös Mátyás, "a budapesti kommunista parlament elnöke" nyilatkozott Erdély sorsa ügyében (pedig hát éppen ti kérdeztétek), holott ebben – mint mondtad – egyedül Erdély népe illetékes. Mivel föltételezem, hogy nem csupán a románok lakosságára gondoltál, azt hiszem, bukaresti születésem és kolozsvári nevelésem okán lehajolhatok ezért a kesztyűért.

Azért fordulok éppen Hozzád és tegeződve, mivel nem is olyan régen, a nyolcvanas évek elején Kolozsvárt, a legendás háromnyelvű diáklap, az *Echinox* szerkesztőségében együtt próbáltuk megváltani a világot.

Te azóta a legnagyobb hatású román nyelvű tömegkommunikációs intézmény, a SZER legnépszerűbb műsorának (*Actualitatea romaneasca*) vezetője lettél, és mint mesélték, sokak szemében "magyarbérenc". Azért írom éppen most ezt a levelet, mert az események egyre sürgetőbbé teszik Erdélyben is a nemzetiségek párbeszédét.

Gondolom, egyetértünk abban, hogy egyre égetőbb a magyar-román megbékélés, együttműködés.

A szolidaritás valódi fontosságát azonban nem csak nekünk, magyaroknak kellene tudatosítanunk magunkban. Miképpen azt sem, hogy Erdélyben a románok, magyarok és a németek évszázadok óta együtt élnek, és a jövőben is együtt kell élniük egymással. Tudjuk, nem lehet szabad az a nép, amely más népet elnyom. Nem lehet önmaga az a nemzet, amely más nemzetek ellen él. Tudom, a győztes helyzetében nagy áldozatot kíván ez a beismerés, ám nem nagyobbat, mint amekkorát a beismerés hiánya az erdélyi magyarságtól ma követel. Amikor adásaitokban a mai romániai gazdasági nyomort panaszzoljátok, ne

feledjétek, hogy az nem utolsó sorban annak köszönhető, hogy a nacionalista célzatú hatalmas román betelepítések végett eleve igen veszteséges, fölösleges gyárakat építettek Erdély-szerte. Azt se, hogy a vállalatok, intézmények vezetőinek kiválasztásában nemcsak a kommunista, hanem a nacionalista kontraszelekció is érvényesült. Ne feledjétek, hogy éppen Trianonnak köszönhetően a román vezetés túl sokáig hihetett az önálló ország megteremthetőségének illúziójában, messzre elmaradvá így a világ-gazdaságtól. És amikor a román városok, városrészek lebontását panaszzoljátok, ne feledjétek, hogy a hatalom a rombolás főpróbáját a magyar településeken végezte el – cinkos csendben. *Hát lehet-e szabad az a nemzet, amely másokat elnyom?*

Ismerem az örökös replikát: nem a román nép, hanem csupán mai vezetői vétkesek a nacionalizmus bűnében. Nem kedvelem a kollektív minősítéseket, el is fogadhatnám ezt az érveléseket, ha egyben nem riogatnátok a román közvéleményt a növekvő magyar sovizmussal. Ám ha csupán arra gondolok, hogy az erdélyi magyar iskolákat hetven esztendeje folyamatosan csak bezárják, akkor nemigen látok törést a hetven éves román nacionalista politika folytonosságában. És ha valóban csak a mai politikai vezetők nacionalisták, akkor a határőrkatona, a villamos-kalauzok, a körzeti orvosok, az elárusítónők mind politikai vezetők lennének? Politikai vezető lenne az az

orvos, aki rárivall a szülő magyar nőre, hogy románul jajgasson? Tudom, a népet, minden népet végzetesen meg lehet téveszteni. De azt is tudom, hogy az értelmiség hivatása szembesülni népe tévelygésével.

Hol ez a román értelmiség?

Talán az a Danea Cornea tartozna a demokrata román értelmiséghez, aki nektek írt levelében nemzetiségi numerus clausust helyezett kilátásba a leendő demokráciában és aki *az erdélyi magyarokat vádolja a negyven esztendei kommunizmusért?*

Azt hiszem, minden látványos szolidaritási gesztusnál és retorikánál sokkal többet érne a romániai "uralkodó eszmék" kritikája. Egy Mocsáry-gesztust várok. Eddig hiába!

Ennek hiányában mi mást gondolhatnék, mint hogy a román emigráció pusztán taktikai megfontolásból keres most magának bennünk ideiglenes és számára kényeszerű szövetségest. Hogy a látszat-szolidaritással a magyar-román kérdésben a maga álláspontját tegye elfogadhatóvá. Hogy időt és főként hitelt nyerjen a nemzetiségi kérdés majdani "megoldásához", a megoldás monopóliumának megőrzéséhez. Nagyon várom a cáfolatot!

És nem a hamisításokat! A Nestor Rates-készítette interjúban (89. 07. 23) miért kellett meghamisítanotok Szűrös Mátyás szavait? Ő Erdélyt a magyarok "ősi szülőföldjének" nevezte, ti ezt pusztán "szülőföldnek" fordítottátok.

Nem igazán értem, hatalmon be

lül helyzetben mire jó az ősiség és a számbeli fölény végső érvére való állandó hivatkozás. Ha a tömegeket manipuláló politika hagyatkozik ezekre az érvekre, azt értem, de éppen a román demokrata ellenzék?... Hiszen ezek az érvek maguk elzárják a demokráciához vezető utat. Az igazi demokrácia, nem történelmi viták függvénye, és nem mennyiségi, hanem minőségi kérdés. Ha túl is teszem magam azon, hogy az ősiség elvéből következő nemzeti kizárólagosság bennünket, erdélyi magyarokat pusztán megtűrt jövevényeknek minősít, úgy hiszem, a demokrácia esélyét kockáztatjátok, amikor erre a végső érvre hivatkoztok. Hiszen ha majdan igazi demokrácia lesz Romániában, akkor a nemzeti történelemmel is szembe kell majd nézni, őszintén! S ha netán számotokra is bebizonyosodna, hogy a magyarok esetleg mégis előbb érkeztek Erdélybe, akkor az elsők joga alapján netán visszaadnátok nekünk Erdélyt? Ugye, hogy nem? Ezért is kétek, hogy a történelmi mítoszok és a demokrácia megférnének egymással.

Végülis mit várhat az erdélyi magyarság a leendő román demokráciától? Cornea asszonytól kollektív felelősségrevonást az utóbbi negyven esztendő sztalinizmusáért, talán még magáért Ceausescuért is. A Doinea Corneanál "megértőbb" román demokraták közül is igen kevesen hajlandók elismerni a nemzetiségek többlétszámú jelét. Pedig ha jól tudom, éppen *Balcescu* mondotta volt, hogy egy nemzet, ha elveszíti szabadságát, azt még

visszaszerezheti, de ha nemzeti identitását veszti el, az visszaszerzhetetlen. Azért kérdzem, mert ti, az erdélyi magyarság nemzeti öntudatát halálra ítélték. Összémérhető-e a halálos ítélet a börtönbüntetéssel? Azt hangoztatjátok, hogy a demokrácia magától megoldja majd a nemzetiségi kérdést. Ezt már egyszer hallottuk, csak akkor még szocialista demokráciára hivatkoztok. És egyáltalán, hogyan várható el a leendő román demokráciától olyan jogsérelmek orvoslása, amelynek jogosultságát nem hajlandó elismerni? Azt hiszem, rá kellene végre lelnünk a közös nyelvre. De ne kerüljük meg a legkényesebb kérdést: a határokat. Megint nem egészen értem, miért van az, hogy ezt a kérdést még a hatalmon belüli pozícióban is régebbtől, gyakrabban és enerváltabban és éppen ti vetitek föl? Ti már az autonómia, az önrendelkezés igényét is "határsértésnek" tekintitek.

Gyakran hallom azt is, hogy ne beszéljünk a határokról, hiszen amúgyis közös célunk az Európa-ház, a határok nélküli Egyesült Európa. Az ördög ügyvédje incselkedik a kérdéssel: ha úgysem lesznek határok, akkor nem mindegy, hol nem lesznek? Vagy netán az az elképzelés rejlik az érv mögött, hogy az Egyesült Európa fog majd egy olyan Romániához csatlakozni, amelyben addig "megoldják" a nemzetiségi kérdést? Az Európa-ház ajtaján való kopogtatás és az autonómiáktól való irtózás nehezen békíthető össze. Hiszen egyre nyilvánvalóbb, hogy Európa keleti

fele, beleértve a Szovjetuniót, beleértve Besszarábiát is, az autonómia kialakulása felé tart. És az is, hogy az Egyesült Európa szuverén, autonóm nemzeti közösségek szerveződése lesz majd. Miért lenne kizárandó a Házból éppen az erdélyi magyarság? Netán létezne szelektív páneurópai demokratizmus? Vagy talán saját szavaitokban is kételkedtek?

"...Kegyetlenül elnyomták, kiszákmányolták, üldözték őket és deportálták, – mondta *Neculai Constantin Incenteanu* a besszarábiai románokról az augusztus 23-i adásban, elvitték őket otthonaikból, hogy helyükbe másokat hozzanak. Elvettek mindent, amit elvehettek, még az ábécéjüket is. Hogy rákényszerítsék őket arra, hogy elfeledjék származásukat és nyelvüket. De nem sikerült nekik. Mert egy népet mindentől megfoszthatsz, de a lelkén soha nem uralkodhatsz, soha nem tilthatod meg neki, hogy emlékezzen. Nyomorúságuk legkeservezebb pillanataiban is... szembeszegültek annak, hogy elfeledjék, hogy ők kicsodák, honnan származnak. Nem történt meg ez akkor sem, amikor úgy tűnt, hogy minden és mindenki megfélemedezett róluk, mintha még maga az Isten is megfélemedezett volna róluk. Ezt csak úgy hitték. Nem feledték el őket, mert ők szembeszegültek a feledésnek." *Neculai Constantin Munteanu* himnikus sorai az erdélyi magyarságról is elmondhatók.

Őszintén kell akarnunk a megbékélést és a szolidaritást hisz nincs más alternatívánk, sem nekünk, sem nektek. Békénk a demokrácia esélyeit határozza meg. Ti politikai, helyzeti előnyben vagytok! Mi erkölcsiben, hisz már semmi vesztenivalónk nincsen. Mi már megtanultuk, hogy éppen azt veszítjük el, amit leginkább féltünk, hát jobb az alkulhelyzetünk. *Ezt a "csatát" ti már nem nyerhetitek meg, legfeljebb mi veszíthetjük el.* Hiszen szövetségesetek a naivságunk, az álnaivságunk, a gyengeségünk, a széthúzásunk, a személyes vagy politikai önzésünk. Ám végülis igazad van: a végső alkut nem a magyarországi ellenzékkel, mégcsak nem is az erdélyivel, hanem a két és fél milliós erdélyi magyarsággal kell megkötnötök. Velük, akik már nagyon tudják, mit kell kicsikarniok a történelemtől!

Erdély holnapja...

Gyorsan híre ment, hogy megjelenik az Erdélyi Magyarság, az a lap, amelyet kezében tart az olvasó.

A hírt követő érdeklődésnek tulajdonítható a biztatás, hogy legyen igényünk az őszinteség. Olyan szerkesztői elv megvalósítására biztatnak, amely nem a napi taktikának biztosít elsőbbséget, hanem az Erdélyben közösen élő népek együttélésének lehetőségét vizsgálja. Kimondottan vagy kimondatlanul fogalmazódik meg az a kívánság, hogy a közös jövőt teremtő együttműködésnek legyen előfeltétele a múlt pontos ismerete. Mert a történelmi eseményeket nem lehet ugyan meg nem történné tenni, ám az is igaz: az emberiség nagy vígasza, hogy minden kornak nemcsak joga, de kötelessége is a jövőhöz fellebbezni igazságtételért. A tegnaphoz a mához, a mának a holnaphoz. Szerencsére, mert csak így nem válhatnak megmásíthatatlan igazságokká az igazságtalanságok. Ez az örökös fellebbezési folyamat pedig – s ezt világossá kell tenni – soha nem restauráció, nem egy volt állapot pontos visszaállítása, hanem a történelmi szükségszerűség diktálta – jelent tagadó – politikai cselekedet a jövő érdekében. Annak a holnaphoz az érdekében, amely – kontinensünkönél maradván – az európai érdekeket képes egyeztetni a nemzeti célkitűzésekkel, amely egy régió törekvéseit beleegyezésbe. Aki a mai küzdelmekkel, kizárólag a múlt rehabilitációjára törekszik – tegye azt bármilyen szempontból is –, az előbbutóbb eltévelyedik. Célba csak az

érhet, aki a jelennél vigasztalóbb, egyetemesen esélyt kívánó jövő megteremtésén munkálkodik. Erdélyről szólván, olyan politikai viszonyok megteremtése a cél, amely megmásíthatatlanul lehetetlenné teszi, hogy a jövőben ne többségi és kisebbségi viszonyrendszerben éljenek nemzetrészek és etnikumok abban a régióban, amely magyar Erdélyként századokon át tolerancia földje volt.

A demokrácia esélyét csak az növelheti Erdélyben, ha az emberi jogokon túlmutató, ám abba szervesen ágyazódó, a minden népcsoportra egyformán érvényes egyéni és csoportos nemzeti jogok is biztosítottak. Aki e jog elnapolásának lehetőségét mérlegeli – bármilyen tetszetős jelszavakat is hangoztat –, nem a mindenkire egyetemlegesen érvényes demokrácia híve, hanem nacionalista, népjogokat csonkító mesterkedésekkel a diszkriminációt próbálja konzerválni; a nemrománok elnyomását, jogfosztását, beolvasztási gyakorlatát igyekszik a demokrácia jelszavával átmenteni egy átfestett cégtáblájú jövőbe. A demokratikus átalakulás esélyét csak az biztosíthatja, ha haladéktalanul és világosan kimondjuk, hogy a magyaroknak, németeknek, s más nemzetrészeknek nincs módjukban elhalasztani igényeik megfogalmazását, illetve kiküzdését.

A hozzánk érkezett levelek ilyesféle gondolatokat osztanak meg szerkesztőségünkkel. S ami ennél is fontosabb, nem kevesen – közöttük jeles személyiségek is – írást ígértek, hogy kifejtsék véleményüket az erdélyi kérdéssel kapcsolat-

ban. Mert igenis mindaddig lesz Erdély-kérdés, míg két román gyermek számára is szervezhető iskolai osztály, de a más nyelven beszélők közül hús is kevés ennek beindításához. Mindaddig lesz Erdély-kérdés, amíg a bíróságon csak románul tárgyalnak, amíg a kérelmet csak román nyelven fogadják el. Mindaddig, míg a nyelvi közösségek nem vehetnek részt a gazdaság szervezésében is. És előfeltétele a kérdés megszűnésének, hogy az Erdélyben élők korlátozás nélkül ápolhassák kapcsolataikat anyanemzetükkel.

A levelek egy részével egyetértünk, másik részét csodálkozva olvassuk, egy másik kötegről viszont úgy gondoljuk, hogy közzétételüket az udvariasságon túl pusztán a demokrácia játékszabályai indokolják. A tanulmányok, esszék, levelek közzétételével igyekszünk majd hozzájárulni egy sok évtizedes állapot feloldásához. Szerény lehetőségeink szerint mi is keressük azokat az eszközöket, amelyek alkalmasnak bizonyulhatnak a közös jövőteremtéshez.

Szeretnénk remélni, hogy akik igényt tartanak a megszólalásra, európai mérce szerinti vitát vállalnak. Nekünk mindössze arra van igényünk, hogy elvi kérdésekről vitázzanak a szerzők, hogy tartózkodjanak a személyeskedéstől, hogy tegyenek bizonyosságot az egymás iránti toleranciáról.

Ezekkel a gondolatokkal kezdjük közölni a 2-es számtól a véleményeket.

A SZERKESZTŐSÉG

Fogadjunk halott zsokéra?

Bár lennék képes sámáni deliriumra, hogy megjósolhassam a jövőt, hogy ne kelljen szívbéli álmok bizonytalanságaival megelégednem, amikor a holnapra gondolok. Erdély holnapjára.

Szerencsés fajzat – mondhatnák régi barátaim –, legalább szabadon álmodozhatsz, távol vagy, téged nem béklyózt létfelelem. Ha kívülről is, de gágoghatsz kedvedre, miként egykoron a Rómát megmentő libák, hogy "nyakunkon az ellen!". Szólhatsz szíved szerint viszonylagos biztonságodban, és nem kell kapkodd a fejed, hogy vissza ne hulljon rá a költői vád, mely szerint "vétkesek közt cinkos, aki néma!" És nem fenyeget a mártírumság veszélye sem, mint itthoni "szószólóinkat", akiket vagy ünnepi vacsoráikhoz vágott le a zsarnokság, vagy önmaguk adták fel magukat libapecsenyének a hatalom asztalára...

Lám, mi mindennek vagyok birtokában, és mégsem jósolhatom meg a holnapot... Egy dolog azonban immár biztos: aki ma Románia és Erdély holnapját mérlegeli, Hemingway szavaival élve: "halott zsokéra fogad". Legyen bár román emigráns, magyarországi menekült; bátor és vakmerő, otthoni ellenzéki. Ott feszül ez a kívárási remény a buldózerrel féltő falvak csendjében is! A drakulai diktatúra hivatalnokainak tekintetében nemkülönb. Ugyan ez utóbbiakéban félsszel elegy, ám egyértelműen szóló: senki sem él, míg a kövek.

Etikátlan remény ez, de az egyetlen valós... (Igaz, rendíthetetlenül állandóan hittük a minapig a berlini falat is...)

(Ma) Románia sorsa Erdély sorsa is. Szomorú egység ez, nemzetiségre való tekintet nélküli nyomor egysége. S ahol a mindennapi kenyér hiánya homogenizálja a népet, könnyű a holnapnak csapdát állítani.

Emlékezzünk csak. Románia népe, nemzetiségre való tekintet nélkül, már fogadott halott zsokéra a trianoni status quo restaurálásakor, a második világháború után... Fogadott a holnap, a demokrácia reményében, melyben a kisebbségi érdekek is érvényesülnének majd a demokrácia természetrajza szerint... És hol tartunk ma? Mi lett a fizetség, hogy akkor a kisebbségek illedelmes hallgatást fogadtak sajátos helyzetükben, s hogy segítettek behozni a közös, az országos célt, öncsonkítva is érdekeiket; létüket – miként az mára már kiderült... (1989. szeptemberében a konduktőr újra azzal dicsekedett ország-világ előtt, hogy

Romániában nincsen nemzetiségi kérdés, mert nincsenek nemzeti kisebbségek.)

S jut mindez az eszembe, mert mostanában rajtakapom a történelmet, amint ismételni készül magát. Ismét készül a csapda, és ismét a demokrácia nevében. Ismét egy diktatúra utáni összefogást szorgalmaznak akképpen, hogy a nyomor egységét eleve egyéredkű frontnak szeretnék a jövőben, a holnapban.

Többről, másról nem esik szó tudós értekezéseinkben, jövő váró elemzéseinkben, Erdélyt féltő jaidulá-sainkban, a Romániából érkező üzenetekben; sem a nyugati emigráció romániai holnap-képében, sem a magyar-román barátság égjéze alatt! Mintha minden erő azon fáradozna, hogy észrevétlen maradjon, s főleg, hogy megmaradjon az újakezdés majdani pillanatára a romániai nemzeti kisebbségek mai felszámoltsági foka! Igen, ismétlem, csupán kenyérre és az emberjogi demokráciára hagyatkozni a többnemzetiségű Románia holnapjának tervezésében, egyet jelent starthoz állítani egy hosszú-távfutó versenyen a keze-lába fosztott kistestvért a hússzorosa nagyobb, testben ép bátytal...

Talán nem kell ecsetelnem, ki marad le véglegesen ismét.

Hát ebben látom a csapdát: a megfélemlített, megnyomorított kisebbséget, majdan a világnak is tetsző egyenlőségi gesztussal az új kor igájába fogni (belátom, futópróbáról szó sem lehet, ha számításba veszem a mai Románia gazdasági terepét). Vajon nem jelent-e majd ez számonkérhetetlenül a ceausescui nemzetiségi holocaustum "vívmányainak" legalizálását?...

Aki sebként sajtó lélekkel gondol Erdélyre, Romániára – talán összevonja szemöldökét fejtegetéseimre... De emlékezzünk ismét, nem is olyan régen, úgy negyven-néhány éve, jóhiszeműségünk adott fel bennünket, kisebbségieket (Nem, nem a román nép!) a román vezető hatalom asztalára, s mi jó gágogók csupán, kik Rómát talán meg tudtuk volna menteni, önnön sültünkhöz gágogásunkból csak annyira tellett, hogy jó étvágyat kívánjunk magunkhoz...

Összegezve tehát, ha másért nem, a fair play szellemében, ne feledjük: az újabb csapda csak úgy kerülhető el, ha induláskor a kisebbségek nem csupán betűbe szedett jogokat kapnak útravalóul: elengedhetetlen az elorzott szellemi, kulturális és kultúrörökségi vagyonnak olyan mértékű visszaszolgáltatása (legalább!), amilyennel a második világháború után belesétált az igéretetek farkasvermébe.

E nélkül csak egyféle "demokratizálódási" jövő képzelhető el – a már ismert, a golgotáé.

1989. november, Szigliget

MÁTYÁS B. FERENC

Kisebbség és teljesség

Egybegyűjtve hiteles kiegészítésekkel végre megjelent a Nem lehet-vita. Közel hatvan éve, 1937-ben kiáltotta világgá Makkai Sándor, hogy nemzeti kisebbségi sorban teljes emberséggel élni "nem lehet". "Nem azt jelenti ez, hogy a kisebbségi magyarság máról holnapra eltüntethető vagy beolvasztható lenne, hiszen szolgasorsban, lefokozott életformák között hosszú időkig el lehet tengődni, de nem lehet fejlődésképes nemzeti életet élni, ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet embernek lenni. Eltekintve tehát attól, hogy a kisebbségi sors politikai, gazdasági, szociális vagy kulturális szempontból elhordozható-e vagy nem, mindezek mögött, legmélyebb gyökerében ellenkezik az emberi méltósággal, és ez az, amit Európa lelkiismeretének – ha ugyan van lelkiismerete – nem szabadna eltűnnie és nem lehetne elhordoznia."

Élet-balál itt a tét. Okkal szélesedett hát ki a vita időben, térben, elméleti és gyakorlati minősítésben. Be is fejeztetett, de megoldásra nem jutott, nem juthatott. Később aztán nem illetéktelen fél, mint a történelem maga folytatta, folytatja. Ezért kerekedik ez az írás is, régi bajok búcsúztatása helyett új veszélyek számbavételével.

Makkai Sándor keserű igazát bizonyítaná ilyenformán e hat évtized?

Tény, hogy 1920 óta a határmenti magyar kisebbségek ötödnyivel apadtak, ugyanakkor a többségi nemzetek másfélszeresre-kétszeresre növekedtek, továbbá 1945 óta hatszázezren vándoroltak ki más államhoz csatolt szülőföldjükről. Kisebbségi helyzet és emberi teljesség összeférhetetlenségére is vethetünk mindent. Végül is az állapotok ebben egyre romlottak. A nagy protestáló nem tévedett. Sokban még az összefüggéseket is találóan vázolta. Gondoljunk bele: 1937-ben vagyunk, Európa első háborús és forradalmi-ellenforradalmi felosztása után, a második előtt. Makkai Sándor éles tekintettel vesz észre alapvető mozgásokat, jelesül a nemzetállamokra való törekvést és párhuzamosan a kommunista nemzetfölöttiséget. Viszonyukat azonban leegyszerűsítve értelmezi. "Mihelyt az emberi lélek a kommunizmusban meglátta minden általános humánus igazi és végső következményeit, mint egyedüli mentsvárhoz menekült saját nemzeti géniuszának szárnyai alá, s kétségtelen, hogy a nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövődőt alakító leghatalmasabb tényezővé vált." Bármerre fordítja a dolgot, az emberi teljességet a nemzeti teljességhez való tartozással méri, ennek lehetőségével vagy lehetetlenségével. Ezen az alapon óv a kommunista nemzetfölöttiségtől és avatja eszménnyé az egységes nemzetegészt. De jaj, a történelem azóta másképpen rendelkezett Európával! Nemzeteit e hat évtized alatt úgy szakította szét és rakta össze, az államkeretekben és országtestekben sem egészen, sem egységesen nem maradt szinte egyik sem, ráadásul ellentétes, demokratikus és diktatórikus politikai tömbökbe, majd gyorsu-

ló, illetve lelassuló gazdasági és civilizációs zónákba sorolta őket. A merevebb korlátok, a nyomorítóbb kényszerek Kelet-Európát sújtották. Pontosabban azt a hét kis és közepes államot, ahol tíz nemzet, negyvenhat kisebbség és nemzetiség zsúfolódott, zsúfolódik egymás hegyére-hátára. Közülük legnépesebb és legszétszórtabb a magyar kisebbség. Ebben az Európában, ebben a Kelet-Európában, ebben a közállapotban a veszély és a megoldás nem pusztán a nemzet egységességéhez kötődik. Természetesen az emberi csonkaság és teljesség sem.

Fogadjuk el azért zsinórmértéknek nemzeti kisebbség és emberi teljesség viszonyát. Fogadjuk el az európai keret is. Ezen a téren a távolodások és a közeledések, a taszítások és a vonzódások 1945 óta sajátos törvények szerint működnek. Makkai Sándor megdöbbenéssel tapasztalna, hogy például Romániából nemcsak kisebbségi magyarok és szászok, hanem többségi románok is menekülnek, Csehszlovákiából csehek és szlovákok, Kelet-Németországból németek, mert saját nemzeti államuk csorbítja emberi teljességüket és méltóságukat. Szorosan az emberi teljesség megvalósítására figyelve: Európa az egyéni és a közös önrendelkezés általános esélye, illetve esélytelensége mentén hasadt, hasad ketté. Keleten a Szovjetuniótól való külső és a pártállamtól való belső függőség a társadalmakat megfosztotta az egyéni és a közös önrendelkezés minden fontos építő, szervező eszközétől. A többségi nemzetek, a kisebbségek, a nemzetiségek mint egységek csak a maradékon osztozhattak. Megkülönböztetésük, egyenlőtlenségük és egyenlőségi igényük csak ebben az elfojtott és lefojtott közegben érvényesülhetett, itt sem nyilvánosan. Nyugaton viszont az egyéni és a közös önrendelkezés általános gyarapodó eszközei (gazdaságban, jogban, politikában, kultúrában) fokozatosan ledolgozták a nemzeti többségek és kisebbségek esélyeinek érdes különbségét. Ha mégis akad különbség az utóbbiban, azt az előbbi fogyatékosága magyarázza (Ciprus, Baszkföld).

Az egyéni és a közös önrendelkezés általános eszközeivel igenis megteremthető a természetes kölcsönösség kisebbség és anyanemzet, kisebbség és többség közt, gyakorlatilag nem zavartatva államkeretektől, országhatároktól. Lásd a finn-svéd-norvég-dán kölcsönösségeket.

Tehát kisebbség és emberi teljesség? Furcsa módon épp Európa mély megosztottsága, Kelet-Európa halmozott függősége és kiszolgáltatottsága világítja meg, hogy a kisebbségnek mint személyiségek csoportjának emberi teljessége elsősorban az egyéni és a közös önrendelkezés külső-belső képességén múlik.

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

Jönnek a magyarok...

A legáthatóbb narkotikumot a tudat lelkiismereti szükséglete termeli. Csakhogy a még oly erős narkotikum hatása is korlátozott; az álmoképek tartalma meghatározott, az ébredés elháríthatatlan. Különösen, ha politikai vagy lelkiismereti földcsuszamlás megrázkód-tatásaira leomlanak a tudati fogság zárkafalai...

1968. augusztus 21-23-a, Csehszlovákia szovjet megszállása és egyes szocialista országok – közöttük Magyarország hadseregének behatolása a baráti országba – egyszerre volt földcsuszamlás, lavinaomlás, villámcsapás. A felszínre került izzó tényolvadékok felpertszelték a korábbi hiteket (hiszékenységet), leomlasztották azokat a védőfalakat, amelyek mindeddig elrejtőztették a valóság dermesztő részleteit. A megszállás törvényszerűsége, szegényletes bűne, lávaömlésként tette magá alá a hazugságok, bűnök, torzulások tengeri bomlástermékét.

Megisméltődött a kommunista mozgalom világméretű megtiportatása, a politikai bűnözés fortisszimója.

Szovjet martalócok behatoltak a Csehszlovák állam fővárosának párt- és államvezetése székházaiba, letartóztatták az ország választott vezetőit, megbilincseltek őket, mint csapszéki bűnözőket, és Moszkvába, a szocializmus tömlőcébe hurcolták őket.

Tiltakoztam! Nem tréfálok: tiltakoztam.

Csepp a tengerben. Igen. De a cseppben benne van az Óceán minősége. A csepp hordozza a világtenger minden jellemző elemét.

Hogyan tiltakozhattam?

Személyes sorsom – egyébként mindenkié – összefonódott a történelmi abszurdumokkal: Trianonnal, Béccsel, Párizssal, 1956-tal, s most 1968-cal.

Több, mint tíz éve a májusi események előtt Bukarestben kizártak a Román Munkáspártból, mint nemtelen felforgatót, s ahelyett, hogy örültem volna, végső-kig elkeseredtem. (Később, amikor visszavettek, ahelyett, hogy elkeseredtem volna, örvendeztem. Igazi passiójáték volt.)

Románia – mint köztudott – nem vett részt Csehszlovákia megszállásában. Benyomásom szerint fel sem szólították erre. Ezt a verziót azért feltételezem, mert a megszállás hírére Nicolae Ceausescu dührohant kapott: vészes szavakkal lehordta a megszállókat, élén a Szovjetunióval. A főtitkár pánikba esett. Minden jel arra vallott, hogy a bekövetkezett esemény váratlanul érte; a nyilvános átkozódás 48 óráig tartott, aztán

csendben visszavonult, de a pánik megmaradt. Sor kerülhet reá is. Több száz kilométer közös határa volt a betolakodókkal. A szovjet páncélosok látványosan már felvonultak, de nyitott a nyugati határ is...

A katonai pánik 48 órájában került sor Nagyváradon (Sodoma és Gomora határzónájában) a magyar anyanyelvű értelmiségiek összetoborzására. Ilyesmi soha azelőtt nem fordult elő.

Két kérdés lobbant fel bennem: miért félti a román államfejedelem Dubcek *"prágai tavaszát"*, hiszen már jóval korábban – illő éberséggel – életbeléptette a *"bukaresti telet"*, (amely azóta is egyre mélyebben a fagypontra alá süllyed), s miért hívatta össze sebbel-lobbal a határszéli magyar értelmiséget?

Ami az utóbbi alternatívát illeti: a lehetőségek körén belül merült – merülhetett – fel, hogy Nagyváradra is bevonulhat *"a testvéri magyar hadsereg"*, ahogyan bevonult például a vitatott Pozsonyba. A román határbizonytalanság nem újkeletű. Trianon óta tart. Okkal és joggal.

V. B. a biharmegyei pártbizottság első titkára, a megyei néptanács elnöke, két pártfunkcionáriust küldött hozzám, e kiebrudalt egykori párttaghoz. Szelíden érdeklődtek: mi a véleményem a megszállásról?

– *Felháborító!* – szóltam szenvedéllyel. – *Gyalázat!*

A küldöttek erre számítottak. – *Az első titkár elvtárs személyes kérését tolmácsoljuk: – jelenjen meg délután három óraker a pártfőiskolán (a református egyház volt székházában). Összebiútuk a nagyváradi magyar értelmiség színe-javát, fejezzék ki tiltakozásukat a szemérmellen agresszió ellen.*

– *Ott leszek* – mondtam –, *de miért éppen én? Kizárt párttag?*

– *Az most nem számít. Pártonkívüli írói minősége kedvezően befolyásolhatja a jelenlevőket. Egyetemes tiltakozásra van szükség... Érti, ugye?*

Értettem. Most már hiába is titkolnám szegényemet. Másnap, 1968. augusztus 23-án a FÁKLYA ünnepi számának harmadik oldalán megjelent a *"magyar értelmiségiek gyűlésén"* elhangzott "erélyes" megbélyegző tiltakozásom a csehszlovák "testvérpárt" és állam szuverenitásának szegyeteljes megsértése miatt.

Benne voltam a pácban.

– *Megörültél? Elment a józan eszed?* – kérdezte tőlem másnap Erdei Jóska, régi illegálisbarátom. – *Arra nem gondoltál, hogy holnap már itt lebetnek a magyarok? Elfűrészelte magad...*

– *Jönnek a magyarok?* – kérdeztem.

– *Van rá esély* – válaszolta szűkszavúan. Óvatosan körülnézett és faképnél hagyott.

– *Jönnek a magyarok!* – hallatszott aznap Nagyváradon, pártkörökben s azon túl...

Nem jöttek, Pozsonyból is kivonultak.

KÖNYV- KERESKEDŐK, FIGYELEM!

Több évtized kényszerű hallgatása után ez év márciusában ismét megjelenik Magyarországon vitéz Somogyváry Gyula

VIRÁGZIK A MANDULA ...

című nagysikerű regénye.

A könyv megrendelhető az

AUKTOR KÖNYVKIADÓNÁL.

H – 1031 Budapest, Csónakház u. 10.

Fizessen elő a MAGYAR HÍREK-re! Egy újság, ami megéri

MEGRENDELÉS

Kérem a Magyar Hírek küldését.

Előfizetési díj:

1 évre Magyarországon	600 Ft	☐
1 évre külföldön	19 \$	☐
Légipostán	29 \$	☐

A megfelelő négyzetet jelölje be!
Kérjük a csekkre írja rá: "Magyar Hírek"
Címünk: P. O. B. 292, Budapest 62.

Dunaszerdahely 1989.

Nézzük a tévét. Nem minden izgalom nélkül várunk a *látványra*. Arra, ahogyan a markológép türelmetlen rángással beleharap az Európa testén hegesedő Honecker-építménybe, hogy a bontással visszavarázsolja Európa oszthatatlanságának legalább az illúzióját. Nézzük a tévét és ámulva látjuk, hogy a szófiai tüntetésen a fölbátorodott bulgáriai törökök megpróbálják visszaperelni elorzott jogaikat.

Nézzük a tévét és látjuk, hogy a tegnap még véres fejjel menekülő tömeg a prágai Vencel téren ma már *közösségként* skandalálja a holnapért *Havel* és *Dubcek* nevét. Már tudják, hogy a történelmet nem bent a Várban írják, hanem kint az utcán, és Pozsonyban, Nyitrán, Kassán, Dunaszerdahelyen.

Nézzük a tévét és szívdobogva látjuk – 1989. december 8-ai pillanat – hogy a felvidéki magyarság is fölemelte a fejét. A nagy dunaszerdahelyi tüntetésen, ahol jelképesen minden felvidéki magyar ott van. Egymásba karolva, egymást erősítve kiáltanak szabadságot. A szavuknál, egy-egy közelképből megítélhetően, csak a tekintetük beszédesebb. Mintha azt mondanák: elég volt! Többé nem járunk leszegett fejjel, lesütött szemmel. *Nem szégyeljük többé ártatlanságunkat*. Itt vagyunk, élünk, nem nekünk kell másokat megkövetnünk, másoknak kell Canossát járniok értünk. Magasba emelik a piros-fehér-zöld óriás transzparenst, mely pörögésében is történelmi üzenet: a *lehetőségek ígérete*. Igaz, a közelképek némelyikéből megítélhetően sokakban ott van még a szorongás. Hetven esztendő tapasztalatai miatt.

Legfőképpen pedig az 1944-1948 közötti teljes jogfosztás miatt. A felszabadultságban ott a félelem, hogy még bármi megeshet. Az is, hogy a szabadság napja *nem egyformán* ragyog fel mindenkinek.

Valóban: mit hozhat a holnap, a holnapután a Felvidék magyarjainak? Vajon úgy *igyekszik* kovácsolni holnapot magának északi szomszédunk, hogy azzal a közös európai múlt folytatójává s alakítójává válik s ezzel méltóvá teszi magát az európaiságra? Avagy megtagadva az önrendelkezés lehetőségét csupán a többség számára próbálkozik megteremteni az otthonosság európai érzését? Vajon képes lesz-e a cseh és a szlovák nemzet számotartani a szabadság lehetőségének eufóriájában *Thomas Masaryk* nagy fölismerését? Azt, hogy az együttműködésnek és európaiságnak az a záloga, ha az állami kapcsolatok és érdekek helyébe a nemzeti érdekek és nemzetek közötti kapcsolatok szerveződnek? És számunkra a kérdések kérdése, hogy lesz-e a cseh és a szlovák nemzetben elegendő bölcsesség, hogy bátorítsa a szülőföldjükön élő felvidéki magyarokat: ápolják félelem nélkül kapcsolataikat a magyar nemzet államalkotó részével?

Szóval, nézzük a tévét. A Vencel-téri háromezres tüntetést követően látjuk a dunaszerdahelyit. Szorongva kérdezzük egymástól: vajon lesz-e erkölcsi bátorsága, szándéka a néhány cseh és szlovák vezető mellett, magának a cseh és a szlovák nemzetnek olyan holnapot álmódni, amelyben a szabadságot nemcsak maguknak akarják.

K. P.

Könyvek Erdélyről (1988-1989)

Erdély elszakítása óta a magyarországi könyvkiadás mindig törekedett arra, hogy teret adjon azoknak a tudományos vagy népszerűsítő munkáknak, amelyek az ottani magyarság (és a többi erdélyi nép) múltjával és jelenével foglalkoznak. A két világháború közötti korszakban ez a készség folyamatosan működött.

A második világháború után a magyarországi "transzilvanológiának", sajnos, nagyrészt el kellett némulni, s ha időnként jelentek meg is könyvek Erdély történetéről – elsősorban I. Tóth Zoltán, Makkai László és Trócsányi Zsolt munkáira gondolok –, a korábbi folyamatoság mindenképpen megtört.

Az áttörést az 1986 karácsonyán közreadott háromkötetes Erdély története jelentette.

Az elmúlt két esztendőben rendkívüli mértékben kibővült az erdélyi vonatkozású művek választéka: ezt mutatja a mostani könyvészeti feldolgozásunk is. Szerepe van ebben a gazdagodásban a korábbi súlyos mulasztások gyors pótlására törekvő szándéknak, és ez több mint érthető. Sajnos, az "erdélyi konjunktúra" révén időnként felkészületlen szerzők értéktelen kiadványai is elárasztják a könyvpiacot. Mindazonáltal reménykedni lehet abban, hogy az Erdéllyel foglalkozó könyvek piaca egyenletessé válik, az érdeklődés folyamatos marad és az időnként meglepőnek tetsző választékban az igazi és tartós értékek kerülnek fölénybe.

Ágoston Vilmos: *Húzd a Himnusz, ne káromkodj!* Regény, Szépirodalmi, 1989. Bp. – Egy Romániából Magyarországra áttelepedni szándékozó házaspár kálváriáját a főhős nő egyes szám első személyben meséli el. A törvények kiájtása érdekében elválni és külön-külön névházasságot kötni kénytelenek.

Balassa Iván: *A batárainkon túli magyarok néprajza*: Gondolat, 1989. Bp. – A romániai, jugoszláviai, csehszlovákiai, ausztriai és Szovjetunióbeli magyar kisebbségek története és népi műveltsége.

Balázs Mihály: *Az erdélyi antitritarizmus az 1560-as évek végén*. Akadémiai, 1989. Bp. (Humanizmus és reformáció). – Az erdélyi antitritarizmus mozgalom 1567-1571 között, amikor egyre erőteljesebben jelentkeznek a később – unitárius – egyházzá szerveződő mozgalom.

Barta Gábor: *Erdély*. 1-2 köt. Progresszió GT, 1989. Bp. – Ismeretterjesztő jellegű, sok színes illusztrációt tartalmazó, Erdély történetének fontosabb mozzanatait bemutató két füzet.

Barta Gábor: *Vajon kié ez az ország?* Helikon, 1988. Bp. (Labirintus). – A tanulmány középpontjában a XV.-XVI. századi Erdély története, élete áll, a nemzetközi nagypolitikába ágyazva. A korszak kiemelkedő erdélyi politikusa, (Martinuzzi) Fráter György cselekedeteinek indítékait is elemzi.

Bartis Ferenc: *Rácsok között Romániában*. Erdélyben éjfélkor virrad. Önéletrajzi vázlat. Idegennyelvű Folyóiratkiadó, 1988. Bp. (Kapu Könyvek) – A gyergyói felkelés, az azt követő börtönbüntetés naplója.

Beke György: *Csángó pasztó*. Barangolások moldvai csángó-magyarok között. Európa, 1988. Bp. Sajtó alá rend.: Ara-Kovács Attila. –

Az írásokból körvonalazódik a csángók történetének utóbbi négy évtizede.

Beke György: *Régi erdélyi skó-lák*. 1989 Tankönyvkiadó. A szerző a híres erdélyi iskolákat veszi számba.

Benkó József: *Erdély földje és népe 1-2 kötet*. (Transsilvania speciális). Európa, 1989. Bp. Ford. K. Szabó Lenke. – Az 1740-1814 között élt erdélyi református lelkész és polihisztor latinul írt forrásértékű művének fordítása, melyben Erdély vidékeit és korabeli társadalmát, történeti eseményeket dolgoz fel, fontos adatokkal sok erdélyi helységről.

Benda Kálmán: *Csángó oklevél-tár*. Magyarságkutató Intézet. 1989. Példa nélkül álló oklevélgyűjteményével perdöntő adatokat szolgáltat a csángók származásáról, történetéről.

Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Emlékirat. Zrinyi, 1989. Bp. (Sisak és cilinder) – A századfordulón született erdélyi arisztokrata 1919 után is Erdélyben maradt, a második bécsi döntést követően kormánybiztos volt. A háború után több évet ült romániai börtönökben, a mű utolsó részében döbbenetes képet fest az ott uralkodó viszonyokról.

Bethlen István: *Emlékirata* 1944. Zrinyi, 1988. Bp. Sajtó alá rend. Romsics Ignác. – Az erdélyi származású, de a 20-30-as években Magyarországon politizáló Bethlen, akinek nevéhez a háború utáni konszolidáció fűződik. 1944-ben a Gestapo elől bujkálva írja meg véleményét a magyar politikáról a második világháborúban és azt megelőzően.

Bocsák Miklós: *Futballsztár Erdélyből*. Sport, 1988 Bp. – Riportkötet Böloni László, romániai magyar labdarúgó pályafutásáról. A portré mellett a háttérrel ismerteti a társadalmi környezetet is.

Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozásáról 1605. november 11. Közreadja Csonka Ferenc, Szakály Ferenc. Ford. Csonka Ferenc, Benda Kálmán. Európa, 1988 (1989). Bp. (Bibliotheca historica). – Erdély és Magyarország

választott fejedelme életének egyik fontos epizódja a korabeli források és feljegyzések tükrében.

Bodor Pál: *Az olvasás iblete*. Magvető, 1989. Bp. – Az ismert publicista és író önéletrajzi elemekkel is átszőtt írásaiban az erdélyi magyarság sorskérdéseivel foglalkozik: emellett irodalmi tanulmányokat is tartalmaz a kötet.

Bodor Pál: *Hogyan kell kastélyt építeni?* Szépirodalmi, 1989. Bp. Kisregények. Illusztr. Farkas Bea. – Három, témájában egymást kiegészítő kisregény a háborús és az azutáni évek Temesvájáról, részben valóságos események irodalmi feldolgozása.

"Boldog békeidők". Összeáll. V. Kol Katalin. Reflektor, 1988. Bp. (Magyar Évszázadok). – Összeállítás a kiegyezéstől a Habsburg-detronizációig terjedő időszak törvényeiről, közöttük a sokat idézett 1868-as nemzetiségi törvényről.

Botlik József: *Erdély tíz tételben*. 1918-1940. Botlik J. kiad., 1988. Bp. – Doktori értekezés, melyben az elcsatolt országrész magyarságának hősiességét a fennmaradásért épp úgy helyet kap, mint a királyi Románia szívós elszántsága, hogy homogénné tegye nemzetiségileg az országot.

Csalog Zsolt: *Börtön volt a házam*. Hosszú István beszél. Dokumentumregény. Európa-Hungarian Human Rights Foundation, 1989. Bp.-New York. – Dokumentum és interjú Hosszú Istvánnal, az 1977-es lupényi bányászsztrájk egyik – magyar – résztvevőjével. Az egyéni életút bemutatása a társadalmi viszonyokra is rávilágít. Közli H.I. beadványait is.

Cseh Gusztáv: *Libellus pictus*, azaz képekkel írott könyvecskéje jeles házaknak, amelyeket Alsócsernátontól Zsibóig eleink önnön oltalmukra... mesteri kézzel ékesítettek. Rézkarcok. Múzsák, 1988 (1989). Bp. – A korán elhunyt kiváló erdélyi (kolozsvári) grafikusművész sorozata, amely a Hatvan főember után az erdélyi magyar művelődéstörténethez kapcsolódó műemlék-jellegű épületeket örökíti meg.

Cseh Gusztáv: *Hatvan főember*. Rézkarcok Európa 1988. Arckép-sorozat Erdély jeles személyiségeiről.

Csiki László: *Titkos fegyverek*. Regény. Magvető, 1988. Bp. – A könyv kamasz főhőse az ötvenes évek Romániájában, Bukarestben szerzi első tapasztalatait hatalom, vagyon és szerelem erejéről. Fontos a kisebbségi, nemzetiségi lét traumáit feldolgozó vonulat.

Csoma Gergely: *A moldvai csángó magyarok*. Corvina, 1988. Bp. /127 színes kép/ – A szerző fotói a csángók ünnepeit, hétköznapjait, szokásait, öltözetét és népművészetét örökítik meg. Domokos Pál Péter írt hozzá átfogó bevezető tanulmányt; a kötetet néprajzi szövegek egészítik ki.

Csurka István: *Megmaradni*. Dráma. Csokonai, 1988. Debrecen. – Valóságos eseményekre alapozó dráma a romániai magyarság élethalál küzdelmeiről, egy székelyföldi múzeumigazgató sorsának bemutatásával.

Diurnus /Bodor Pál/: *Hazába kiáltott szó*. Irodalmi és közírói tárcák. Magvető, 1989. Bp. – A Magyar Nemzet hasábjairól jól ismert Diurnus írásai, melyek közül nagyon sok foglalkozott az erdélyi magyarság kérdéseivel.

Domokos Pál Péter: *Rendületlenül: Márton Áron, Erdély püspöke*. Eötvös, 1989. Bp. – Erdély sorsának elemzésébe ágyazva a tragikus sorsú püspök élete a szemtanú közlésében. Közli az M. Á. elleni koncepciók per /együttal a Magyar Népi Szövetség felszámolására indi-

állítottak össze kézírásos könyveket saját használatukra. Ezek történetéről, adás-vételéről, cseréjéről szól a kötet.

Forró Tamás-Havas Henrik: *Ki tudja merre...* Riportkönyv. Háttér Kiadó, 1989. Bp. – A két neves rádióriporter az elsők között tudósított az 1988 elején megindult menekültáradatról.

Franka Tibor: *Most jöttem Erdélyből...* Láng Kiadó, 1988. Bp. – Riportkönyv az erdélyi menekültekről.

Für Lajos: *Kisebbség és tudomány.* Magvető, 1989. Bp. /Gyorsuló idő/ – Két fő részre tagolható a kötet: az egyik azokat az intézményeket, vállalkozásokat veszi számba, amelyek a kisebbségbe szorult magyarság életkörülményeit, kultúráját stb. kutatják, a másik pedig a magyar kisebbségi tudományosság helyzetét elemzi Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában.

Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem.* A kisebbségvédelem nemzetközi jogrendjének kialakítása 1919-1920. Maecenas, 1989. Bp. – Tudományos munka azokról a nemzetközi jogi normákról, amelyek az utódállamokba került kisebbségek védelmét kellett volna biztosítani.

A. Gergely András: *Nemzetiség és urbanizáció Romániában.* 1968/?-1988. Héttorony Kiadó, 1988. Bp. – A Korunk c. folyóirat harminc évfolyamának idevágó írásai alapján és a vonatkozó szakirodalom segítségével taglalja a mesterséges urbanizáció tényeit és következményeit.

Gerő András: *Az elsöprő kisebbség.* Népképviselőlet a Monarchia Magyarországon. Gondolat, 1988. Bp.

Gerő András: *Sorsdöntések.* Göncöl Kiadó, 1989. Bp. – Történelmi dokumentumok gyűjteménye a kiegyezéstől a párizsi 1947-es békeszerződéséig. Parlamenti hozzászólások, valamint /Trianon, Párizs esetében/ korabeli sajtóközlemények teszik teljessé a kötetet.

Gyárfás Endre: *Hosszú útnak pora.* Regény. Zrínyi, 1988. Bp. – A regény főhőse, Békési Imre, erdélyi diák, akit török fogságba hurcolnak, majd a nagyvezír kegyence lett.

Györffi György: *Anonymus. Rejtély vagy forrás?* Akadémiai, 1989. Bp. /Hermész Könyvek/. – A tudományos igényű történelemírás kezdetétől folyik a vita Anonymus Gestájának forrásértékéről. A román kontinuitás-elméletnek is egyik hivatkozási alapja. A sokféle ágazó kérdést vizsgálja a könyv.

Harsányi Gábor: *Menekülés Erdélyből a Szentföldre.* Regény. Harsányi Gábor kiad. 1988. Bp. – Kalandregény hihetetlen és a valóságtól elrugaszkodott eseményekkel.

Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei.* Adatok Kolozsvár XVI-XVIII. századi művelődéstörténetéhez. Akadémiai, 1988. Bp. Sajtó alá rend. Balassa Iván, Herner János és Keserű Bálint. Utószó: Balassa Iván. – A szerző, az Erdélyi Kárpát Egyesület gyűjteményének őre. 1950-ben készült el művével, melyben 151 síremléket mutat be.

Herner János: *Rontás és igézés.* Politikai boszorkányper Erdélyben 1668-1688. Inerart Studio, 1988. Bp. –

Horváth Marietta: *A vándorlantos.* Történelmi regény. Móra, 1988. Bp. – Tinódi Lantos Sebestyén életének regényes, ifjúságnak szánt feldolgozása, háttérben a három részre szakadt ország állapotának bemutatásával.

Illés Sándor: *Vibar után szivárvány.* Regény. Magvető, 1988. Bp. – A Mádéfalvi veszedelem után /1764/ a Csíkből menekülni kényszerülő székelyek új hazát keresnek maguknak.

Ismeretlen moldvai nótafák. Szegő Júlia gyűjtése. Európa, 1988. /1989/. Bp. Bev. Rajeczky Benjámin. – Szegő Júlia fiatal korában Bartók köréhez tartozott, csángó énekközlői adataiból itt Tari Lujza válogatott. A kötetben kották, saját elmondású élettörténetek és a helyiségek rövid szociografikus leírásai találhatók.

Jókai Anna: *Szegény Sudár Anna.* Regény, Szépirodalmi, 1989. Bp. – Naplóformában megírt regény egy erdélyi nő kálváriájáról. Apját agyonverték, egyik fia kivándorol, másik vegyesházasságba menekül. Az e házasságból származó unoka az egyetlen vigasza.

tott akció/ eddig kiadatlan anyagát is. A kötetben olvashatók a püspök beszédei és körlevelei is.

Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Vita Kiadó, 1988. Bp. Szerk. Balogh Júlia. /Életutak 1./ – A neves tudós, akinek egész munkássága Erdélyhez és a moldvai csángókhoz kötődik, életéről vall.

Erdélyi csillagok. Romániai magyar írók antológiája. Népszava Kiadó, 1988 /1989/. Bp. Vál. Czine Mihály. – Válogatás erdélyi írók és költők műveiből, az Erdélyi Heliokontól a harmadik Forrás-nemzedékig.

Erdélyi jiddis népköltészet. Európa, 1989. Bp. Válogatta, fordította és az utószót írta; Kányádi Sándor.

Erdélyi magyar olvasókönyv. Magyar Világ Kiadó, 1989. Bp. Összeáll. Pomogáts Béla. – Válogatás erdélyi szerzők műveiből.

Az erdélyi magyarsáért. Dokumentumok, beszédek, Eötvös, 1989. Bp. /Nemzeti Ökológiánk Kiskönyvtára/ – Elméleti tanulmányok, hivatalos beadványok, dokumentumok gyűjteménye az erdélyi magyarság helyzetéről.

Forrai Ibolya: *Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél.* Múzsák, 1987 /1989/. Bp. – Mivel a bukovinai székelyek csak ritkán jutottak magyar nyelvű könyvekhez, maguk

Kallós-Zoltán-Martin György: *Tegnap a Gyimesben jártam*. Gyimesvölgyi lírai dalok. Gyűjt. Kallós Zoltán, Martin György. Szerk. Domokos Mária. Európa, 1989. Bp. – Kallós és Martin közös gyűjtése felerészben ún. keservest tartalmaz, mellettük lakodalmas dalok, csúfólok, táncdalok találhatók.

Kányádi Sándor: *Küküllő Kalendárium*. A rovásírás Pál Balázs munkája. A grafikát Deák Ferenc készítette. Héttorony, /1989/. Bp. – Tizenkét vers a hónapokról, a szöveg rovásírással is.

Kende Péter: *Erdélyből jöttek*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1988. Bp. – Riportok, interjúk az első menekültekkel az okokról, amelyek ittmaradásra készítették őket.

Kiss Gábor: *Erdélyi várak, várkastélyok*. Panoráma, 1988. Bp. – Nem tudományos monográfia, de alapos feltárása a témának. Szinte minden erdélyi helység idetartozó műemlékét számba veszi a végvártól kezdve az egykori fejedelmi székhelyekig.

Kocsis Rózsa: *Megszépült szégyenség*. Vallomás a gyermekkorról. Kriterion, Bukarest, 1988. /1989/. Román-magyar közös kiadás. /Szépirodalmi/. Sajtó alá rend. Nagy Olga. – A mezőszegi Szék újabb népi elbeszélőt adott, aki gyerekkoráról vall írásos visszaemlékezéseiben.

Kóka Rozália: *Egy asszony két vétkeskéje*. Harminchárom bukovinai székely, gyimesi és moldvai csángó népi szerelmes történet. Ötlet, 1989. Bp.

Kolozsvári Papp László: *Malomárok*. Szépirodalmi, 1988. Bp. – Családrege a szerző szülővárosában, Kolozsváron, a családi tabló háttereként kibontakozik Erdély történetének folyamata is.

Kortárs magyar írók kislexikon 1959-1988. Magvető, 1989. Bp. – Az ezernél több hazai író adatai mellett mintegy 500 határainkon túli magyar író és irodalmár biográfiai és bibliográfiai adatait is tartalmazza.

Köteles Pál: *Az ötlábú isten*. Novellák. Szépirodalmi, 1989. Bp. – Minden áttelepült író nagy tehertelének irodalmi megfogalmazása: a haza és a szülőföld nem egybetar-

tozó fogalmak. A helykeresés, az otthontalanság érzésének lecsapódásai.

Köteles Pál: *Búcsú Erdélytől*. Egy menekülés anatómiája. Eötvös Kiadó, /1988/. Bp. – 1976-ban kezdte írni Erdélyben és egy évvel később Magyarországon fejezte be a szerző ezt a művét, amelyben az erdélyi magyarság drámai sorsfordulói, az illúziók, a reményvesztés, a fenyegetettség a "főszereplői".

Köteles Pál: *Hotel Kárpátia*. Regény, Magvető, 1989. Bp. – Az 1933 őszen Gyantán történt magyarellenes tömeggyilkosság okait és körülményeit nyomozza a regény módszereivel, de a dokumentumok hitelességével. A bűnösök büntetlenül élnek a háború után is.

Köteles Pál: *Balkánkeringő*. Egy ország-szerző Kokott történetje. Regény. Népszava, 1989. A mű Erdély elvesztésének és Nagyrománia megteremtésének izgalmas története.

A Kriterion műhelyében. Kosuth, 1988. Bp. Összeáll. Dálnoki Szabó Dénes. Beszélgetések Domokos Gézával a Kriterion Könyvkiadóról. – A Bukarestben székelő és hat nyelven – magyarul, románul, németül, szerbül, ukránul, jiddisül és szlovákul – publikáló Kriterion önmagában egyik legjelentősebb nemzetiségi intézmény. Igazgatója Domokos Géza, a vele készült interjúk alkotják a könyv zömét, emellett mások méltatják az intézményt.

Lakatos Éva: *Magyar irodalmi folyóiratok*. 27-30. kötet. Székely közélet. Tábortűz. Petőfi Irodalmi Múzeum 1989 –

Lászlóffy Aladár: *Házsongárd*. Fotó: Kántor László. Helikon, 1989. Bp. – A kolozsvári Házsongárd, az erdélyi Pantheon ismertetése, a költő értő bemutatásában. Rendkívül gazdag fényképanyag egészíti ki.

Lázár István: *Kis magyar történelem*. Esszé. Gondolat, 1989. Bp. – Rövid, szubjektív történelmi áttekintés.

Ligeti Róbert: *Gábor Áron révágyója*. Képeskönyv. Ill. Mácsik Attila. Ligeti R. kiad. 1988 /1989/. Bp. /Olvass magadnak/ – Képes kifestőkönyv kisiskolásoknak az

1848-as forradalom legendás erdélyi ágyúöntőjéről.

Lükő Gábor: *A moldvai csángók*. 1989. Bp. – Adalékok a moldvai csángókról.

Medvetánc. Jelentések a határon túli magyar kisebbségről. Tanulmányok. ELTE, 1988/1989/. Bp. – Tanulmányok, esszék Mészöly Miklós, Tamás Gáspár Miklós stb. tollából.

Mátyás B. Ferenc: *Yogi*. Kisregény, 1988. Magvető. – Egy kolozsvári fiatal reménytelen jelenének története.

Mátyás B. Ferenc: *Fáradt Éden*. Elbeszélések. Szépirodalmi. 1989. Bp. – A reménytelenség, kilátástalanság; a kisebbségi sors elember-telenítő hatásait dolgozza fel elbeszéléseiben a szerző.

Mátyás Vilmos: *Bihar-hegység turistakalauza*. Sport. 1989. Bp. /Panoráma/ – A szerző a Bihar-hegység első feltárójának, Czárán Gyulának a munkásságát folytatja, aki a soha nem létesült Bihari Nemzeti Parkot tervezte. A vidék főbb tájegységeit írja le, térképekkel, illusztrációkkal.

Márkus Béla: *Magányos portyázók*. Szépirodalmi, 1988. Bp. – Tanulmányok a romániai magyar irodalomról.

Mikecs László: *Csángók*. Optimum, 1989. – Betekintést nyújt a csángók múltjába, jelenébe.

Nyitott kapuk. A Maros, Nyárad, és Kis-Küküllő vidékének faragott kiskapui. Fotóalbum. Fotó: Kútvölgyi Mihály. Európa, 1987 /1988/. Bp.

Páskándi Géza: *Az árnyékfejtők.* Regényes történet. Szabad Tér, 1988. Bp. – Sajátos lélektani-politikai történet, amely az 50-es évek Romániájában, egy dunai szigeti kényszermunkatelepen játszódik.

Páskándi Géza: *A sírablók.* Regény. Szabad Tér, 1989. Bp. – Két részből áll, az első tulajdonképpen egy hatalmas esszé Erdélyről, a második részben a romániai falurombolást mutatja be Máramaros vidéki, soknemzetiségű falvakban. A hatóságok csapdába ejtik a rombolás ártatlan végrehajtoit, szemtanúit is.

A reformországgyűlések és az 1848-as forradalom törvényei. Összeáll. Vikol Katalin. Progresszió Kft, 1989. Bp. /Magyar Évszázadok 6./ – Törvénygyűjtemény, a témához az 1848-as unió kimondása kapcsolódik.

Rónai András: *Térképezett történelem.* Magvető, 1989. Bp. – Az erdélyi származású szerző az Államtudományi Intézet munkatársaként részese lehetett az első és a második bécsi döntés térképészeti előkészítésének. Az epilógusból megismerhetjük az 1947-es béke előkészítésének munkálatait is.

Siklós András: *A magyarországi forradalom és a soknemzetiségű állam felbomlása 1918.* Akadémiai, 1989. Bp. /Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae 189./ Angol nyelven. – Külföldiek számára is elérhető és érthető feldolgozása az első világháborút követő nagy összeomlásnak.

Sütő András: *A lőtt lábú madár nyomában.* Szépirodalmi, 1988. Bp. – Amikor nyelvében pusztul a nemzet, az anyanyelvhez való ragaszkodás példái, mint az Engedjétek hozzám jönni a szavakat /ez az első rész/ vagy a Levelek a fehér toronyból hasonló jellegű írásai vallanak a Marosvásárhelyen élő író gondolatairól, féltéséről.

Szabó T. Attila: *Nyelv és település.* Válogatott tanulmányok, cikkek VII. Európa, 1988 /1989/. Bp. – A hasonló jellegű írások első hat kötete a Kriterionnál jelent meg Bu-

karestben, azokat folytatja ez a mostani kötet, melyben elsősorban erdélyi helynévkutatással – Dés, Nagyenyed, Szásznyires, Torockó stb. –, szöföldrajzzal, nyelvjárás-történettel foglalkozó írások találhatók.

Szacsvay Imre: *Erdélyi utakon.* Fotóalbum. Kossuth Nyomda. Bp. /Élő szép hagyomány/. 1. köt. Nagyváradtól a Hargitáig. Szöveg: Kicsi Sándor. 1988. Utánnomás. 2. köt. Csíkszék meg Háromszék. Szöveg: Kicsi Sándor, Szacsvay Imre. 1988. 3. köt. Brassótól Nagyenyednek. Szöveg: Kicsi Sándor, Szacsvay Imre. 1989. – A veszélyeztetett erdélyi örökségnek tárháza a szép kiállítású fotóalbum, melyhez értő szöveg is kapcsolódik.

Szacsvay Imre – Kicsi Sándor: *In Transylvania.* 1-3. köt. Officina Nova, 1989. Bp. – A fentebbi /1. mű/ angol nyelvű változata. Ford. Jäger Mesterfi Valéria.

Szárász György: *Erdély múltjáról* – jelen időben. Magvető, 1988. Bp. /Gyorsuló idő/ – Az Erdéllyel és a román-magyar kérdéssel sokat foglalkozott szerző posztumusz kötete, melyben a mai téveszmék történelmi gyökerét, a hamis tudatok kialakulását vizsgálja.

Székelyhídi Ágoston: *Debreceni napló Erdélyről.* Két haza között. Csokonai, 1989. Debrecen. – Tényfeltáró helyzetelemzés a romániai menekültek debreceni fogadtatásáról 1988. jan. 12-től aug. 9.-ig, az emlékezetes aradi találkozó napjáig. Ennek ürügyén a nemzeti önismeret és lelkiismeret kérdései is napirendre kerülnek.

Szegő Júlia: *Ismeretlen moldvai nótafák.* Európa, 1988.

A székely művelődés évszázadai. Szerk. Balás Gábor. Panoráma, 1988. Bp. /Utazások a múltban és a jelenben/ – Több szerző mintegy 15 tanulmánya a székelyek kulturális értékeiről, művészetük történetéről nyújt átfogó képet.

Szöcs Géza: *A sirálybőr cipő.* Versek. Magvető, 1989. Bp. – A házából száműzött költő szövegeiben újrainrja, kommentálja a régi emlékeket.

Szűrös Mátyás: *Magyarságról, külpolitikáról.* Kossuth, 1989.

Nagy László: *Tündérbert fejedelme* – Báthory Gábor. Zrínyi. 1989. Bp. /Korok és emberek/ – Árnyalt történelmi elemzés a Móricz-trilógia nyomán, az inkább rosszhírvé vált erdélyi fejedelemtől, aki 1608-1613 között uralkodott.

Nem lebet. A kisebbségi sors vitája. Vál. Cseke Péter, Molnár Gusztáv. Héttorony, 1989. Bp. /Limeskönyvek/ – Vál. az erdélyi irodalmi közvéleményt megosztó vita 1937-es anyagából, melynek fő kérdése mind a mai napig: lehet-e kisebbségi sorsban élni.

Nemeskürthy István: *Édes Erdély.* Erdélyi krónika 1916-1967. Szabad Tér, 1988. Bp. – Egy kvázidokumentumjáték, melyben az alcím jelezte időszakban végigfutnak Erdély történetén, valamint dokumentumok a román-magyar kapcsolatokról és az erdélyi kisebbségi létről.

Nemeskürthy István: *Mi magyarok.* Magyar történelem az igaz krónika rendje szerint. Dövin Kft, 1989. Bp. – Az államalapítástól az 1947-es párizsi békeszerződésig követi a szerző a magyar történelmet "egy országalakos szemével".

Németh László: *Sorskérdések.* Elvek – képek nélkül. Mozgalom. A történelem fölé. Újságíró – újság nélkül. Világosodás. Magvető és Szépirodalmi, 1989. Bp. /Németh László munkái/ – Több írásban foglalkozik erdélyi kérdésekkel: Magyarok Romániában, Kisebbségekben, Erdély ünnepére stb.

Takács Tibor: *Ördögkút*. Regény. Móra, 1989. Bp. – Történelmi regény a tatár fogságba hurcolt Kemény Jánosról, kiváltásáról majd erdélyi fejedelemségé váló választásáról és tragikus pusztulásáról.

Takács Tibor: *Széchy Mária, a fekete rózsza*. Béta, 1989. Bp. – A regény Széchy Mária sorsát a 17. század elejétől, Bethlen Gábor uralkodásának idejétől követi a Wesselényi-féle összeesküvésig, de közben megismerkedhetünk a két Rákóczi György idejének Erdélyével is.

Tamás Menyhért: *A Szent Anna-tó regéje*. Regény. III. Macskássy Izolda. Népszava, 1989. Bp. /Híres könyvek/ – A Keleti Kárpátokban található, festői szépségű Szent Anna-tóhoz kapcsolódó néprege regényes feldolgozása.

Tamás Menyhért: *Forradás*. Regény. Szépirodalmi, 1989. Bp. – Ebben a kisregényben a szerző túlép a bukovinai székelység sorsát bemutató regényfolyamon, cselekménye színhelye Budapest, de a végén a főhős részt vesz az 1988. jún. 29.-i nagy erdélyi tüntetésen és megérkezik a családba az első menekült is.

Tanulmányok Erdély történetéről. Szakmai konferencia Debrecenben, 1987. okt. 9-10. Csokonai, 1988. Debrecen. – A jelzett időszakban volt a háromkötetes Erdély-történetnek a vitája, ahol 25 előadás és öt hozzászólás hangzott el az akadémiai kiadvány kapcsán. Ezeket és még négy tanulmányt szerkesztett kötetbe Rácz István. A legnevesebb történéseket felsorakoztató írások különösen az 1918 utáni időszakkal foglalkoznak behatóan. /Angol nyelvű összefoglalóval./

Török Tamás: *Erdélyi Mefisztó*. Szépirodalmi, 1988. Bp. – A könyv a XVI. század utolsó harmadának Erdélyébe visz el, amikor hitviták, hatalmi harcok, székely felkelés, árulás és összeesküvések düljék fel az ország nyugalmát. Fontos szerep jut az "egyetlen magyar földön sarjadt világforradalomnak" is, azaz Dávid Ferenc vallásalapításának.

A török félhold árnyékában. Összeáll. Vikol Katalin. Reflektor, 1988. Bp. /Magyar Évszázadok/ – Az erdélyi fejedelemség fontos törvényeit mutatja be, Bocskai a haj-

dúk letelepítéséről, Bethlen Gábor törvényeit.

Trianon után. Összeáll. Vikol Katalin. Reflektor, 1988. Bp. /Magyar Évszázadok/ – A Trianon utáni Magyarország fontosabb törvényeinek bemutatása, beleértve a békeszerződés törvénybe iktatását is.

Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690-1740*. Akadémiai, 1989. Bp. /A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 8./ – A kötet folytatása a szerző e sorozatban megjelent korábbi művének, amelyben Erdély központi kormányzatát 1690-ig tárgyalta. Ebben a címben jelzett időszak politikai történetét írta meg.

Túlélő képek. Szerk. Kántor Lajos. Fotók: Kántor László. Héttorony, 1989. Bp. – A Kolozsváron élő kritikus 34 ma is Romániában élő írórt kért fel, hogy valljon "arról, amiről mostanában egyre többet beszélnek", azaz a mai erdélyi helyzetről és az ottani irodalom állapotról. A kötetet Kántor László íróportréi egészítik ki.

Tünemény subant el Erdély fellett: a Nagy Karola rejtély. Epoque, 1988. Bp.

Vákár Tibor: *Székelyföld építészszemmel*. Műszaki Kiadó, 1988. Bp. Előszó: Csoóri Sándor. – A gyergyószentmiklósi örmény származású szerző, foglalkozását tekintve építész és grafikus, 91 grafikája és festménye segítségével vall szeretett tájairól a szakember szemével is.

Vargyai Gyula: *Pusztaság*. Kozmosz, 1988. Bp. /Az én világom/ – Egy trilógia befejező darabjaként a könyv a németek csatlósállamainak, elsősorban Magyarországnak és Romániának a kiugrási törekvéseit állítja párhuzamba – a második világháború vége felé.

Varjas Károly: *Petőfi-szobrok hazánkban és a batárainkon túl 1850-1988*. Antikva Kiadó, 1989. Bp. – Az erdélyi Petőfi-szobrokról is szól.

Végh Antal: *De mi lesz a baranggokkal?* /Erdély, 1988/. Útirajz. Művészeti Alap, 1988. Bp. – Egy útnapos erdélyi utazás vegyes benyomásainak publicisztikus rögzítése.

Vékony Gábor: *Dákok, rómaiak, románok*. Akadémiai, 1989. Bp. – Tudományos igénnyel, régészeti és nyelvészeti forrásokra támaszkodva taglalja Erdély területének régmúlt történetét, és felvázolja a románok korai történetét is.

Venczel József: *Erdélyi föld – erdélyi társadalom*. Válogatott írások. Vál. Székely András Bertalan. Közg. és Jogi Kiadó, 1989. Bp. /Magyar társadalomtudósok a nagyvilágban/ – A neves erdélyi szociológus és falukutató mint a korszerű, matematikai látásmódra alapozott korszerű demográfiai kutatások úttörője írta be a nevét a tudománytörténetbe. Írásainak nemcsak tudománytörténeti jelentőségük van, termékenyítően hatnak ma is.

Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Múzsák. Bp. 1989.

Virth László: *Márton Áron. A lelkismeret apostola*. Összeáll. és a bev. írta: Virt László. Ecclesia, Bp. é. n. /1988/ /Krisztus mai tanúi/ – Reprezentatív vál. Márton Áron írásaiból. A függelékben képet kapunk a püspök eddig kevésbé ismert dél-erdélyi működéséről is 1940-44 között.

Wagner, Richard: *Kivándorlási kérelem*. Kisregény. Ford. Fodor Zsuzsa. Magvető, 1989. Bp. /ra re/ – A 80-as évek Romániájának szentvtelen tárgyyszerűséggel ábrázolt hétköznapi élete, ahogy egy romániai német költő látja. Mikor már nem bírja elviselni a megaláztatást, beadja kivándorlási kérelmét. /A szerző jelenleg az NSZK-ban él./

Összeállította:
HORVÁTH SZ. ISTVÁN

Fordítókra és tolmácsokra van szüksége?

Magyarországi üzleti tárgyalásainál, magán vagy hivatalos jellegű megbeszéléseinél is partnere a Műszaki Fordító Vállalat!

Forduljon bizalommal hozzánk, ha az alábbi szolgáltatásokra van szüksége:

- bármilyen nyelvű és jellegű anyag fordítása bármilyen nyelvre,
- kísérő, műszaki és konfernciatolmácsolás,
- komplett nyomdai szolgáltatás,
- nemzetközi gazdasági összehasonlító elemzések készítése egyes termékekre és termékcsoportokra.

Műszaki Fordító Vállalat

Budapest, Guszev u. 25. VI. em. 1051

Telefonszámaink: 131-3374, 112-2673

telefax: 36 1 111-2832

Vegye igénybe a

Műszaki Fordító Vállalat

olcsó, gyors és megbízható szolgáltatásait!

Készséggel állunk ügyfeleink rendelkezésére.

A másság esélyei

A megrendülés foglyai vagyunk valamennyien. Nyomdába adtuk már lapunk első számát, amikor szinte ránk zúdultak a romániai híradások. Az elemző értelem szavát túldobogják a szív hangjai. Ezek a napok még nem a mérlegkészítés, hanem a részvét órái, az együttérzés azokkal, akik az öldöklés napjaiban elvesztették szeretteiket. A mérlegkészítés az elkövetkezendő hetekre, hónapokra marad. Arra az időre, amikor a tényeket nem homályosítják el az élmények. Mert a mérleget végül is el kell készíteni mindarról, ami megesett, s azzal egyidőben a reményeinkről és illúzióinkról is.

Amikor ezeket a sorokat papírra vetem, még ropognak a fegyverek, s telhetetlenül arat a halál. Immár nemcsak Temesvárott. Bukarestben is. Szerte Erdélyben és sokfelé, túl azon is. Ropognak a fegyverek, miközben a Magyar Televízió saját fölvételeit sugározza az apokaliptiszis tegnapi iszonyatáról: a tömegsírba lökött, szétlőtt koponyájú gyermekekről, fölfrancsírozott asszonyokról, nejlön zsákba gyömöszölt testmaradékokról.

A látványok nem vérszomjas kommandók hirtelen tetteiről tudósítanak, hanem az embermészárosok célszerűséggel párosuló szakmai odaadásról. Nem a pillanatnyi indulat hatása alatt elkövetett kegyetlenségről szerzünk bizonyosságot, nem a bosszúvágyról, hanem a pontosan végiggondolt cselekvésről, amelynek célja a másként gondolkodók, a másként hívók és másként beszélők kiirtása, hogy megva-

lósulhasson egy nagy álom: egy egyformán gondolkodó, egy nyelven beszélő birodalom a Dnyesztertől a Tiszáig (... és tovább?). Mintha a történelem, rácáfolva a tapasztalásra, ezúttal ismételte volna önmagát. Az emlékezetben fölremlenek az 1940-es vasgárdista fölkeles emlékképei: a bukaresti, Iasi-i és más hullahegyek, a mészárszék-kampójára akasztott zsidó tetemek. Amiként 1940-ben a Vasgárda, 1989-ben a Ceausescu nevével fémjelzett közösségi diktatúra is a mássággal akart leszámolni. Nem valamiféle hirtelen indulattal, hanem céltudatosan, pontosan megtervezetten, a hóhérok szakmai hozzáértésével.

A hajdani fasiszta jobboldal a huszadik századvég intoleráns baloldalára hagyományozta saját megörökölt ideológiáját: a másság kiirtásának kötelességét. A Ceausescu diktatúrában egy másfélszáz éves nacionalista ideológia nyerte el strukturálisan is végső formáját, s így eljutott a megvalósíthatóság végső stádiumába: a másság kiirtásának pontosan megtervezett lehetőségéig.

A temesvári mészárlás főpróbája volt annak a nagy tervezett színjátéknak, amely már nem tagolódott volna felvonásokra, jelenetekre, egy nagy folyam lett volna csak, egy iszonyú éjszaka, amelyben kisdetekre is vadászó katonák futkostak volna át a színen, hogy elvégezzék azt, amit történelmi küldetésnek gondoltak: a másság maradéktalan kiirtását.

A hatalom számára úgy tűnt; elegendő eszközember áll rendelkezésre, hogy a nagy színjáték temesvári főpróbája megtörténhessék. Hiszen az alig néhány héttel korábban megtartott Kongresszuson "a párt, s a nemzet" egekig dicsőítette a csalhatatlannak hirdetett vezért. A "Kárpátok géniusza" – a célokkal azonosuló zsoldosvezérek seregével egyetértésben – okkal gondolhatta, hogy a gépemberekből ido-

mított hadosztályok katonái annyiszor húzzák meg a ravaszt, ahány-szor megparancsolják nekik. Gondolkodás nélkül.

A hatalom épp csak arra nem számított, hogy a másság – a maga elesettségében és kicsinységében is – nőhet akkora erkölcsi erővé, amelyet a fegyverek már nem győzhetnek le. A célszerűség megszállottai vak hitük csapdájába zuhantak. Legfőképp amiatt, mert képtelenek voltak legalább annyi tanulságot összegezni a nagy történelmi folyamból, hogy az Időnek vannak pillanatai, amikor az értelmetlennek mondott halál szolgálja leghevesebben az életet: az egyéni áldozat a közösség megmaradását. Elvakult hatalmi gőgjükben elképzelni sem tudták, hogy a törékeny Gandhi szemben állhatott a brit birodalom hódító seregeivel. A történelmi tanulságok tagadása készítette elő a temesvári nagy csapdát, a készülő történelmi színjáték főpróbájának kudarcát.

A célszerűség megszállottai azt hitték, hogy amikor végre sikerült betörni a temesvári református templom ajtaját, s kiragadni híveinek óvó gyűrűjéből *Tőkés Lászlót*, akkor győztek is. Azt hitték, hogy megsemmisítettek egy magatartásformát, hogy tartósan hallgatásra kényszerítették azt a személyiséget, aki mártíromságra is kész volt hitéért, gyülekezetéért, magyarságáért: a másság lehetőségéért. A zsoldosok abban hittek, hogy Tőkessel együtt elpusztíthatják, végleg kiirtatják azt az erdélyi protestáns szellemi hagyományt, amelynek meghatározó jellemzője a másokkal

szembeni tolerancia, ugyanakkor azonban saját értékeinek áldozatkész védelme is. Azt remélték, hogy Tőkés László elhurcolásával egy csapásra megölhetik a szellemet, amely mentőöve az erdélyi magyarságnak. Azt remélték, hogy megadhatják a halálos dőfést a másság szellemének, a gondolati és nyelvi különbözőségnek.

Vakhitükben bizonyosak voltak benne, hogy a testtel együtt a lelket is megölhetik.

A kétségbeesés csak akkor uralkodott el rajtuk, amikor az első áldozatok miatti megrendülés a térre kényszerítette a tízezreket, tudván tudva is, hogy az oroszán szájába sétálnak. Fegyvertelenül mentek, énekelve és dalolva, egyre sokasítva azoknak a seregét, akik a másság lehetőségét többre tartották, mint a félelem abroncsaival összetartott optimizmust, amely kenyér helyett a rendszer éljenzésének kötelességét gyömöszölte a szájukba. Fegyvertelenül mentek a térre a Victoria nemzetközi jelével bátorítva a bátorítatlanokat. Mentek szemben a fegyverekkel, a célszerűséget megtestesítő katonákkal.

A fegyvertelenek halálukkal írták a történelmet. Hányan lehettek? Valóban 12 ezren, vagy mégis 15 ezren? Temesvár lakóinak majdnem egytizede? Lehetséges az alig elképzelhető, hogy megtizedelték a várost? Hogy az új Heródes parancsára halomra ölték a kisdedeket is? Mennyien voltak és kik voltak? Talán soha nem fogjuk megtudni a választ!

Egyelőre csak annyi bizonyos, hogy Temesvár főterén megtartott nagy főpróba történelmi kudarcnak bizonyult. A fegyverek halált okádó sorozatai képtelenek voltak elnémitani a másság iránti igényt. A szellem győzedelmesen túlélte a nagy mészárlást. A temesvári református parókián élesztett erkölcsi szikra, a város főterén már győzedelmesen lángolt, onnan hurcolták szét a jelképes csóvát szerte Erdélybe és Bukarestbe. Ami alig néhány nappal korábban még elképzelhetetlen volt: a fegyvertelen százezrek rádőbbsentek a másság lehetőségére. Akik egy nappal korábban még "szünni nem akaró tapssal" ünnepték a "szeretett vezért", odakínálták magukat a fegyvereknek. Tapsoncokból vérüket hullató áldozatokká lettek. Más fegyverük nem volt, csak az új hit, hogy a másság megvallása és gyakorlása nem engedelem kérdése, hanem születésünkkel nyert joguk.

Temesvár óta!

Nem kétséges: Tőkés László és Temesvár történelmi szimbolummá növekszik az időben. És talán példadöntő lesz az is, hogy épp a másság lehetősége miatt a magyar és a román nemzet néhány napig együttlélegzeni látszott. És az együttgondolkodás lehetőségét is bizonyították a legdrámaibb pillanatokban. Ennek volt bizonyossága nemcsak a Tőkés László által csiszolt, szerte terjedő erkölcsi szikra. Ezt bizonyította, hogy a magyar kormány az első pillanattól támogatta a felkelőket, s hogy a magyar nemzet – ideértvén az erdélyi magyarságot is – együttlélegzett a felkelőkkel.

A magyarság nemcsak az áldozatok hozzátartozói előtt hajtott fejet. Főt hajtottunk mindazok előtt, akik a másság harcosaivá vagy katonáivá váltak, mindazok előtt, akik a tragikus sorsot is vállalva döntöttek a szabadság eszméje mellett akkor, amikor az nemcsak tilalmas, de életveszélyes is volt. A másság iránti megmásíthatatlan vágy vitte e felke-

lés táborába a magyarokat és németeket. A remény, hogy a fölkelés méhében hordozza az európai értelemben vett szabadságot is, az önrendelkezés jogát, hogy minden nemzet rész és népcsoport maga dönthesse el, miként is akar élni.

Mi lesz ebből a reménységből? Ki tudna válaszolni rá. Hiszen ma még – '89 karácsonyán – ropognak a fegyverek. A diktátor halott ugyan, de a szellem, amelynek kiszolgálója, s örökös ébresztője volt, még lángra is lobbanhat. Ezzel is számolni kell. Azzal, hogy régi és új urak fújhatják lángra a parazsat. Reménykednünk kell, persze, de óvakodnunk is az illuzióktól, hiszen a kiküzdött lehetőség olyan törékeny még, hogy bármikor elsorvaszthatja a kegyetlen idő: az erős napfény épp úgy, mint a hajnali dér. A másságnak ezt a csíráját, az európai mércével mért demokrácia lehetőségének ezt a készülődését csak az óvhatja meg, ha Erdély népeiben és Románia polgáraitban ezután már mindig lesz elegendő erkölcsi bátorság a másság megvallására. És persze akkor, ha végre a román politikai gondolkodásban hangsúlyos szerepet kap az európai fejlődéshez kötődő igény, ha az értelmiség és a politikacsinálók egyaránt képesek lesznek az önrevízió elvégzésére: ha leszámolnak képzelgéseikkel, ha a nemzeti törekvéseket hozzáigazítják az általános európai fejlődéshez. És mondjuk ki, mert halaszthatatlanul kimondható: Románia csak azzal válthatja meg önmaga számára a belépőt az európai népek közösségébe, ha olyan demokratikus társadalmi berendezkedést honosít meg, amely egyetlen nem román népcsoportot sem próbál korlátozni természetes jogaiban. A részvételt az európai népek családjában csak az teremtheti meg, ha biztosítja minden nem román népcsoport számára az önkormányzat lehetőségét.

Erdély népei ma lélegzetviesszajfojtva várják, milyen holnap hajnalik számukra, hogy az esélyből lesz-e valóság? A kérdésre ma még felelőtlenség lenne a válaszadás.

A másság lehetősége ma még nagyon is gyöngye és törékeny. Nem tudható, hogy a csírából lesz-e idők viharát kiálló erős fa, amely alatt bárki meghúzódhat zordabb időkben is.

Ma még csak a kérdések ideje van és nem a válaszoké.

KÖTELES PÁL

Fizessen elő az Erdélyi Magyarorságra és ajánlja barátainak, ismerőseinek is!

Megrendelőlap

Megrendelem az **Erdélyi Magyarorság** politikai és művelődési szemlét ..... példányban és kérem az alábbi címre kézbesíteni:

Megrendelő neve: .....

Címe: .....

.....

Az előfizetés díja 1990-re
belföldieknek **132** forint
külföldieknek **15 USA-dollár**

.....

aláírás

Kérjük, a megrendelőlapot belföldről a HELIR, 1990 Bp., Lehel út 10/A címére feladni. Külföldiek csekken vagy pénzesutalványon a **Magyar Világ Kft. 1068 Budapest, Benczúr u. 15.** címen rendelhetik meg a lapot.

Fizessen elő az Erdélyi Magyarorságra és ajánlja barátainak, ismerőseinek is!

Megrendelőlap

Megrendelem az **Erdélyi Magyarorság** politikai és művelődési szemlét ..... példányban és kérem az alábbi címre kézbesíteni:

Megrendelő neve: .....

Címe: .....

.....

Az előfizetés díja 1990-re
belföldieknek **132** forint
külföldieknek **15 USA-dollár**

.....

aláírás

Kérjük, a megrendelőlapot belföldről a HELIR, 1990 Bp., Lehel út 10/A címére feladni. Külföldiek csekken vagy pénzesutalványon a **Magyar Világ Kft. 1068 Budapest, Benczúr u. 15.** címen rendelhetik meg a lapot.

TURISZTIKA – IDEGENFORGALOM

- Külföldi társasutazások, körutazások, városlátogató túrák, tengerparti üdülések
- Belföldi társasutazások
- Valutavétel, -eladás
- Vasút-, busz-, repülőmenetjegy eladás
- Szállodai szobafoglalás

Budapest, XI. Galváni út 4.
Tel.: 181-0720

MENETJEGY IRODA

Budapest, VI. Lenin krt. 96.
Tel.: 153-2555

FIZETŐVENDÉG-SZOLGÁLAT

1056 Budapest, Belgrád rkp. 6.
Tel.: 118-2133

BÉRAUTÓ RENDELÉS ÉS AUTÓMENTÉS

1097 Budapest, Vaskapu u. 16.
Tel.: 133-4783

1065 Budapest, Lázár u. 16.
Tel.: 111-7456

Ferihegyi repülőtér I.
Tel.: 134-2540

Ferihegyi repülőtér II.
Tel.: 157-8570

VOLÁN TAXI ÉS AUTÓMENTÉS

Éjjel-nappal
telefon: 166-6666

AUTÓJAVÍTÓ ÜZLETÁG

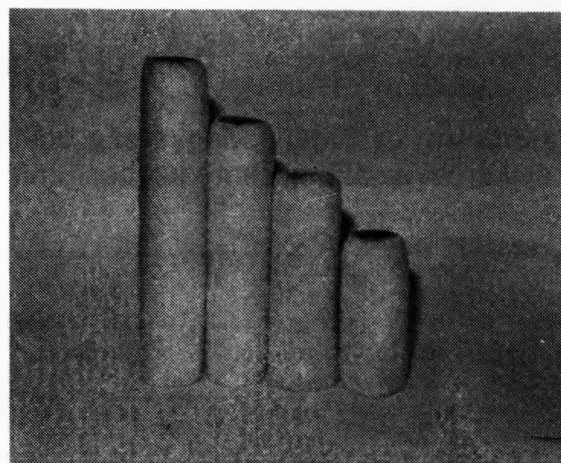
1148 Budapest, Lengyel u. 15.
Tel.: 183-5780

HÍRKÖZLÉSI ÉS FORGALOMIRÁNYÍTÁSI ÜZLETÁG

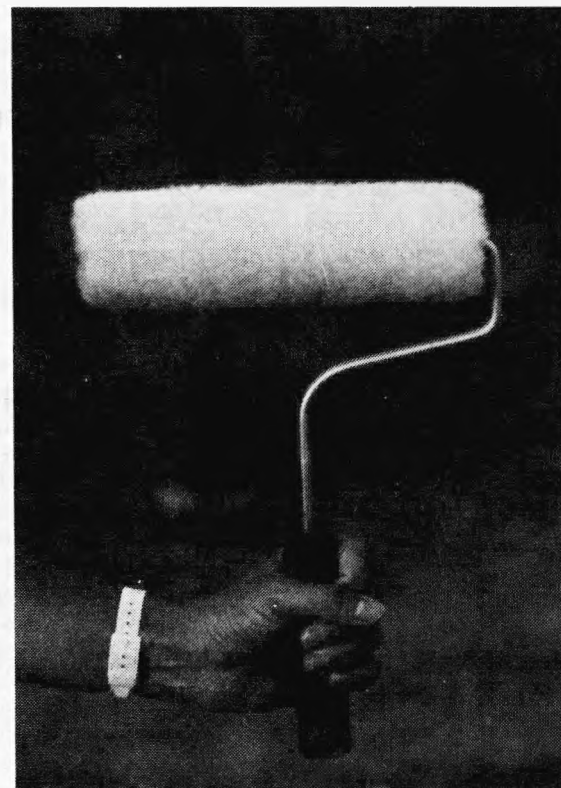
1105 Budapest, Bebek u. 1.
Tel.: 127-6232

HASZNÁLTAUTÓ ELADÁS

1148 Budapest, Jerney u. 58.
Tel.: 183-5780

BÁBEL ROLLI FESTŐHENGER

BÁBEL®

Megrendelhető több méretben.
Csomagolása igény szerint
szetben is, mely tartalmaz:

- 1 db festőhengert
- 1-2 db póthengert
- 1 db lehúzórácsot

Megrendelhető a gyártótól:
BÁBEL Építőipari és Szolgáltató Kiszövetkezet
1139 Budapest, Forgách u. 15., Tx.: H-22-3031
Tel.: H-(1) 129-6296, (1) 149-6949

Zsögödi Nagy Imre: Áprily Lajos portréja

A HUNGAROTON MAGYAR HANGLEMEZGYÁRTÓ VÁLLALAT IRODALMI SZERKESZTŐSÉGÉNEK HANGLEMEZ AJÁNLATA

Sütő András vallomásai a magyar nyelvről és az erdélyi kisebbségi sorsról.

Legismertebb, legszebb népballadáink – értő, igényes előadásban hallhatók.

Erdélyi írók, költők Kolozsvárról szóló emlékei, vallomásai szólalnak meg Jancsó Adrienne tolmácsolásában.

KÁNYÁDI SÁNDOR verseit mondja

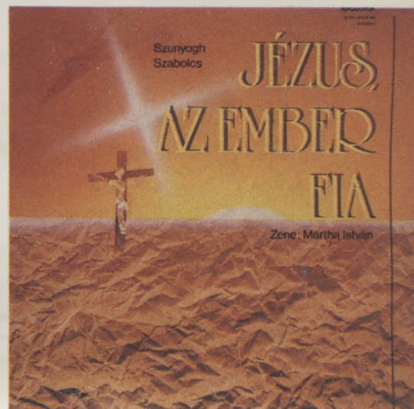

VANNAK VIDÉKEK

Néhány beszédes verscím a lemezről: Viseltes szókkal, Történelemóra, Dísztelen dalok, Dél keresztje alatt, Kettős ballada.

Benedek Elek neve, közkedvelt meséi és az előadás szép magyarsága méltán keltheti fel a gyerekek érdeklődését a lemez iránt.

Bibliai meséket, Jézus élet-történetét hallgathatjuk meg a kiadványban, gyermekek és felnőttek számára egyaránt színes, közérthető élményszerű feldolgozásban.